

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- DARVASI LÁSZLÓ: A kelet-európai könyvespolc (*elbeszélés*) 1169
ZALÁN TIBOR: Papírváros-szilánkok (*Részlet egy lassúdad regényből*) 1185
KŐRIZS IMRE versei 1190
LACKFI JÁNOS verse 1194
ORCSIK ROLAND versei 1197
WIRTH IMRE versei 1199
SZALAY ZOLTÁN: Oskar Bereck elrablása (*novella*) 1201
HARAG ANITA: Selymes, sima (*novella*) 1207
G. ISTVÁN LÁSZLÓ versei 1212
CZILCZER OLGA versei 1213
BABICZKY TIBOR verse 1215
SIPOS TAMÁS versei 1217
ÁGOSTON ZOLTÁN: Régi, nem régimódi történet (*Az Alföld hetvenedik évfordulójáról*) 1219
BOD PÉTER ÁKOS: Semmi sem romlik el örökre (*Sz. Koncz István beszélgetése*) 1220

*

- RAINER WERNER FASSBINDER: A vendégmunkás (*dráma*) 1232

*

- THOMKA BEÁTA: Érintettség, szolidaritás és a közvetett személyesség (*tanulmány*) 1244
HETÉNYI ZSUZSA: Porcelánmalac és celluloidgyík (*Vladimir Nabokov tárgy-leírásai és az egzisztenciális emigráció*) 1254
NAGY IMRE: A Mecsek utcától a Flórián kocsmáig (*Akik a pécsi egyetem hallgatói voltak: Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil és Takáts Gyula. Három íróportré*) 1264

*

- CSONDOR SOMA: Lebontani Déva várát (*Pál Sándor Attila: Balladaskönyv*) 1289
SZEMÁN KRISZTINA: Milyenek a szabadok? (*Vörös István: A szabadság első éjszakája*) 1293
SZEMES BOTOND: Melyik Kertész? (*Clara Royer: Kertész Imre élete és halálai*) 1297
SZÉNÁSI ZOLTÁN: Egy írói életmű „fehér” feltjai (*Pardon...: Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében: 1919–1921, szerk. Arany Zsuzsanna*) 1300

2019

NOVEMBER

JELENKOR

LXII. ÉVFOLYAM

11. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, MOHÁCSI BALÁZS, PÁLFY ESZTER

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PARTI NAGY LAJOS, PINCZEHELYI SÁNDOR,
SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ,
VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelte válaszböveletben vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Dél Takarékszövetkezet 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

NOBEL-DÍJ. A 2018-as irodalmi díjat *Olga Tokarczuk*nak, a 2019-eset *Peter Handkénak* ítélte oda a Svéd Királyi Tudományos Akadémia.

*

KÖTŐSZAVAK. A román–magyar kétnyelvű irodalmi antológia negyedik kötetét szeptember 26-án mutatták be a pécsi Művészetek és Irodalom Házában. A rendezvényen *Irházi János*, a kötet szerkesztője, *Ioan Matiuş* költő, valamint *Ágoston Zoltán*, a *Jelenkor* főszerkesztője működött közre.

*

TEGNAP ÉS MA. A pécsi irodalmat középpontba állító beszélgetést és felolvasást szervezett a Mindenki Pécsért Egyesület szeptember 26-án a pécsi Trafik étteremben. Az est során *Balogh Robert* kérdezte *Ágoston*

Zoltánt és *P. Horváth Tamást*, megemlékeztek a száz éve született *Pákolitz Istvánról*, valamint *Fekete Richárd*, *Kiss Georgina* és *Kiss Tibor Noé* olvastak műveikből.

*

A MAGYAR ATHÉN – *A pécsi irodalmi műveltség a kezdetektől a 20. századig* címmel tartott előadást *Nagy Imre* irodalomtörténész október 16-án a Zsolnay Negyedben, az Előadások Pécs történetéből című program-sorozat keretében.

*

EXTRODÆSIA. Az *Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz* alcímű kötetet október 22-én mutatták be a pécsi Nappali bárban. A könyvről a szerkesztők, *Horváth Gideon*, *Süveges Rita* és *Zilahi Anna* beszélgettek, a moderátor *Fenyő Dániel* volt.

Szerzőink

Darvasi László (1962) – író, Budapesten él.

Zalán Tibor (1954) – író, költő, Budapesten és Békéscsabán él.

Kőríz Imre (1970) – költő, műfordító, szerkesztő, Budapesten él.

Lackfi János (1971) – költő, műfordító, Zsámbékon él.

Orcsik Roland (1975) – költő, műfordító, a *Tiszatáj* szerkesztője, Szegeden él.

Wirth Imre (1964) – a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Pomázon él.

Szalay Zoltán (1985) – író, kritikus, Vajkán és Dunaszerdahelyen él.

Harag Anita (1988) – író, indológus, Budapesten él.

G. István László (1972) – költő, esszéista, tanár, Budapesten él.

Czilczér Olga (1940) – költő, Szegeden él.

Babiczy Tibor (1980) – költő, Budapesten él.

Sipos Tamás (1992) – költő, műfordító, a *Versum* szerkesztője, Budapesten él.

Ágoston Zoltán (1966) – kritikus, a *Jelenkor* főszerkesztője, Pécsen él.

Bod Péter Ákos (1951) – közgazdász, politikus, egyetemi tanár, Budapesten él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Pécsen él.

Rainer Werner Fassbinder (1945–1982) – német filmrendező, színműíró.

Weiss János (1957) – filozófiatörténész, Pécsen és Szűrön él.

Thomka Beáta (1949) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.

Hetényi Zsuzsa – irodalomtörténész, műfordító, az ELTE professzora, Budapesten él.

Nagy Imre (1940) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.

Csondor Soma (1994) – a PTE BTK magyar mesterszakos hallgatója, Gutorföldén és Budapesten él.

Szemán Krisztina (1994) – angol–magyar tanárszakos hallgató, Debrecenben él.

Szemes Botond (1994) – az ELTE BTK PhD-hallgatója, az ELTE Digitális Bölcsészeti Központ munkatársa, Budapesten él.

Szénási Zoltán (1975) – irodalomtörténész, kritikus, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatabányán él.

---

*Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap
és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. és a Goethe Intézet támogatását.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrássy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI alábbi budapesti és vidéki
könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

A kelet-európai könyvespolc

Nem az első alkalommal kérdezősködtem efféle könyvek iránt. Voltam nála már néhányszor, jó ideje figyeltem édesanyámat. De Hadnagy Barotán ezen a délutánon igencsak hosszan fürkészett, csaknem zavarba jöttem, végül visszakérdézett. Az ilyen fiatalok, és nézett rám továbbra is jelentőségteljesen, inkább az édesapákat szokták legyilkolni, ha már efféle kedvük támad, halkán beszélt, finoman forgatta a szavakat, alig észrevehető gúnnal is talán, a karom után nyúlt, ujjjaival szépen körülfogta.

Jólesett az érintése, férfias volt, és furcsamód önbizalmat adott, kedvemre esett kimondani a nevét is, de azért korántsem annyira, mint Fifi Puknerét. Egy régebbi korban, amikor én még nem is éltem, Hadnagy Barotán a könyvtár olvasóiról jelentett, s mivel nem öregedett, ahogy sokan elvásznak, megromlanak az idő folyamatos és soha nem szűnő csapásaitól, jogosan megtarthatta az állását, illetéknéppen a befolyását is.

– Mi a gond édesanyáddal, kislány? – kérdezte olyan hangsúllyal, akárha valami orvosdoktor lenne. Középkorú, napbarnított férfi, az ujján pecsétgyűrű, nyakában aranykereszt. Az ádámcsutkjáig göndörödött a dús, fekete mellszőr. Állítólag a mellszőr savanyú. A könyvtárosok sápadtak szoktak lenni, mint a papi pergamen. Szomorú szájszaguk van, és mindig egy mérettel nagyobb, homokbar-na köpenyben járkálnak a polcok között, a rosszul csatolt munkahelyi szandálról nem is beszélve. Legalábbis nálunk, Kelet-Európában így szokott lenni.

De ő mintha egy női magazin virágoskertjéből lépett volna elő, teljes fegyverzetben, eléggé szembetűnő, de azért mégsem tolakodó pompában. Úgy is közlekedett a könyvekkel telt, roskadozó polcok között, mint egy szép, kortalan szellem.

Mit válaszolhattam volna?

Annyit mondtam, hogy hosszas töprengés, illetve a kételyek ideiglenes felfüggesztése után úgy döntöttem, meg fogom ölni édesanyámat.

– Kit?!

– Az anyukámat.

Aha, aha.

De a pillanatnyi döbbenet után máris zafíros férfifény csillant a szemében.

– Nyilván sokszor átgondoltad... de biztosan ezt kell tenned? – kérdezte.

– Meg akarom menteni a világot – bólintottam. – Az ismerőseink közül leginkább néhányat. Például Fifi Pukner urat. Igen, őt akarom megmenteni leginkább.

– Azt a balfácán csodakereskedőt?!

– Igen, bár már lehet, hogy elkéstem. Mondja csak, könyvtáros úr, igaz, hogy Kelet-Európa összes órája rosszul jár?

– Mi dolgod lehet neked Fifi Puknerrel? – mosolygott Hadnagy Barotán, és

megnézte az időt. – Igen, azt hiszem, ez az állítás igaz – bölintott, és tűnődött, mint aki komoly fejtörőt kapott, különben azért biztos a megfejtésben. Játszott a kölcsönzési kartonokkal, mert ragaszkodott ezekhez az igazán avított dolgokhoz. Ki tudja, miért alkalmazta még mindig őket. Forgatta az időtlen, sárga lapocskákat, mint a kártyalapokat, szerencséd lesz, nem volt szerencséd, tromf, tromf, sakk, matt, izé. Az idő belegöndörített néhány ezüstös szálat a barkójába. Kitöltötte aztán a kölcsönzési lapot, úgy firkált, olyan könnyedén és gyorsan, ahogy a receptet írják. Soha nem láttam még, hogy bármelyik ismerős doktor lassan írta volna a receptet. Szélesen rám mosolygott végül, azért szóljak, szólj, ha közeledik a végkifejlet.

– Nem feledkezem meg magáról, uram – bölintottam. Kicsit toporogtam, mert lett volna még mondanivalóm. Még megjegyeztem, mintha magyarázattal tartoznék, azt hiszem, ővele is végzek, ha a tudomásomra jut, hogy viszonyt folytat az édesanyámmal.

– Soha nem randevúztunk – ingatta a fejét, belekeményedett egy kis kvarc a tekintetébe.

– Bárki állíthatja – szóltam. – Széttárják a karjukat, dehogysis találkozzatok az anyukáddal, én aztán soha, nem is gondoltam rá, még egy tesztosza merevedésem se volt miatta, csakhogy aztán más derül ki. Súlyos dolgok derülnek ki, tisztelt könyvtáros úr. Úgyhogy sajnálni fogom, ha magával is végeznem kell.

Elgondolkodott, erős és határozott fogalmazásom nyilván meglepte, hogyan is van fogalmam például a merevedésről. Miért ne lenne. Jó, de ilyen idős lányok, mint én, akkor sem szoktak így beszélni. Ilyen nyíltan, köntörfalazás nélkül, de hát nekem egyszer a Barbie-m is káromkodni kezdett, évek múlva meg is tudtam, cigányul. Fifi Pukner pedig a kötélről köpte le a legszebb nyáltócsát, ezüstözött és szív alakú volt. És nagyon lassan itta föl a kultúrházudvar fűrészpóra. Fifi Puknernek volt egy igazán szép mutatványa. A magasból dobálta a bimbózó rózsákat, és mire földet értek, már egészen kinyíltak. Valaki az udvar hátsó traktusában felejtett egy, megnéztem, Zaporozsec típusú autót, azóta ott rozsdásodik.

– Különben miért is lenne baj, ha randevúznék az édesanyáddal?

– Részemről talán szimpla féltékenység az egész. Persze arra is gondolhatok, hogy maguk egy követ fújnak.

– Miféle követ, kislány?

De akkor én már mentem, mint egy kicsi szellem. A hátamon éreztem Hadnagy Barotán kíváncsiskodó tekintetét, amíg be nem húztam magam után az ajtót. Lépegettem lefelé a lépcsőn, integettem a falra függesztett képeknek,

szervusz, Szofoklész,

szevusz, Sekszpirkém,

szervusz, Molír,

szervusz, Góte,

és közben arra gondoltam, Hadnagy Barotán biztosan úgy bámulja a nevemet a kölcsönzési cédulán, mint aki örökre el akarja felejtetni.

Nem fogja, mosolyogtam.

Mindig emlékezni fog rám, erről kezeskedem. Hahaha! A bejáratnál meg is néztem a karomat. Kellemes kis piros foltok maradtak az érintése nyomán. Fölnéztem az utolsó képre.

Meggyógyítod, Csehov úr?

Szeretném kijelenteni, semmi esetre sem vagyok különleges. Nem vagyok egy úgynevezett csoda. Egy bizonyos nagyszám. Nem vagyok kivételesség, egyszerűen egy fruska vagyok, szavakból és húsból, kis szélfújásnyi lélekből, és olyan gondolatokból, amelyekkel mások is táncoltathatják a kétes öntudatukat. De az igaz, hogy már évekkel ezelőtt, még egészen kicsiny koromban összeakasztottam a tekintetemet Fifi Puknerével, aki éppen elvállalta, hogy Vlagyimir Iljics Lenin helyett áll ki a térre. Addig a napig a rettenetes bolsevik egy fekete bronzszobor formájában szemlélte a főút forgalmát, német, magyar és román kamionok nem szűnő zúgását, és egy napon némi vita, hezitálás, okoskodás és asztalcsapkodás után úgy döntöttek a helyi méltóságok, hogy le kell dönteni. Piff-puff a szabadság. Édesanyám ünneplőben járt, illata fátyol volt, megnézték, milyen sokan megnézték. Sminkelte magát, ő maga is az ünnep része lett. Dauerolt is, hajában tenger. A méltóságok tehát arra jutottak, hogy el kell vinni a kis térről Lenint. Na, elvtárs. El is vitték, recsegett a csörlő, mint aki siratja a kommunizmust. Nagyon szomorú lett utána a kis terecske, hiába ásitott rá egyik oldalról a talponálló, a másíkról a hentes, és hogy ez mégse maradjon így, Fifi Pukner elvállalta, hogy némi honorárium fejében a helyébe áll Leninnek, míg a helyi politikai és művészársadalom nem tesz szert a korízlést és az eszményeket jellemző, a teret visszamagasztosító újabb alkotásra. Meg is tette. Városunkban Fifi Pukner volt az első mozdulatlan mozdulatszínész, néha vér is folyt az orrából, egyszer odatartottam a tenyerem, huszonkét csöppet számoltam.

Néhány nap múlva Fifi Puknert sírásó lapáttal ütötték le Vlagyimir Iljics helyén, ahogy hallottam, az éjszaka mélyén történt a támadás, meg-megcikkanva zümmögtek a főút mellett álló neonlámpák, a testre hajnalban találtak rá a téglagyári munkások, eszméltre rugdosták, ő még délelőtt visszaállt a talapzatra. Előtte aranypermettel fújta be fején a gézkötést. Mentünk az oviba édesanyámmal, sokáig néztünk egymásra. Fifi Pukner, a hős, a férfi. Különben akkor már járkáltattam tépett szárnyú legyet a hasamon. Rendszerváltás, mondta valaki. Kicsi voltam, mint egy rügy, álltam a tükör előtt anyám cipőiben. Nem tudtam, hogy szemezek, de szépen csillogott az aranyozott kötés Fifi Pukner homlokán nagyon.

De ez most mindegy is.

Ez a kor, amelyben élnem adatott, meglehetősen közhelyessé vált, és engem ez visszafogott lelkesedéssel tölt el. Nem is az, hogy minden ismétlődik. Hanem hogy az ember újra és újra csak a régi szerszámaikat használja, jön a lapát, felemelik, akárcsak Fifi Puknerre. Fölmennek a padlásra nagypapa bikacsökéért, és a tévéshop adása alatt megtisztogatják. Verőlegények bálozása. Örüljek-e, hogy olyan unalom köszöntött ránk, mintha üres főzelék lenne a sors, a történelem vagy az isten. A kicsinyesség és a laposság, amibe torkolt a nagy áhítat, és aztán a mámoros öröm elillanása, ugyan nem várt, de logikus következmény volt. Lárifári, miért is változna meg bármi is, ha könnyebb úgy maradnia, ahogyan eddig, ezekkel a szolidan szorongó kiterjedésekkel, ezekkel az öklendezésnyi tartalmakkal, ezekkel az imbolygó és kimódolt táncokkal, ezekkel a kiterjesztett hóbörgésekkel? Nem kell újat tanulni, mert nem érdemes felejteni.

Édesanyámat pedig Szabadság Mazsolának hívták, és horkolt is.

*

1984 őszén születtem, és most, amikor lejegyzem ezt a nehéz, kutya nehéz, hazugságokkal és félrevezető megjegyzésekkel teli elbeszélést, voltaképpen mesét, amikor elmondom a magam körülményes szavaival, még tizenöt éves sem vagyok. Igen, jól számol, aki számol. Nyílt már az ölemben rózsa, keringett fölötté megittasult méh. Dongó, hatalmas fejjel, az Allegro barbarót dúdolva, az Újvilág szimfóniát zenélve, különben édesanyám szerette Sosztakovicsot is. Hatalmas fekete kutyák követtek, mint a földre ereszkedett felhők, ettek az illatomból.

Súgok tehát egy nevet, Fifi Puknerét, aki helyművész volt, és látott foszforeszkáló fényben fürdő olajvonatot, a magyar pusztában száguldó halálkamiont, hajlongó újkori rabszolgákat végtelen hagymaföldeken, és tudja, hogyan kell visszahamisítani a lejárt szavatosságú csirkemellből készített tonhalfilét. Fifi Pukner egy újtjáról hozott nekem egy pillangó alakú csatot, figyelmeztetett, amikor átadta, hogy bizonyos gondolatok megbolondíthatják a hajcsatokat. És valóban. Egyszer, amikor Fifi Pukner és édesanyám találkozására gondoltam, a csatokból valódi lepkék lettek, és elszálltak a városi víztorony irányába, ahonnan az utolsó városi párttitkár le akart ugrani, de aztán végiggondolta, és inkább reformista lett. Fifi Pukner egyszer a kultúrházban visszafejtte a tejet a tehénbe, senki sem tapsolt, pedig ukrán vendégművészekről tanulta a csíziót. Megkóstoltam. Nagyon finom a kétszer, illetve így már háromszor fejt tej. Fifi Pukner különben szereti a verseket is. Szokott szavalni az éjszakai országút közepén,

hazám, hazám, hazám.

Megnéztem, mikor született édesanyám, Szabadság Mazsola.

Nem tudtam megállapítani, elmosódott a dátum.

*

Körülbelül azután, hogy édesanyám végzett Dusan Halilovic bácsival is 1997-ben, akinek egyedülálló lepkegyűjteménye volt, és Jakulevóból költözött hozzánk, és amit többször megmutatott nekem, kezdtem igazán töprengeni, mit kellene tennem.

Akkor már halott volt Jan Vasziljev (+1989),

Boba Barbu (+1991),

és csakhamar bevégezte János Zakariás is, illetve nála kicsit más a helyzet.

Ezeket az embereket mind édesanyám tette el láb alól. Ahogy megállapíthatam, hidegvérrel gyilkolt, előre eltervezve. Jogos a kérdés, miért is gyilkolt édesanyám. Sokat töprengtem ezen ujjat szopva, és aztán nagyobbacska lányként is. Talán mert túl sokat olvasott, és arra jutott, olyan is tud lenni, akár a sors. Vagy hogy ő a sors. Az a rengeteg történet, amit a könyvtárból elhozott és elolvasott, efféle különös hatást gyakorolt rá, Szabadság Mazsolára. Arra jutottam végül, az események menetét meg kell állítani. Leleplezhetném, a szemébe vághatnám édesanyámnak, hogy mindent tudok az üzelmeiről, hogyan, milyen rafinált módon végzett velük, ezekkel a jóra való, rendes, becsületes emberekkel, akik érdekes módon mind Kelet-Európa valamelyik vérrel áztatott szegletéből származtak. Így mondják, ezt sulykolják úton-útfélen nekünk, hogy mi Kelet-Európában élünk. Kelet vagy közép, esetleg középkor, lett volna némi módosításra igény, illetve lehetett volna, de aztán mégis az derült ki, hogy semmi közép nem kell,

semmi mértékletes nem tartozhat ide. Kelet ez, egészen, mindenestül, rettenetes nyári hőségben is rotyognak a pörköltök, amik fölött az illetékes szakács rendre vág a csuklóján, hogy sűrűbb legyen a szaft. Aljasságunk története. A sztyeppei magány egyszerre csak bizánci pompát ölt, fölvonulást szervez. Mármost ez így, ilyen formában nem ment nekem. Úgy értem, az édesanyámmal való szembehe-lyezkedés, aminek mi lesz a vége, jaj, aminek természetesen az lesz a vége, hogy kioltom az élete világát, legyilkolom, mint valami mártír állatot. Nem lenne helyénvaló, sem pedig ízléses, ha váratlanul, se szó, se beszéd nekitámadnék, leg-alábbis a külvilág, az utca lakói, az ismerősök és az ismeretlenek előtt, egyálta-lán, a világ előtt, akkor joggal vélhetné bárki, hogy nemcsak hálátlan vagyok, de elvetemült is. Milyen kegyetlen gyermeklány. Egyébként az vagyok, számító, kegyetlen, elvetemült. Vállalom. Meg aztán lettek más szempontok is. Nem any-nyira etikusak, mint inkább esztétikaiak. A szépérezék, ugye.

Édesanyát nem ölünk slendriánul.

Egy édesapa fejbe baszható.

Egy anya nem vasvillát vagy fejszét érdemel.

Sokkal több figyelmet, meggondolást és türelmet igényel egy ilyen cseleke-det, mint más, egyéb életellenes bűntett. Egy szomszéd, egy rivális, de még egy apa megölése lehet rutin, fölindulás, lehet jogos bosszú. Apát ölhetünk rendetle-nül, félreértések vagy tévedések következtében. Aki azonban az édesanyját öli meg, visszautat vált az élet eredőjébe, a saját életének alfájába, és ott is pusztít. Nahát, míg kisebb voltam, láttam ezt a vágyat néhány babám szemében. Kedves, szép babáim voltak. Aztán egy idő után úgy néztek rám, hogy dideregni kezdett a bőröm. Az a nézés, amikor a Barbie eldöntötte, hogy meg fog ölni.

Beszélgettem az anyukámmal például János Zakariásról egyszer, aki még fia-talabb volt, és még szebb önmagánál, s miután ő elfáradt a sok kérdezősködéstől, valahogy a tükörhöz tévedtem, a nagytükörhöz vitt a lábam. Hát, az a tekintet. Úgy néztem vissza onnan, ebből a fantasztikus nagytükörből, ahogy a babák bá-multak egy idő óta rám. A babáim pontosan úgy bámulnak engem, mint én az édesanyámat, tehát meg akarnak ölni. Viszont minekünk van kandallónk, és használni is lehetett. Tehát használtam is.

*

Édesanyám évek óta minden héten járt könyvtárba, ezért még ki is tüntették, rendeztek egy városi ünnepséget nemrég, Fifi Pukner szavalt különben az ese-ményen, anyukám megkapta a leghűségesebb olvasó címet. Úgy láttam, kivéte-les boldogság volt ez neki. A melléhez szorította az emléklapot, mint valami sze-relmi vallomást, „a leghűségesebb olvasó”, és egy pillanatra valóban szépnek láttam. Kedves Szabadság Mazsola, te sorozatgyilkos! Úgy dadogta kissé esetle-nül a közönségnek, hogy neki egy szép napon kinyílt a kultúra ajtaja. De nem-csak résnyire, hanem valósággal kitarult, ő horizontot látott, és nem sarkot, bar-langot, félhomályt, derengést. Nem menedékhelyet. Eddig a szellem mozgásának iránya volt. Kötelező haladási irány. Most már szétszóródhat a gondolat, mint nyáj a réten, ez a szabadság. Legyünk csak szabadok. Ki gondolta volna, hogy ennyire könnyű, hogy ilyen nyilvánvaló, ilyen üdítő. Ki gondolta volna, hogy lehet szépen, fájdalomak nélkül beszélni, érezni, véleményt nyilvánítani a kondé-

rok vagy a trágyadombok mellett, szól a kerti budiból Bánk bán áriája. Fifi Pukner ingatta a fejét a helyi választmány mellett ülve, kapott egy szelet fehér szalonnát. Mégis megtapsolták édesanyámat. Észrevettem, a szép könyvtáros férfi tapsolt a leghevesebben, ez a Hadnagy Barotán. És még fésültette magát, mint egy szent János Zakariás, nem volt loboncos, szakálla a múlt volt, a régi loboncok emlékét csak fújta, fújta a szél. Különben nézte édesanyámat csillogó szemmel ő is, a slicéhez tévedt a keze. Hajaj, ha tudta volna, milyen veszélyes vizekre evez.

*

Tudomásom szerint Jan Vasziljev 1986 augusztusában lépett le városunk szecessziós jellegű állomásának peronjának kövezetére, mégpedig a moszkvai gyorsról. Az orosz vonatok olyanok, hogy ha az ember rájuk néz, csodálkozik, hogyan indulnak el egyáltalán, és ha elindultak, az sem lesz egészen érthető, hogyan képesek majd egyszer megállni. Állítólag Szibériában igenis vannak olyan szerelvények, melyek valamikor régen, évtizedekkel ezelőtt indultak el, talán még egy Berija nevű mesemondó is látta őket, integetett utánuk, és azóta is csak keringenek és csattognak, egyetlen állomáson sem állnak meg, elrobognak az épületek előtt, azonban így is lehet látni, hogy tömve vannak. Jan Vasziljev cirill betűs ajánlólevelekkel érkezett hozzánk, a piacon sok savanyú uborkát vett, és a járási hivatal előadója eltakarta a szemét, amikor először ráemelte a tekintetét. Finoman, kitaratóan derengett az egész ember.

– Hány watt? – kérdezte.

– Lelkiállapot kérdése – mondta Jan Vasziljev. – Nyugalmi állapotban negyven. Ha felzaklatnak, ha hegedülök, olykor száz is lehet.

Ma persze már a pelenkás kisgyerekek is tudják, hogy Csernobil fekete ürmöt jelent, valamint János apostol jelenéseiben olvasható egy passzus, amely a földek és az emberek megkeseredését jósolja egy, az égből alászakadó, halálos csillag következtében. Igen, Csernobil a fekete üröm eljöveteleit idézi. Jan Vasziljev alacsony, jelentéktelen ember volt, férfiatlan ráncokkal a szeme körül. Laposan és félreérthetően fogalmazott, mint az életunt irodisták. Azonban a csodájára jártak az emberek. A teste valóban világított. Különleges fényforrás volt, szomorú, sűrű földi csillag. Akár egy óriási, szomorú villanykörte.

Amikor a tragédia történt, ő Csernobilban élt, de kivételes szerencséjére egy kijevi tanulókommandó megmentette, első ves, bevetésszakos fiúk, akik a tragédia közelében gyakorlatozták éppen a B-2-es kimentési feladatsort, közülük már senki sem él. Jan Vasziljev viszont élt. De még mennyire. Éjszakai sétái alkalmával maguktól kapcsoltak be az autók és a Testvériség Bank riasztói, hunyorogni kezdtek az utcalámpák, megőrzítve a körülöttük repkedő éji rovarokat, a villanytelepek dobozai sercegni és füstölögni kezdtek, és egyszer egy macska felgyuladt, amikor elhaladt mellette. Ha a reform nem akar csodát, a forradalom meg annál inkább apellálna rá, akkor ez mi volt?

Jan Vasziljev a városunkba költözött, és gyakorta adott koncertet a máskülönből kifinomult ízlésű helyi közönségnek. Újra csak szólnom kellene valamit a kelet-európai ízlésről, ígérem, egy mihamarabbi alkalommal meg is teszem. Jan Vasziljev rendszeresen adott hegedűkoncertet a városban, pedig működött nálunk zeneiskola és dalárda éppúgy, mint komoly hagyománnyal bíró tűzoltóze-

nekar. Jan Vasziljev koncertje nem volt mérhető az eddigi zenei élményeinkhez. Miközben játszott, úgy világított, akár esti sétái alkalmával. Fényesség támadt a hegedűje körül, amikor Albioni, Brahms vagy Csajkovszkij volt műsoron.

Úgy három- vagy négyéves lehettem, amikor meglátogattuk az édesanyámmal. Furcsa, de emlékeim tiszták, élénkek. A művész egy nagy sikerű megyei föllépésen volt túl éppen. Kissé kimerült volt, de készséges. Beszélgettünk, kaptam pudingot, kekszet, érdekes játék egy világító kekszet a fel-felfénylő csokipudingba mártogatni. Édesanyám megkérdezte Jan Vasziljevtől, igaz-e, hogy az a kivételesen szép, üveghangú hegedű, amivel játszik, és ami ugyancsak fényforrás is, egy halott kislány kezében volt, abból emelte ki Jan Vasziljev, és hogy tulajdonképpen nem is ő játszik, amikor a húrok fölött táncol a vonója, hanem az a nyitott szemmel a halálba bámuló, hólyagos bőrű kislány, az a névtelen, senkié se gyermek, aki a tragédia pillanatában is gyakorolt éppen, és zenélve halt meg amikor az örömc sillag fénye, akár egy óriási, forró lélegzet végigperzsel a tájon és Csernobil város házai között, és ekkor édesanyám rám pillantott, bizonyára úgy néz ki, mint ő, így nézett ki, mint az én gyönyörűséges gyermekem.

Csak valamivel idősebb volt természetesen, mondta aztán.

Jan Vasziljev nem válaszolt, de aztán egész este szótlánul ült, csak hümmögött, csak bólogatott. Olyan egy ukrán férfi sóhaja, hogy meg is lehetne reszelni. Bele tudod verni a szöget. Végül édesanyám kézen fogott, és mentünk, puding se volt már, kicsit csalódott voltam, hogy nem világít a hasam.

Mint megtudtam, Jan Vasziljev ettől fogva gyakran volt részeg, s alkonyat után öreg kutyát játszott, négykézláb ügetett ki az úttestre, ugatta az autókat. S ha régebben világított, most ugatott. Mindig ugyanott, mindig ugyanakkor. Egy ilyen este, amikor Hadnagy Barotán könyvtáros hazafelé autózott, anyám rátelefonált, hogy ugorjon be hozzánk, és ő felénk kanyarodott. De kiment a fejéből Jan Vasziljev, aki azóta kutyává lett esténként, és kutyaként egyáltalán nem világított. Későn vette észre szegényt, egyszerűen áthajtott rajta. Mint amikor egy hegedű felsikolt, mondta később a helyszínelő rendőröknek Hadnagy Barotán, és azt is hozzátette, hogy az eset óta nem működik az autójának a cigarettagyújtója.

Azt hiszem, ez volt édesanyám első gyilkossága. Legalábbis ettől fogva figyeltem az ügyeit, bár könnyen meglehet, hogy már korábban is gyilkolt.

Egy sorozatgyilkos esetében meglehetősen bizonytalan kezdet, és még kiszámíthatatlanabb a végkifejlet. Miért kezdett gyilkolni édesanyám, én azt nem tudom. Talán a születésem után kezdődött, megdöbbenetete a vajúdás gyötrelme, a fájdalom, valakin bosszút kellett állnia, s mert apám már messze volt, vagy nem is volt már életben, talán az egész világon, az emberiségen állt bosszút. Azt hiszem, nálunk, Kelet-Európában bizonyos tulajdonságok fölerősödése és szívós kiteljesedése elkerülhetetlen, nem lesz semmi, de nem is múlik el a semmi. Ha a görögöknél a sors példaértékű rafináltsággal dirigálta le a cselekményt, mifelénk inkább az aljasság és a lélek lezüllése a legfőbb dramaturgiai késztetés.

Én úgy képelem, hogy mindenképpen Jan Vasziljev megölése után kapott édesanyám, ahogy ezt mondani szokták, vérszemet.

*

Ezt a tájékat szereti a legjobban édesanyád. Innen szokott kölcsönözni, mondta egy alkalommal Hadnagy Barotán könyvtáros, és magamra hagyott, mert csöngettek a kölcsönzőpultnál. Bámultam a polcot. Jó nagy volt, természetes alkotmány. Tanulmányaimból és a képzelőerőm segítségével arra következtettem, hogy pozdorjafa. Iszonyatos súllyal bírt. Mindenféle könyvekkel volt teli. Azonban mégis furcsán állt. Kissé ferdén. Kelet-európai irodalom, mutatta egy fölirat, szerintem Hadnagy Barotán írta. Milyen sok megbecsült, elhurcolt, kivégzett, letiltott, áru-lóvá lett író. Mennyi gyűlölet. Mennyi betölthetetlen hiány. Mennyi szépség. Mennyi lehetőség. Mennyi szar. Láttam vérző könyvet is. Nem mindig vértett, de néha igen. Csöpögött belőle az embervér. És a könyvek, akárcsak Fifi Pukner, tudnak repülni is.

*

Izgatott nagyon az a könyvespolc, amelyik édesanyám kedvence volt. Melynek polcairól a legtöbb irodalmat hazahordta. Újabban innen kölcsönzött a legtöbbet. Fölhevült politikai költemények gyűjteménye. Olyan regények, melyekből megismerhető a kor, az itteni élet. Olyan novellák, melyekben semmi nem történik, mégis a láthatatlan mindenség roskad a szereplőkre. Naplók, melyek az igazságot ígérik, aztán csak az elfogultság ingoványában bolyonganak. Mesék, melyeknek nincs végük, amelyek képtelenek befejeződni, és csak ismétlődnek, ismétlődnek, ismétlődnek. Valahol itt lehet elkóborolt apám önéletírása is. Apám, ki voltál te? Egy részeges keleti pogányisten, aki idejében kereket oldott? Ferde volt ez a könyvespolc, régi darab, még emlékezhetett az elmúlt huszadik századra. Kihúztam egy könyvet a többi közül, emberekről szólt, akik eltűntek és soha nem lettek meg, árultak és elárultattak, a polc nagyot reccsent. Gyorsan visszadugtam a helyére. Aztán kihúztam egy olyan könyvet, ami arról szólt, hogyanvész el a szerelem. A polc megint reccsent. Beleolvastam egy másik könyvbe, azzal kezdődött, hogy fiatal férfiak szökdecselnek a taréjos, barátságos tenger partján, csillogó testüktől megijed a sirály. Megnéztem a történet végét. Egy kövér, idős ember bolyongott valami mocsárban, az óráját nézegette, jár-e még. A polc mintha fölajdult volna.

*

Boba Barbu alacsony, kis keltszta nő volt. Fehér bőrű és fekete hajú, és ha kérdezték, gyakran franciául válaszolt. Boba Barbu a decemberi események után hagyta el Romániát, hogy aztán nálunk, Magyarországon telepedjen le, itt nyisson fodrászatot, idővel pedig kozmetikai természetű fölkeréseket is elvégezzen. Úgyes ujjai voltak, az ízlése kifogástalan. Páros napokon haját ápolt, frizurákat göndörített, páratlanokon pattanásokat és mitesszereket nyomogatott, körmöket reszelt. Édesanyám a kuncaftja volt, mondhatni, hamar a törzsvendége lett, idővel össze is barátkoztak. Mondta édesanyám, hogy vannak emberek, akik életük egyetlen szakaszát mesélik újra és újra, és a román fodrásznő ilyen volt.

Boba Barbu oly sokszor mesélt Temesvárról, a tüntetésekről, a Kondukátor és szépséges felesége elleni fölkelés lázas napjairól, hogy sok képet örökre megje-

gyeztem, a történeteket úgy is előadhattam volna, mintha velem estek volna meg. Amikor egyszer ezt szóvá is tettem, mintegy dicsekedtem, édesanyám elgondolkodott, majd azt válaszolta, ennek a tájéknak erős igénye van a halottak nyughelyének a változtatására, majd meglátom, hogy olyan föld a miénk, olyan tájék, hogy a sírokat újra kiássák, a halottakat megünneplik, majd eltemetik, és nem föltétlenül ugyanoda. Nem, nem, nincsen garancia arra, hogy a halál megnyugvást hozhat. Néha a sírok maguktól mennek el. Egy nap még a kert végében a hant, másnap a szomszéd csodálkozik rá.

Boba Barbu azonban azt állította, az ő esetükben vándorlásról szó sem volt, mert azokban a napokban, amikor a katonaság a földühödött, zajongó tömegbe lőtt, a halottak egyelőre csak egyirányú utat tettek meg. A halottakat kihozták a kamrákból, a cellákból, a vérrel áztatott termekből, és a napvilágon közszemlére tették őket. Szép sorban heverték a holttestek, kiállítás volt ez kétségtelenül. A mi országunkban is előfordult már hasonló.

Édesanyám kedvtelve nézte a frizuráját, majd megkérdezte, nem ekkor történt-e, hogy a szép, rendezett sorba helyezett, kínzások nyomait is viselő tetemek között egyszerre megtalálta Boba Barbu a férje holttestét.

Ezt nyilván nem kellett volna megkérdezni.

De hát édesanyám olvasott ember volt, és akkor már elég tájékozott volt a Kondukátor elleni föllépések történetében, már amennyiben a sok mendemonda, híresztelés, fölnagyított és elképzelt részlet ismerete tájékozottságot jelent. Mint mondtam, édesanyámat Szabadság Mazsolának hívták. És folytatta is az egyik ilyen elképzelésének a közreadását.

Hogy ugyanis Boba Barbu férje egy ismerős, halott nő kezét fogta, valami Mundeszku Irén, úgy ám, kétség nem lehetett efelől, összefonódtak a rászáradt vértől rozsdaszínű ujjak, melyeknek csúcsain kifehérlettek az alvadás keretezte körmök félholdjai, a két kétségkívül és egyértelműen halott ember összetartozott, egymáséi voltak, lettek, Mundeszku Irén és Boba Barbu férje, mint akik kézenfogva lépnek át az örökkévalóság ajtaján, így heverték a fűben, a szavakkal igazán mégsem kifejezhető állapotban, amit tehát halálnak, elmúlásnak, a pusztulás utáni semminek és bárminek nevezünk, és ami fölött már, hiába is vet be az élő cselt vagy fondorlatot, az életnek nincs hatalma. Egy férfi és egy nő holtukban is kifejezik az összetartozásukat.

És az igaz, hogy ebből az emberpárból, a román Rómeó és Júliából szobrot készítettek és felállították őket a Szabadság téren, de csak egy éjszakára, mert valaki nyomban szétverte őket, kalapáccsal.

Maga volt, Boba?

Kalimpáltam a lábammal, vártam a hatást.

Boba Barbu kezében fölemelkedett az olló. Aztán csak egy picinykét nyesett még édesanyám dús, szép hullámszerű hajából. Egyszer csak létrejön a szép. Boba Barbu kikapcsolta a ventilátort. Aztán bekapcsolta.

Táncoltak a levágott tincsek a padlón.

Másnap tudtuk meg, hogy Boba Barbu, ez a kelttészta nő, ez a kedves, csicseregő hangú, kissé széles csípőjű román asszony a hajvágó ollójával vágta föl az ereit. A piacfelügyelő mesélte el édesanyámnak, miközben ő éppen bepakolta a kosarába a káposztafejeket, karalábékat, hagymakötegeket. Vett brokkolit is, már árultak.

Bámultam édesanyámat.

Önkéntelenül a hajához nyúlt, igazgatta, látja, piacfelügyelő úr, szólt aztán, ez még az ő, ez még szegény Boba Barbu keze munkája, szép, nem?

*

Arról beszélgettünk édesanyámmal, hogy miért szenvednek az emberek, és a szenvedést miért is nem tartják szenvedésnek. Miért keresik megátalkodottan és eltökélten a szenvedések újabb és újabb formáit, miért a szenvedéstől várnak megvilágosodást. Bizonyos helyeken a szenvedésnek igenis van haszna, családok, városok, nemzetek részesülnek belőle. Errefelé azonban nem nagyon látni, hogy megérné odaadni karod, lábad, lelkedet. Csak szenved az ember, és mire jól kiszenvette magát, belöki egy sebtében kikapart gödörbe, és aztán még rá is csinálnak a földhalomra.

Mit tett például Hadnagy Barotán? Hát bizony ő volt a könyvtári besúgó. Azokban az években, amikor erre igény volt, amivel nem azt mondom, hogy manapság ne lenne igény, csak Kelet-Európa azt is jelenti, hogy az igény megmarad, igény mindig támad, igényre mindig szükség van, szóval akkoriban minden héten leadta, hogy ki milyen hangulatban szolgáltatja vissza a kikölcsönzött könyveket, ki olvas lelkesen, ki hogyan értelmez, ki volt az, aki bele sem lapozott a kikölcsönzött példányba. Eltűnt apám önéletrása is szerepelt a kölcsönzési listán, állítólag a kommunisták betiltották, de ez nem volt mérvadó. A kommunisták, mondta anyukám, sok olyan dolgot tiltottak be, amiről aztán folyton beszéltek. Milyen érdekes, nem? A pártközpont kellemes kinézetű kockaházából azonban, ami a zeneiskola mellett állt, ezt jól megfigyeltem, nem jártak könyvtárba. Az már sok lett volna, elég volt minden héten egyszer a megyeszékhelyre buszozni, vagy a fővárosba utazni fölvilágosító tanfolyamra. Néha Fifi Pukner repült el a házak fölött, és énekelt, futott a rendőr alatta, egy kezével a nadrágszíját tartotta, le ne csússzon. Nem volt jó hangja Fifi Puknernek, de nekem már akkor is tetszett. Pedig még el sem vállalta az álldogálást Lenin helyett.

*

Dusan bácsi a déli végekről költözött föl hozzánk. Anyukám sokat mesélt Jakulevó városáról korábban. Dusan bácsit a háború űzte el az otthonából, a háború küldte hozzánk, a háború tervezte el minálunk a végzetét. Látszólag ő is természetes körülmények között hunyt el, és az orvosi vizsgálat eredménye, mint megtudtam, szívszélhúdésről szólt. Ez, ugye, nyilvánvalóan természetes halál. Csakhogy Dusan bácsi elhunyt előtt pontosan egy nappal édesanyám önála volt vendégségben. És természetesen én is. Igazán kellemes este volt. Beszélgettek a világ folyásáról, a hosszú és véres szarajevói ostromról, nekem persze Dusan bácsi, aki sok családtagját és ismerősét vesztette el Jugoszláviában, megmutatta a lepkegyűjteményét, ami nagy tisztességnak számított. Kislány, gyere csak! Egy igazi lepkegyűjtemény! Dusan bácsi a jakulevói helyi gyűjteményből hozta el a lepkéit, még mielőtt a katonák megérkeztek volna, tankokkal és hullahordó teherautókkal és utánfutókkal. Szóval sikerült kimenekíteni a gyűjteményt. A legszebb balkáni lepkék, mesélte Dusan bácsi. Kikelés előtt a lepkebábok gyakran drágakö-

vekként ragyognak. Vannak zenélő lepkék, dúdolnak, így, mondta Dusan bácsi, majd megmutatta a dús ajkaival, hogyan zenél egy halálfejes lepke.

Édesanyám bölintott, majd azt kérdezte, tudja-e Dusan bácsi, hogy akadnak olyan szárnyasok, melyeket már gondosan, minden igényt kielégítve fölszúrtak, mondjuk így, a díszhelyükre, ők meg, ezek a balga kis lények pedig fölédnek.

Igen, ő is járt már így, helyeselt elgondolkodva Dusan bácsi.

– Milyen lepke volt?

– Természetesen az is halálfejes – mondta Dusan bácsi. Én pedig odaültem az öregember mellé, és vártam, mert sejtettem, mi következik.

– És mit csinálnak a feltámadt lepkék?!

– Zenélnek. Dúdolnak. Énekelnek – mondta Dusan bácsi remegve.

És ekkor édesanyám elmesélte Dusan bácsinak, hogy a minap hallott egy boszniai asszonyról, éppenséggel egy jakulevói illetőségű vászoncelédről, aki több száz férfi kivégzését leste meg a háború alatt, a vándorló tömegsírok idején. A bozótosból leselkedett. Miután elvégezték a dolgukat, a katonák rövid időre elvonultak, megéheztek, megszomjaztak. Kis időre őrizetlenül maradtak a halottak, és ez az asszony megtalálta mind az öt fiát, az öt játékos, komoly munkás nagyfiút, a legkisebb is komoly fiú volt már, szőr göndörödött az állán, vállával bírta el a naplementét, egymás mellett feküdtek, de inkább egymás hegyén-hátán, és hogyan találhatta meg őket annyi test, annyi cafat, annyi vérző hús között.

Dusan bácsi szeme furcsán csillogott.

– A zene után találta meg őket – suttopta Dusan bácsi.

Így igaz, folytatta édesanyám, mert mindegyik fiúnál volt üveglapocska alatt, kis keretben dúdoló, élő lepke, mindegyik fiú kapott az apjától, aki nem volt ott, mert máshol akadt dolga, mert éppen menekítette a jakulevói lepkegyűjteményt.

Dusan bácsiért másnap jött a rohamkocsi, de csak megállt a ház előtt, öt perc múlva továbbhajtott. Aztán már csak egy fekete autó fordult be a sarkon, és mintha zenélt volna. Ott álltam, láttam. Megpróbáltam utánozni a feltámadt lepke hangját, nem sikerült.

*

Akkoriban a városunk helművésze, ez a bizonyos Fifi Pukner kötelet feszített ki a templomtorony és az iskolatető között. Azt gyakorolta, hogyan tud kötélen átjutni a templomba. Nálunk a református templomnak van kis erkélye, de nyilván lehetett volna a katolikus templom is. A zsidó templom azonban nem, azt már lebontották, annyira elfogytak a hívők, nem akadt már olyan templomjáró ember, aki gondját viselje, becsukja maga után az ajtót. Hanem Fifi Pukner! Olyan szépen egyensúlyozott, hogy többször megálltunk, és néztük édesanyámmal, hogy míg járnak-kelnek alatta a kamionok, a teherautók, a hamisított panírral és hallal dolgozó élelmiszer-szállítók, a hamis márkájú ruhákkal száguldó teherautók, az olajszállítók, hogy kel át tulajdonképpen száraz lábbal ezen a különleges özönvízen. Igen, a főutunkat nyugodtan lehet özönvízszerű folyamnak tekinteni.

Tudtam, hogy figyelmeztetnem kell. Odafurakodtam hozzá. Mondtam tehát neki, ha édesanyám kérdez valamit, ha megállítja, ha meglátogatja, hogy szívesen elbeszélgetne vele, ő kezdjen ordítani, kezdjen dobolni, kezdjen bádogot hajlítgatni, mert különben baj lesz.

– Miféle baj? – kérdezte Fifi Pukner, aki a város helyművésze volt, és egyszer sikerült elállnia egy óráig a helyi kocsmá ajtaját, egy órán keresztül, főidőben, senki nem jutott be. A végén megtapsolták, és csaknem agyonverték. És én már mióta szemezek is vele, jóllehet még nem tudtam, a szerelem kezdete mindig nyugtalansággal jár. Ha jól értem, egyszer csak nem ismersz rá a világra.

– Megszöktet, ha megmondom? – kérdeztem.

Kicsit gondolkodott.

– Miért szöktesselek meg, kislány? – kérdezte.

– Félek, hogy engem is meghamisítanak.

– Értem – bólogatott. – És hová szöktesselek?

– Csernobilba. Vagy Temesvárra, Szarajevóba – soroltam a lehetőségeket.

– Jobbat tudok – mondta némi tűnődés után –, úgy szöktettek el, hogy maradunk. Nem megyünk sehová. De azért nem leszünk itt.

– Jó – mondtam –, engem, azt hiszem, kíváncsivá tesz minden megoldás. De még lenne egy kérdésem. Igaz, Fifi Pukner, hogy van egy nagy, egy fantasztikus, egy rémesen izgalmas titka?

– Nem tévedsz, kedvesem. Olyan titkom van, hogy a világ a csodájára jár majd.

– Én is?

– Te is, természetesen, többször el fogsz ájulni tőle.

– Mert meg fogom tudni?

– Úgy bizony – nevetett Fifi Pukner. – Meg fogod tudni, mert megszöktetlek, és boldoggá teszek.

*

János Zakariás egészen közeli szomszédunk volt, és sokszor mesélt az élete bizonyos szakaszairól. Milyen volt az, amikor rendszeresen sportolt. Vagy amikor udvarolt, rózsaszállal a szájában várakozott a kultúrház, a mozi vagy a strandbejárat előtt. Amikor szerepelt, mint statiszta, egy történelmi filmben. János Zakariás mindig is itt élt, ő úgy képviselte a környező tájék jellemét, hogy nem lehetett elválasztani a környékbeli utaktól, lejtőktől és emelkedőktől, a dögkuktól, a templomoktól, melyek tornya ezüstösen csillogott és bizonyos napsütések idején tótágast állt, megjegyzem, a benne zajló misével együtt. Olyan volt János Zakariás, mint valami emberi esszencia. Kivonat volt, kétségtelenül, ki-kezdhetetlen derűje, örök optimizmusa, és hogy pusztá kézzel is tudott volna kecskét, kutyát, borjút ölni. Volt még egy figyelemre méltó tulajdonsága, az tudniillik, hogy egyetlen kifejezése, egyetlen mondata sem azt jelentette, amit pedig jelenteni hivatott lett volna. A beszéd, azok a szavak, melyek elhagyták a száját, pontosan illettek a vidéket sepregető történelmi szélhez.

Amikor én és az édesanyám, Szabadság Mazsola elmentünk hozzá látogatóba, János Zakariás arról mesélt, hogy sok az ellensége, de őt ez nem bántja, nem érez emiatt keserűséget, sőt, inkább fölvillanyozza.

Mit ér ellenség nélkül az élet?!

Édesanyám eléggé hallgatólag volt ezen az estén. Türelmetlennek láttam. Zavartnak.

Aztán egyszerre csak megkérdezte, igaz-e, hogy János Zakariásnak furcsa ismerősei vannak. Illetve voltak. Illetve az a furcsa, hogy a régi ismerősei már egy-

általán nem ismerik föl János Zakariást, pedig hányan szerették, hányan bíztak benne, hányan értékelték a kivételesen éles elméjét, mert egyszerűen nem ismerik meg, ha találkoznak, fogalmuk sincsen, ki ő, és mi közülük volt hozzá egykor. Viszont lettek új barátai számosan, ünnepeken, templomokban, vízparton, réten és erdőszélen, akik úgy viselkednek, mintha régtől ismernék őt, nem csak egy vagy két esztendeje, mintha mindig is János Zakariás ismerősei, barátai, pártfogoltjai, támogatói lettek volna.

Az az igazság, eléggé kíváncsi lettem, János Zakariás hogyan végzi. Mert bizony ezen az estén láttam édesanyám szemében a tüzet, hogy végez vele.

Egy nap arra ébredtem, hogy ül az ágyam szélén, és mosolyog rám. Kimentem a konyhába, és mintha János Zakariás lett volna az édesanyám. Belenéztem a kakaós bögrébe, János Zakariás nézett vissza. Ránéztem a maradék, mementónak hagyott Barbie-kra, János Zakariás volt mind, egy igazi Barbie, sportfelszerelésben, ő volt az zsidó kalapban és egy másik turbánban.

Kimentem az utcára, János Zakariás sétált el a ház előtt, és találkozott János Zakariással, köszöntek egymásnak, emelték a kalapjukat, szívélyesen beszélgetni kezdtek.

Most már azért tudtam, hogy a feltételeesség, vagy úgyis mondhatnám, a relativitás efféle természetű elterjedése, ami voltaképpen a járvány vagy a mérgezés tüneteire volt hasonlatos, csak azt jelenthette, hogy meghalt. Hogy nincsen már ez a különös ember, János Zakariás. Ami így elterjed, az halott. Csak a halott anyag bírja a népszerűségnek és a közértelműségnek ezt a kivételes képességét.

Mondtam is az anyukámnak, hogy János Zakariás se él már.

Se?!

– Mit mondtál neki? – kérdeztem aztán.

– Azt mondtam neki, hogy de hiszen maga János Zakariás! – mondta édesanyám.

– Csak ennyit?!

Kicsit gyanakodva nézett, mi a csudát akarhatok még, miért nem hagyom abba a kérdezősködést, majd hangokat hallottunk, hörgést, gurgulázást, nyüszítést, ordítást. Segíts, János Zakariás! Aztán csönd, mint egy kinyúló kamraajtó után, hogy hatott az egérméreg.

Ott hevert az udvaron a férfi teste, fölpuffadva, mintha biciklipumpával dolgoztak volna a végbelén. János Zakariás! Édesanyám kicsit kiborult, de máris hívta a mentőket, igen, azonnal, most. De már sorakozni kezdtek a hullafoltok, egy, kettő, három. Kértek persze hamar a mentősök, szirénázva, csikorogva, azonban nem tettek semmit, nem volt mit cselekedni, hívták is a halottaskocsit. Milyen érdekes volt, hogy zenélve jött a furgon, János Zakariás énekelt a hangszóróból, ária. János Zakariás hevert a kertünkben, a bukszusok mellett lévő hulláját két János Zakariás cipelte a fekete furgonig, amit aztán János Zakariás indított be, s indult vele a János Zakariás úton a János Zakariás Boncnoki Intézethez. Közben ő maga énekelt, ária.

Lehunytam a szemem.

János Zakariás hangján imádkoztam,
nyugodj békében, János Zakariás.

Elmentünk a temetésére, János Zakariás temette János Zakariást, harcoljatok, mondta a gyászolóknak, harcoljatok, és ámen.

*

Úgy tehát ezeken a történeteken és eseményeken át jutottam odáig, hogy nekem magamnak kell megölnöm az édesanyámat, Szabadság Mazsolát. Viszont alaposan meg kellett fontolnom az elkövetés módját. Az ember az édesanyját, ha nem hirtelen fölindulásból öli meg, nem szolgáltatja ki a hagyományos gyilkosságok kellemetlen és megalázó processzusainak. A gyilkosság időpontja nem eshet nemzeti ünnepre, munkaszüneti napra, Valentin-napra, Halloweenre és természetesen anyák napjára. Elválni álmában a nyakát, megfojtani, ráereszteni a gázt, vonat elé lökni vagy láncfűrésszel földarabolni egyáltalán nem tűnt szerencsés megoldásnak. Ez még, azt hiszem, Kelet-Európában sem ildomos. Nem lehetett a kádba dobni, miközben, ahogy szokása szerint órákig fürdik, a hajszáritót. Nem lőhettem le orvul vagy szemből, honnan is szerezhethék én, egy kislány revolvért, nem fogadhattam bérgyilkost, hogyan is tehettem volna, és nem ismertethettem össze egy másik, az édesanyámra kedvet kapó másik sorozatgyilkossal, minthogy az édesanyámon kívül más sorozatgyilkost nem ismertem. A lehetőségeim tehát igencsak korlátozottak voltak. Miközben tartoztam neki annyival, s nemcsak mert az édesanyám volt, hanem mert ő maga is kifinomult sorozatgyilkos volt, aki tudja, hogy ugyan minden sorozatnak vége szakad egyszer, de bármelyik újra is kezdhető, szóval hogy tisztelettel végzek veled, érdemei, rangja szerint.

*

Végül sikerült úgy bejutnom a könyvtárba, hogy Hadnagy Barotán nem kártyáztott a kölcsönzési lapokkal a pultnál. Hosszabban, egyedül tanulmányoztam azt a bizonyos könyvespolcot. Nagy volt, egyre nagyobb, és mintha nőtt volna. Te jó ég, mennyi könyv. Mennyi mondat! És láttam, egyre jobban megdől, mint póznák a szélben, viharban, mint tornyok, ha megreped alattuk a föld, mint az itteni emberek, ha járnak a barázdás utcákon, dőlve, görbülve, rogyadozva. Aztán a sok példány közül kihúztam egy könyvet, és csodák csodája, de János Zakariásról szólt, és János Zakariás írta, illetve a János Zakariás Kiadó Zrt. adta ki. Impozáns, kemény fedeles kiadvány volt, színes fotók illusztrálták, illetve tartalmas képaláírások. Alig lapoztam bele, a polc, az a hatalmas, gyönyörű polc, ami az úgynevezett kultúrának, annak a sok emberi erőfeszítésnek, sok gondolatnak érzésnek, következtetésnek és rögeszmének, hóbortnak és álomnak, hogy így mondjam, a kincsestára volt, a tengernyi bánatnak, szenvedésnek a krónikája és tanulsága, recsegnie és ropogni kezdett. Szemernyi kétségem se volt, hogy a következő pillanatban összedől. Maga alá temet engem. Talán így is történt volna, ha nem helyezem vissza a könyvet azonnal, amit János Zakariás írt, és aminek az volt a címe, hogy János Zakariás. Milyen jó lett volna még nézegetni. Milyen jó lett volna egy-két János Zakariással megesett kalandot elolvasni.

De hát kétségtelenül élni akartam.

Lélegzet-visszafojtva vártam, tízig számolj, lélegezz, tízig számolj, lélegezz.

A polc végül is nem dőlt össze. Élek, mint tegnap. Mint ahogy holnap is fogok. Szépen, csöndesen eljöttem, Fifi Puknerre gondoltam közben, és ahogy haladtam a folyosón, láttam, hogy a régi szerzőket lecserélték a folyosó falán. Csak

János Zakariás képeit láttam már a falon, sehol egy Sekszpír, sehol egy Tolsztoj, egy Kafffka.

*

Este kérdeztem édesanyámat, tervezi-e mostanában könyvek kölcsönzését, érdekes, tanulságos olvasmányok időleges birtoklását, Hadnagy Barotán biztos várja. Rám pillantott, igazított a haján. Aztán nevetve és könnyedén válaszolta, hogy természetesen folyamatosan tervezi a dolgot, mire én azt mondtam, de csak úgy mellékesen, mintha nem is érdekelné, hogy a szellemi és testi fejlődésem érdekében szükségem lenne egy könyvre, aminek az a címe, hogy János Zakariás. – És ki írta? – kérdezte elcsodálkozva édesanyám, és hozzátette, ilyen című könyv sok van manapság.

– Ha jól emlékszem, János Zakariás a szerző – mondtam.

Így már biztosan megtalálja, nevetett az édesanyám, jókedve, derűje megmaradt, a ruhásszekrényhez lépett, válogatni kezdett a különböző anyagok és min-ták között. Szépen akart fölöltözni, csinosan akart megmutatkozni, nyilván Hadnagy Barotán miatt, akivel véleményem szerint titkos randevút is tervezett.

És hogy még kérdeznék valamit, mondta.

Hogy nem lenne-e kedvem meglátogatni Fifi Puknert, a helyművészt.

– Dehogynem – mondtam –, mert lehet, hogy szerelmes vagyok Fifi Puknerbe.

Édesanyám túlzóan nevetett, mint egy kis kövér gilingalang. Én meg elérkezettnek láttam az időt, hogy kérdezzek egy igencsak fontosat.

– Édesapámat, aki elment mitőlünk, akit elfújta a szél, vagy elcsalt egy valami-lyen szörnyű erő, akit elfutni kényszerített a kalandvágy, a végzet, megmondja végre, hogy hívták? Elég nagy lány vagyok, hogy tudhassam.

Nyomban elsápadt, megremegett, csúsztak alá a ruhanehez vállfák.

Sóhajtozott, egy ruha maradt a kezében, halálfejes.

– János Zakariás volt a neve – mondta végül, és bólintott. Komoly lett hirtelen. Szigorú és gyanakvó, és mintha megbántottam volna.

De ragyogva, boldogan ment el aztán reggel, a tükör előtt felejtette a smink-készletét.

*

Aztán csak várni kellett. Nem finom érzés. Mi van akkor, ha vársz. Csak vársz. Végül délután Hadnagy Barotán csöngetett be hozzánk, sápadtan hozta a hírt, hogy édesanyámat agyonütötte a könyvtár egyik legfontosabb alkotmánya, ráborult a legszebb könyvespolc. Rádőlt a kelet-európai tölgyfapolc édesanyámra, és agyon-ütötte, akinek a kezében ott maradt János Zakariás kemény fedeles önéletrajza. Néztem a szép férfit, toporogtak mások is mögötte, egyenruhás, köpenyes, reveren-dás alakok. Hadnagy Barotán már biztosan a sírbeszéden gondolkodik, legfonto-sabb olvasónk ment ma el, és a fejére, a kőre az van írva édesanyám neve helyett, mert őt ugye Szabadság Mazsolának hívták eredetileg, hogy János Zakariás.

Elájultam, hogy ne legyen feltűnő, mennyire megkönnyebbültem.

Vízzel locsolgatott a könyvtáros, közel hajolt, a szép arcára nyitottam a szemem.

Egyszer édesanyám olvasott egy könyvet, ami azt akarta bebizonyítani, hogy Isten is manöken.

Szólt hozzám halkán Hadnagy Barotán, hogy különben mindegy, nem nagyon érdekes, de nem jártam-e minap a könyvtárban, míg ő a raktárban időzött. Nem szöktem-e be a könyvespolcok közé.

– Megmondom, Hadnagy Barotán, ha maga is elárulja, mit keresett a raktárban – ezt egy kicsit pimaszul mondtam.

– Az az igazság, kislány...

– Nagylány vagyok – vágtam közbe, fölültem. Ő pedig szépen újrakezdte, hamiskásan mosolygott közben.

– Az az igazság, kedvesem, hogy az édesanyáddal beszélgettünk ott.

– Miről? – hültem el.

– Miről, miről? Hát Kelet-Európáról, János Zakariásról.

Ebben a pillanatban dudálás hallatszott. Az ajtóhoz rohantam, kitártam. Fifi Pukner hegymászó fölszerelésben szállt ki az ütött-kopott Zaporozsecből, jókora füst kéklett körülötte. Fény, kék színházfüst, Hadnagy Barotán máris öklendezik az udvaron. A szívem a jégkorszakba emigrál a félelemtől, csorog a verejték a szemembe. Különben nálunk nincsenek hegyek egyáltalán. Úgy értem, a városban, ahol élünk, hosszan, végtelenül terül a föld, nem izgágáskodik, nem keresi a boldogságot még dombok formájában sem. A környéken egészen sík a vidék, nyárfák sora, akácok, olajos illatú füzesek. Néhány földhányás emelkedik itt és ott csupán, mintha melle akart volna nőni az Alföldnek. Tanyaromok mutatják ki magukat a sík földterületből, itt is éltek emberek, senki sem tudja, ők sem tudták, mivégre. Nem jártak soha maszkban vagy valami ilyesmiben, csak az arcukra égette magát kamillás kéreg formájában a nap.

Beszálltam az autóba, elhajtottunk, nem nagy ügy, egy Zaporozsecceel megszökni, emigrálni. Szerintem Hadnagy Barotánnak tátva maradt az a szép metszésű, hányásos szája.

És mert Fifi Pukner így ígérte, és az ígéretét nemcsak megtartotta, de, hogy úgy mondjam, ki is szélesítette, azóta is itt élünk. Fájnak a színek. Por. Kankalín. Árulás. Minden szín, minden forma fáj. Minden szó fáj. Minden csönd fáj. Árulás. Minden álmunk János Zakariásról szól, akit édesanyám csak nem tudott megölni. Bujkálunk egy ideje, döngölt földön nem egyszerű lenni, nem lenni, lenni. Remeg velünk a folyó. Viszont Fifi Puknerrel elég sok képletes csúcsot megmászottunk, és állapotos is voltam, és nem is egyszer. Valahogy eljutott a hír hozzánk, hogy Hadnagy Barotánt előléptették ezredessé, mert nagyszerű eredményeket ért el az olvasás népszerűsítésében. Sikerült több millió János Zakariás nevű olvasót föltámasztania, és én is így neveztem el a gyerekeimet, János Zakariásnak hívom őket, vegyüljetekek el. Csak Fifi Pukner nevét nem tudom megváltoztatni. Hát hogy is neveznéd másként a csodát, amikor bár felcsinált, csak nem tudod, hogyan hívják.

Papírváros-szilánkok

Részlet egy lassúdad regényből

Füst. Romok. Nehéz levegő. Szag. Nyomasztó szag. Halálszag. A halál bűze. Nehéz levegőben. Belváros lehet. Éjjel van. Eltévedt papírsárkány. Füst van. Ijesztő környék. Kihalt utcák. Házak helyén romok. Nehéz a fény. Terjeng a halálszag. Éjjel lehet. Valamelyik éjjel. A levegőben vagyok. Fentről a város. Fentről a romok. Ostrom után. A háborúnak vége. Pincében vagyok. Alulról a város. Alulról a romok. Ostrom után. A pincében. Még nem éltem. Ezek sem felhők. A lábam alatt. Lábam alatt párnák. Emelkednek, összenyomnak. Emelkedem. Fulladok. Halálszag terjeng. A halálszagom. Grafitszürke környék. A kihalt utcák. Parázslík a székesegyház. Ami maradt belőle. Kormos kövek. Az égen kondenzcsíkok. Ezüst nyálutak. Halálnyalak. Égi csigák. Nem akarom. Közelednek. Nem akarom. Közelednek. Kitárom a szárnyam. Zuhanok. Kiáltanom kell. Bevarrták a számát. Valaki be. Talán az anyám. Még csecsemőkoromban. Nem tudok. A párnákban elhal. Hang és visszhang. Grafitszürke és bőrfehér. Égett-hússzag. Emberhús ég. Emberégetthússzag. Mentsetek meg. Nem akarom. Lehajolnak hozzám. Kiabálnék. Lehajolnak. Beszelnék. Lehajol. Haja az arcomban. Illata van. Fiatal és nő. Suttognék. Nem hallja. Továbbmegy. Összevarrták a torkomat. Más kezek. Kié a kéz. A kezek. A fejemhez ér. A fejemhez érnek. Meglékeli a fejemet. Meglékelik a fejemet. Nem fáj. De hideg. Talán felébredek. Ha aludtam. Jó így. Hogy az utcán. Megyek. Jön a busz. Az én buszom. Énbuszom. Messzebb egy megálló. Nem érem el. Futnom kell. Futok. Nem haladok. Futok. Ez futópad. Futok. Ez az utca. Futok. Nem haladok. Rohanok egy helyben. A busz is csak. Egy helyben érkezik. Arcomon verejték. Viszket vagy fáj. Odanyúlok. Massza. Valami verejtékmassza. Ezüst és ideg. Kívülről nézem. Idegen. Le kell tépnem. Nem jön le. Nyúlik. Nem sikerül. Tépem. Arcomba gyökeredzett. És nyúlik. És ragad. És nem szakad. Már fulladozom. Oldalra elzuhanok. Ezüstöt látok. Ezüstbe fulladok. Nem jön le. Ráragadt az arcomra. Ezüstmaszk. Görög tragédia. A többiek kihátrálnak. Felállok, meghajolok. Leporolom az arcomat. Lent a közönség. Sötétlik. Taps, kiabálás. Lentről. Letépi az arcomat. Valaki és elmegy. Utánaindulok. A zsinórpadról bohócok. Megszeppenek. Az utcára lépnek. Zakóm elfeslett. Pizsamanadrágban vagyok. Meztírláb. Ez egy tér. Vörös a hold. Kél tetők fölött. Forró az asztfalt. Átjárnak rajtam. Mindenki meztírláb. Mindenütt üvegszilánk. Éles kavicsok. Hegyes kövek. Nagy szikladarabok. Ez tengerpart. Valaki mutogat. Egymásnak mutogat. Rám. El kell takarnom a szemérmemet. Meztelen vagyok. Észreveszem. Elveszett a nadrágom. A művészbejárón kilépnek. Egy lány. Meg az árnyéka. Rajta van a nadrágom. A csíkos pizsamaalsó. Nyitva a slicce. Kilóg a faszom. A résből. Lenyúlok. Nincs a helyén. Nála

van. Elviszi a lány. A faszomat a lány. Utánalépek. Üvegszilánk a talpamban. Sikolt. Éles kavicsok. Sikolt. Hegyes kövek. Sikolt. Ezüst tócsák. Felnevet. Tócsákban giliszták. Alsókarnyi vastagok. Óriáskígyó-hosszúak. Lengedeznek. Ugrálok fölöttük. Kiköpik a csecsemőket. Vörös a szájuk. Utánam kapkodnak. Nincs időm. Nem félek. Dolgom van. Szalad előlem. Szaladok a faszom után. Tekergőznek utánam. Vérzik a nyomom. Megállnak és nyalják. Kergetőzünk az éjszakában. A lány meg én. Nem ismerem. Csak ismerős. Egy részbe áll be. Falnak háttal. Lecsúszik a pizsamanadrágom. Róla le. Ez kapualj. Ki-be járnak. Átjárnak rajtam. Nem veszik észre. Hosszú a teste. Ívben megfeszül. Előretolja. Nyitva a pinája. Beléhatolok. De zörög. Szűk és zörög. Ablakok nyílnak. Hová húzódjunk. De csak nevet. Zavar a zörgés. Romok közé hanyatlik. Szétdobálja a combját. Feküdnék rá. De valaki már van. Rajta. Bassza helyettem. Alulról nevet. Rajtam. Lehúzódik a pizsamanadrágom. Előtűnik a seggem. Mozog a combjai között. Nézem. Csapkodja a fejét. Élvez. Pengék a vaginájában. Ordít. Zörög. Az ember föláll. Vérzik. Nincsen töke. A pengék. Fuldokoltat a füst. Nemrég bombáztak. Minden kormos. A lány a koromban. Nyomot hentereg. Engem néznek. Mindenki. Kalapom a kövön. Pénzek csörögnek. Megfordulok. Fal. Megfordulok. Fal. Megfordulok. Fal. Megfordulok. Fal. Az ajtó becsapódik. Mögöttem áll. Háttal áll. Kávét főz. Nem kérdez. Bemegyek. Nincs rajtam nadrág. Elveszett a pizsamanadrágom. Jelvény a zakómon. Leveszem. A mellére tűzöm. Nem fordul felém. A kávé illata. Égett emberhússzag. Keveredik bennem. Bemegyek a szobába. Utánam jön. Nem fordulok meg. Más az illata. Az ágyra fekszik. Rám. Az ajtó. Nem kell. Hason fekszem. Rajtam hasal. Mégis benne vagyok. Nem értem. Csinálok. Jó és meleg. Hangos. Az ágy mellé esik. Kimegyek. Végig zakóban. Talán illetlen. Háttal áll. A tűzhely előtt. Még mindig. Nem fordul felém. Kék ruha. Ezt ismerem. A kék ruhát. Mögé térdelek. Átölelem a lábait. Lerüg. Visszamegyek a szobába. Kint a tenger. Most hullámszik. A mólóról jön. Vörös a haja. Szeplős. Még messze van. De jól látom. Az arcát a szeplőkkel. Kiveszem valamennyit. Az ablakon át lép be. Az ölembe ugrik. Rám csimpaszkodik. Nem is ismerem. Csókol. Nincs rajta semmi. Alul. Megragad. Ragadunk. Magába gyömmöszöl. Akár a másik. Forró és füstszagú. A parfüm átüt. Hiába ég. Nem bírom tartani. Lerogyunk. A mellén folt. Nagy és vörös. Engedi a kezem. Ahogy hozzányúlok. Át a lyukon. Markomban a szíve. Ver. Tartom. Vörös madár. Lüktetkalapál. Ha elengedem, meghal. Fölérek a szívéig. Ahogy mozgok benne. Elélvez. Ráng a szíve. Vissza kell mennem. Kiugrik az ablakon. Távolodik a mólón. Vörös rianás. A zakómban megy. Nem látom a seggét. Csak a ringását érzem. Ahogy távolodik. Nem fordul meg. Kimegyek a konyhába. Nem fordul meg. Meztelen vállán hernyó. Lesöpöröm. A kezemre ragad. Levágom a kezemet. Kidobom a szemetesbe. Érzem a nézését. Az ajtóban áll. A tenger helyén gyárépületek. Kihajol az ablakon. Sok a felhő. Esik már. Áznak a romok. A város romjai. A bombázás után. Feszül a feneké. Rátapadok. A konyhában áll. Nem néz hátra. Zöld a haja. A vállá rázkódik. Halakat hány. Vörös guppikat. Kinyitja a szekrényajtót. Belök rajta. Becsukja az ajtót. Sötét. Kint zene. Bombázás hangjai. És az éles fény. Nem fordul hátra. Nem látom. Látom. A konyhában áll. Vérzik. Átvágta a torkát. Széttépem a zacskót. Szétverdesnek. A vörös guppik. Fekszik. Feje a hóna alatt. Szája tátva. Lehúzom a nadrágját. Lüktet a szemérme. Ez az enyém. Az én pizsa-

mám. Visszaindulok a városba. Nem kell mennem. A városban vagyok. A téren. Ahol a romok. Középen baldachinos ágy. Ugat a kutya. Vörös a hold. Fekete az ég. Ezüst csiganyomok.

*

Sötétedik, alkonyodik, valahova be kell lépnem, mert nagyon kezdek félni, mert kicsi vagyok, és törekenynek érzem magam, és minden nagy körülöttem, minden nagyobb nálam, a kövek között törpeként bolyongok És egy házhoz kell elérem, mert ez valami erdő, és vadak zörögnek a bokrok között, és szempárok gyulladnak ki a fák mögül, istenem, hiszen sötét van, koromsötét, de nincs sötét, hanem világos van, és minden túlságosra színezve vesz körül És már látom is azt a házat, amelyet el kell majd érnem sötétedés előtt, nem tudom, hogy az-e a ház, amelyet el kell érnem, csak azt tudom, hogy a házat kell elérnem És hatalmas sziklák között halad az ösvény velem, nagyon nagyok a kövek, nagyobbak nálam, de amikor félretolom őket, könnyedén arrébb gurulnak, mintha üres lenne a belsejük, és mintha színházi díszletek között járnék És a ház olyan kicsi, amikor odaérek hozzá, hogy nem férek be rajta, mintha mézeskalácsház lenne, de ahhoz durván van megfaragva a szemöldökfa, akárhogy megyek el alatta, mindenképpen beverem a fejemet, és nem tudok továbbmenni mert nem férek be az ajtón És nagy a ház, mintha óriások laktak, a kövér macska kigomolyog az ajtórésein, akkora, mint egy elefánt, de jól látom, hogy nem elefánt, hanem macska, aki könnyen egérnek nézhet, mert a szemét hatalmasra nagyító okuláré mögül felém pislog, behúzódok egy falrésbe, éppen beférek És sokáig nézem az óriás szemetet a rés előtt, ott ül és rám várakozik, a hátamat megtámasztom a rés oldalához, de átzuhanok rajta, valami szoba ez, ismerős, nem vagyok képes ráismerni, az ajtó seprűnyéllel van kitámasztva, belülről, ha ki akarok menni, el kell vennem onnan a seprűt És megragadom a seprűt, de rángani kezd a kezemben, és már a kígyót markolom, pikkelytelen kígyó, hatalmas, roppant erős, ahogy a markolásomban vergődik És fölemeli a fejét, gonosz és merev a szeme, ezt a szemet láttam a rés előtt várakozni, a macska tehát valójában a kígyó, mindig utáltam a kígyókat, mindig is féltem tőlük, undorodom az érintésüktől, eldobnám a kospasz kígyót, de úgy lehet, hogy ő fog engem, mert képtelen vagyok megszabadulni tőle És akkor is markolom, amikor fölágaskodik a tenyeremben, fújtat és megvadulva sziszeg, a szája hatalmasra tárul, beleharap az arcomba És ordítok, de a kutya nyugodtan ül mellettem, mellső lábaival támasztja ki emberként föl emelkedő testét, vonyít a holdra És felnézek, a hatalmas teliholdról kövér férgek hullanak alá a világra, eltakarom az arcomat, meg ne mérgezzenek a váladékukkal És a férgek esőjétől megijed a kutya, vinnyogva behúzódik a bokrok közé, követem, a seprű beleakad az ágakba, sehogyan sem tudok vele haladni, eldobom, így a lábam között tekergőzik el valahova a sötétbe És nem merem követni a bokrok közé, hallom, ahogy a kutya ismét felvonyít, hosszan csapkodnak a bokrok között, majd a csontjainak a ropogását hallom, ahogy köré tekeredik a söprű, nem várhatok tovább, éhe elől futni kezdek a meredélyen, mind meredekebbé válik az út, ettől nem tudok megállni, mind gyorsabban kell futnom, míg nem szakadékká válik a lejtő, én pedig zuhanok, kitárt karral, ordítva zuhanok

lefelé, a hold, mintha megijedne, elmenekül a felhők közé, vaksötétben zuhanok tovább, ilyen lehet a semmibe zuhanás És már nem ordítok, távolról hallok a saját ordításomat, én magam boldog vagyok, szokatlanul szabad, mintha ittam volna, puhaság vesz körül, világos párnák ezek vagy felhők, vagy felhőpárnák, lépegetek rajtuk, combtőig besüpped a lábam a puhaságba, egyik lábamat rakom a másik elé, és mondókákat dudorászok, elérek a cukrászdáig, ahol már vár apám és az anyám, fagyit vettek nekem, azt tartják a kezükben, nagy szőrös fagyit, és nekem ennem kell, és a tölcsér aljából, ahol a fordított kúp csúcsán, éppen a csúcson keresztül apró férgek peregnek elő meztelen combomra, nem zavar, halkan zenélnék, hogy nyüzsögnek a bőrömön, ennem kell a fagyaltot, amelyik nem hideg, hanem forró, égeti a nyelvemet, de nem merem megmondani, ahogy azt sem, hogy nincsen íze, mintha jégcsapot nyalnék, és nem akar a számban elolvadni És nem akar fogyni És nem szeretném, ha a szüleim haragudnának rám, ezért folytatom a nyalást sebesre égett nyelvemmel, tömöm magamba a forróságot, de nem akar fogyni, már a gyomromat égeti, a forróság az ereimen keresztül az egész testemet átjárja, és nevetnek, hogy mennyire kipirultam És én fájdalomosan boldog vagyok, hogy a szüleim elégedettek velem És jó gyereknek neveznek És rendelnének egy újabb adagot, ekkor elszaladok, sokáig szaladok a zezugos folyosókon, végül megtalálom a mosdót, bezárkózom, hallgatom, hogy követeke-e, de nem követett senki, megnyitom a csapot, akár a kutyák a hőségben, hosszan kiöltöm a nyelvemet, lefetyelem a hideg, férges vizet, enyhíteni próbálok égő nyelvemet És a víznek eperfagyi-, csokifagyi-, vaníliafagyi-íze van, tehetetlenül mosolygok, önfeledten És elárasztom a mosdót a hideg, krémes, fagyiízű és -illatú vízzel, élvezem, hogy emelkedik körülöttem, már a nyakamig ér, már ellep, elrugaszodom a földtől És úszom Sokáig csak úszom Csak úszom És csak úszom És a fekete kendős öregasszony megzavar a nézelődésben, virágzó fák, kertek fölött úsznék el, de az is lehet, hogy szállok, de mert megszólít, leereszkedem hozzá a kövekre, amelyeken botorkál feketén És kedves És nem értem, hogy mit akar, beszél, de nem értem, mert nem is hallok, hogy mit beszél, a víz alatt nehéz meghallani az emberi hangokat, a száját figyelem, az egyetlen fogát, amely az alsó ínyéből meredezik elő árván, hosszú, hatalmas sárga fog És nyáladzik beszéd közben És nyálzászlókat húz maga után, ahogy halad előttem És megfordul És üres az arca Csak a foga mered ki a kendőjéből, az egyetlen hosszú, hatalmas sárga foga Nem látom az arcát, csak a vigyorgását látom, egy képeskönyv lapjain baktatunk egymás mögött egy dombon fölfelé És ahogy hátranéz, megdermeszt a nézésével Agyag- és vakolatdarabok pattognak le a kendő fekete ürességéből És érzem, hogy gonosz És tudom, hogy meg akar ölni És azt is, hogy régóta ismerem És amikor megbotlik egy kiálló gyökérben, hátat fordítok neki, és futni kezdek az ellenkező irányba És csak a kacagása követ, de azt sem hallok, mert nincsenek hangok az agyag- és vakolatdarabok hullásának neszezésén kívül És nehezen lépek a párnák vagy a felhők fehérségébe visszajutva És patak surrogó hangjára leszek figyelmes És a folyás mentén haladok, mert tudom, hogy arrafelé lakunk És vadászok jönnek, és behúzódok a sűrűbe És leolvasom a szájukról, hogy rám vadásznak, a sokagancsú szarvasra És büszke vagyok a szőrömre És takarom előlük a vörös lángjait És már tűz fent a nap És egy fűzfa alá heveredem az árnyékba, melynek hosszú ágai lecsüngnek a vízig, oda, ahol

nem akad rám senki És ahol nem bánthat senki És a patak vidáman surrog És egyszerre megérezem, hogy a surrogás nem a pataké, hanem fentről, a fa lombjai közül jön a hang És amikor felnézek, látom, hogy a fűzfa ágain vékony kékeszöld kígyók tekergőznek, sokan vannak És elkezdenek potyogni rám, onnan fentről És tekergőznek rajtam És nem vagyok képes megmozdulni És már egyre többen vannak, egyre sűrűbb a zuhogásuk, már nem látszik a lábam tőlük, azután belepik a testemet is, a kezeim bénultan szorulnak alájuk, már a fejemen másznak, szép zöldeskék kígyók, de amikor az egyik kinyitja a száját, akkor látom, hogy fekete belül a szája És mind többen nyitják ki a szájukat És már csak hatalmas fekete szájakat látok És ekkor eszembe jut, hogy ezek mambák, a világ leggyorsabb kígyói És a csókjuk halálos És ordítanak, de betömi a számat valamelyik torkom felé nyomakodó feje És már fulladok És már nem érzem, csak tudom, hogy egymás után marnak belém, és engedik a testembe a forró mérgeket, de szerencsém van, mert a pókhálóba esem, amely a szakadék fölött függ, lent mélyen hatalmas zöld folyó, kopár folyópart sárga és fehér sziklával, nagyon magasban vagyunk És a sötétben nem tudom jól kivenni a szálakat, amelyeken kapaszkodom, kézzel-lábbal kapaszkodom, nekem kell összekötnöm a haladáshoz a háló szemeit a következő lépéshez, a szakadék két peremén valami sötétség, valami két pók, nem túl nagyok, épp olyanok, amilyeneket gyermekkorunkban szurokgombóccal húztunk ki földbe vajt lyukaikból, hogy azután eltámasszuk őket, most itt ülnek, és bosszúra várnak És egyszerre megértem a sorsomat, megértem azt, hogy ha rosszul kötöm a háló következő csomóját, akkor lezuhanok a mélységbe, de ha jól, akkor a szakadék peremét elérve a pókok állkapcsai végeznek velem És azt is megértem, hogy nem maradhatok itt idők végezetéig a magasban, és fölkel a hold, de nem lesz a fényétől világosabb a szakadék fölött

A győzőknek

*Az angol királynőn nincs mit utálni,
a többiek helyett uralkodik, helyettünk,
ahogy a háromcsillagos éttermekben
értünk is eszik a burzsoázia,
és ahogy – ne legyenek illúzióink,
vagy ne ez legyen az – nekünk
(nem az tehát a lényeg, hogy tőlünk is)
koldul a hajléktalan. Ez utóbbinak
ezért legyünk hálásak. És akkor már
az előbbieknél is lehetünk,
főleg, hogy kevesebbe is kerül.*

*A győztes helyettünk arat győzelmet,
ha felettünk is. Ráadásul szinte sosem
önmaga legyőzése nélkül:
van, aki betegesen gyanakvó lesz, depressziós,
más az apjává fésüli, majd hizlalja magát,
megint más gazdaggá teszi,
vagy megtagadja (mármint az apját),
esetleg egy olyan szobában hal meg, cipőben,
ahova zajos agóniája közben senki sem mer belépni.*

*Nem sikerülhet minden. Túl sok minden van.
Ha valami, hát ez igazán vigasztaló.*

*Ráadásul mi többiek is győztesek vagyunk,
amikor átcsúszik a torkunkon valami,
ami nem kés vagy szike, hanem mondjuk borostyán-,
arany-, szalma-, tégl- vagy bíborszínű bor,
ha a véletlennek köszönhető,
de ettől még egyáltalán nem valószínűtlen
baráti meghívások folytán a ritka
rákfarkak felett épp úgy adódik.
És még bele sem őszülünk, mint a legjobb italok,
Olaszország legszebb gyümölcsői
elfogyasztása után Danglars,
aki nem győztes vesztes, csak sima.*

*Mert mi győztesek vagyunk, a matracainkon is,
ahol a takarónkat a fejünkre húzva, magzatpózban
álmodunk Dantèst vagy Sándor grófot,
akik helyettünk győzik le a győzteseket,
bár a pizskos munkát azért az örület
vagy a szenuszíták aknája végzi el.*

*Az utolsó szó úgysis a mellékszereplőké –
de hát azok megint csak mi vagyunk:
„Tulajdonképpen megérdemeljük mi ezt a boldogságot?...”
„Nem!... De mit tegyünk?... Bele kell nyugodnunk!”*

Holdkőoltár

Dulux Easycare, foltálló beltéri falfestékek

*Az érintetlen tengerszem partján
skarlát íbisz,
felette a nap bíbor palástja,
majd a bársony szürkület.
Holdviola.
Kasmír kendő óvó leplével válladon
gyémántport,
gyöngyöző pezsgőt iszol.*

*Én mézes csuprom,
nyakadban türkiz talizmán és korall amulett,
csuklódon nemes platina és igazgyöngy.
Kezedben alabástrom szelence,
benne sivatagi rózsza:
időtlen szépia az örök tavaszban.*

*Az éjféli mélység ametiszt varázsa fölött
indián álmofogó.*

*Ó, az én hajnali menedékem
az opál márvány, a csiszolt mészkö.
A cseppkőoszlop.
A sziklaerőd.*

*Fejemen nemez süveg,
ám mellemen ezüst vért,*

*karomon római pajzs.
Edzett acélon aranyfüst.*

*Mert a mennyei erő kemény dió.
A csodálatos amaránt
csipkés jégvirág csupán,
mestervásznakam lenszövet,
papirusztekercsem tölgyfaháncs.*

*A tavaszi napfürdő rózsakvarcát
és az áldott mirrhát
jégfolyó sodorja.*

Portrék

Jack London emlékének

*Nem tudom, a költő elképzeli-e az olvasóit.
Gondolom, akkor már régen rossz.*

*Mondjuk negyven körüli, elvált, értelmiségi nő,
két nagy kamasz gyerekkel,
használt Fiat Pandával,
hátról elfér a cselló is.
(Hogy tud ilyen poros lenni belül egy autó,
amit használnak?)*

*Magányos nő, ugyanolyan korú,
aki az egyik térdét maga alá húzva ül a széken,
amikor éjjelenként az ezoterikus webshopján dolgozik,
és ettől megfájdul a lába,
de még sokkal rosszabb lesz, amikor egy orvos
méregdrága injekciókkal majdnem teljesen tönkreteszi.*

*Janus Pannonius például
egy újabb ikonográfiai feltételezés szerint
úgy nézett ki, mint egy kidobóember.
És Krúdy Gyula is elég behemót volt.*

*A költőt, akiről tulajdonképpen sose képzeletgel,
azt mondd, nem ilyennek képzelted.
Ha mégis megpróbáltad volna,*

*akkor fogadjunk, hogy a fejedben lévő fantomképrajzolóval
több haját tetettél volna az ő fejére.
Hogy, mondjuk úgy, azért mindenhol legyen haja.
Talán több huncutságot a szemébe.
Valahogy több férfiasságot.
Egyáltalán, vonzónak képzelted volna.*

*De hát a vonzó költő giccs,
mint az éneklő kutya.*

*Mert a költők nem vonzóak,
őszintén szólva inkább elég kretének, a maguk módján –
ahogy különben az olvasók is.
Igaz, mivel eleve többen vannak,
az olvasók között biztos több a vonzó,
vagyis egy költőnek leginkább
olvasóként van esélye vonzóságra.*

*Persze aztán lehet, hogy minden összejön:
az olvasó, ám kopasz költő is az olvasójával,
és akkor a hajhiány,
sőt, az újabban megfigyelhető szakállból is fakadó
leninarcúsági probléma sem jelent gondot,
sőt, a stylist még rá is játszhat egy kelleténél
másfél számmal kisebb, orosz anarchista szemüveggel:
kész is a B-kategóriás New York-i film,
már csak őszi lombozat és egy kutya kell hozzá.*

(A kutya azonban nem énekelhet.)

A csomagolóember zsoltára

*Uram, kérdeztem ott, akkor,
a szófiai reptéren,
miután sikerült újabb
méretes ökörséget csinálnom,
bár te, Uram, hátad mögé
hajigálsz vétkeinket, mint a
kavicsokat, és nem emlékezel
meg róluk többé,
úgyhogy nem újabb ökörségnek
könyveled el, ami történt,
hanem egyszerűen csak
ökörségnek, de én, Uram,
emlékezem, nem tudok
nem emlékezni, nem ártana
olykor megbocsátani magamnak,
Uram, ha már te, nálam annyival
hatalmasabb is megbocsátasz,
nem hétszer, hanem hetvenszer hétszer.
Legalább utánaozni próbálhatnálak.
Sikerült repülőjegyemen
összekeverni az AM-et és a PM-et,
szezont a fazonnal,
Gizikét a gőzekével,
magyarán délelőttöt a délutánnal,
és megérkezni az esti géphez
reggel öt óra harminckor,
ettől fogva aztán az idő rágógumija elkezdett
nyúlni-nyúlni, én pedig
influenzásan és kialvatlanul
óddöngeni a szürke fémcsővekkel
ékes plafonú csarnokban,
melyről legszürkébb rémálmban
sem gondoltam, hogy tranzitizona helyett
otthonom lesz és templomom,
ahol téged szólongatlak
a mentatea, facsart narancs
és melegszendvics közötti
szünetekben. Csak ez a veszteglés*

ne volna, nem mehetek vissza
kipihenni magam a hotelba,
ahonnan már kijelentkeztem,
és ahol most egész nyugodtan
allhatnám ki a betegségemet,
erre még gondolni is dühítő,
másfelől viszont ennyi erővel
nézhettem volna estinek a
reggeli gépet, és akkor még jobban
pofára esem, így legrosszabb
esetben elmegyek az estivel,
melyre érvényes jegyem van.
Jól van dolga a reptéren rekedt
emberfiának, gondoskodva léssen róla,
mint a mezők lilomáról, mely nem szánt,
nem vet, nem arat, mégis túllöti Salamont,
a bölcs divatdiktátort. Az utas vécézhet,
amikor neki tetszik, bár most éppen egy attraktív
küllemű vécésnéni őrzi a helyiség bejáratát,
míg fel nem szárad. Enni-inni adnak,
aranyárban, igaz, de levám van dögvél,
hatalmas igényeim viszont nincsenek.
Kicsi bőröndkutyámat mindenüvé
vonszolom magammal, ez jelzi,
ki vagyok, pont úgy, ahogy a mobiljukon
netező nagydarab rendőrök meg a géppisztoly
markolatát szorongatják, mindenki kapaszkodjék
a státuszába, csak az enyém, remélem,
nem süll el, mint holmi fegyver.
Tényleg van itt minden, műnövények
és igazi verebek, melyek közvetlenül alattunk
helyezkednek el a táplálékláncban,
azt eszik, amit elhullajt az utas.
Ekkor lettem figyelmes, Uram,
a csomagolóemberre, akinek
megvilágosodásomat köszönhetem,
már ha ez annak minősül.
A csomagolóember, mint valami
szintetikus nyálat termelő
pók, kérésre beszövögeti
végtelen hosszú nejlonlepedője
áttetsző lebernyegeibe a csomagokat,
fürgén le is celluzozza őket,
és onnantól afféle csillámló
sóbálványra hasonlítanak,
amelyenné Lót felesége változhatott

egykoron. Először a düh
dalmahodott fel bennem,
a csomagolóember és főként
áldásos tevékenysége iránt, mi pénzt,
mi környezetszennyezést ölünk bele
egy ilyen ökörségbe, mely a tetejébe
aligha ér valamit is, hiszen ettől
a vékony szösztól még simán összetörhet
a csomag, különben is mi a túrót szállít
az ilyen ember, talán meissenai porcelánt,
kristálypoharat vagy lepkegyűjteményt,
vagy csak nem szeretné, hogy
méregdrága bőröndje megkarcolódjon?
Egyem a zúzóját az ilyennek!
Aztán kezdtem beleélni magamat
a csomagolóember helyzetébe,
mert igen, az is van neki,
helyzetben van a csomagolóember,
akár mi mindannyian, és
akkor van jó napja, akkor érzi hasznosnak
magát, ha minél több munkadarabot
sikerült bevonnia színezüst
műanyagnyállal, ha csinos
bubácskák sorakoznak szorgos
keze nyomán, bizony, Uram,
a költő sem igen más, mint efféle
csomagolóember, befolyálja a más
kis motyóját valami furcsa
burokba, hogy megmaradjon
épen, sértetlenül a nagy
repülés utánra mindaz,
ami igazán fontos.

Tüskéshátú kollégák

Kertiünk hátsó részében,
a garázs mögött áll egy
rozoga kis épület. A cseréptető
csupa repedés, a bejárati ajtó
elkorhadt. Az előző
tulajdonos csirkeólnak,
mi lomtárnak használjuk.
Egyszer a szokásos délutáni
fűnyírás szünetében
mocorgást észleltem az ólban.
Azt hittem, patkány,
óvatosan közelítettem
a bejárathoz, ám a legendás rém helyett
egy sün kotorászott a kacsatok között.
Rövidesen egy egész süncsalád
költözött a kertiünkbe.
Négyen vannak, a veteményest
megdézsmáló csigákra
és bogarakra vadásznak.
Tüskés bundájuk igazi bunker,
olyanok tőle, mint a szúrós tankok.
Tacsukók fölényesen
rájuk rontott, utána egész este
nyalogatta a sebeit a mancsán.
Amikor napnyugtakor
előcammognak az ólból,
hagyják, hadd sündörögjünk
körülöttük. Egyedül a fűnyíróval
bizalmatlanok, a kövek mögött
vagy a citromfűbokorban lapulva
várják az ítéletidő végét:
hoggy egyenletesre nyírjam a pázsitot,
és gyökerestől kitépkezzem
a gázt a falak tövéből.
Pár napja a kölykeim
kipakolták a lomot az ólból,
saját bunkerré avatták.
A sünök pedig leléptek.
Könnyű nekik,
hátukon a házuk.

Stratégia

Borostyán nyelte el a hátsó
kertünket, körbehálózta a kerítést,
az egykori csirkeólat, át a szomszédhoz,
onnan föl a garázsunk padlására.
Szívóós szorgalommal, napról napra
terjed a birodalma. Néhány helyen
megrepedt a csirkeól fala is tőle.
Nem volt mese, meg kellett fékezni
az inváziót. Három napig harcoltam
a karvastagságú, kígyószerűen tekergő
törzsszel. Baltával nyestem, kézzel
téptem; a növény intelligenciája
makacsul ellenállt.
Mintha szörnyel birkóztam volna,
hatalmas kupacban halmozódtak
a levágott, sűrű lombozatú végtagjai.
Amikor szétfűrészeltam a főtörzsét,
megsárgult a maradék lombozat
a garáztetőn. Ám hiába
pusztult el a hadserege,
a csirkeól fala alá kúszott
gyökérzete továbbra is virul.
Sehogy sem sikerült
körbeaknázni a főhadiszállását.
Pontosan tudta, hol kell
meghúzódni. Néhány hét
után pedig friss hajtásokkal
jelezte, ki a borostyán a háznál.
Előbb-utóbb viszont
túljárók az eszén.

Kárpit foszlik *mély egekben,*

*átnyúl egy kéz a tengerig,
belemarkol egy szigetbe,
felemeli és leejti,
üres szobádban szökőár
hagy kékre nyílt sebet,
eszélós kabócák hangja
reszeli a mozdulatlan
hőségben izzó rácsaid,
menj, amíg nem késő, az éj
kiömlött Chianti, lassan
szájadig ér, menj, mielőtt
a fénylő pontok Giglio
szigetén szertegurulva
szőlőszemekként roppannak
álomtalan semmivé, menj,
sziklarésbe süllyedt gyűrűd
eljegyzését már ne bontsd fel,
kiáltsd ki már a soha nem
volt, szabad tengeriséget!*

A hullámok *egy ágyat sodornak,*

*halak alszanak a dunyhakorokban,
sós szavakat ismétél a párna,
fénylik a víz a vörös szemeken,
hívtál, éveket késtem, egy kétes
állapotú testen a szerelem
felismerhetetlen áramlata
labirintust koptat az emlékekbe.*

Olyan vastag a fal, *hogy a karom*

*nem ér át az ablakon, ahól vársz,
az Anjou címer porliliummá
kopik a rossz csengő alatt, ahogy
megcsúszik a kéz a válladról, és
leszakad a szárítókötél, épp
a fejedre esik az egyik kék
alsónadrág, nevensz, miért nevensz?
Fentről megállíthatatlan zuhan,
lepedőbe csavarva a mámor.*

Nyugtalan hullámozás *a terasz alatt,*

*a tenger felcsap a szikláig, ahol
hosszú lépcsősorokon botladozva
elérem a vaslétra tetejét, és
antik istenekhez fohászkodva halk
sóhajjal belesimulok a mélybe.
Félek, lebegek az apró rákokkal,
tudom, hogy a váratlanul magasra
felcsapó tajték nem véletlen, s az se,
hogy a szúnyogháló azon az estén
annyiszor csapódott fel, ahányszor csak
elhangzott a halál, szellemek, néztünk
a holdezüst fénybe Giglio felé.
Előző este álmomban mondta egy nő,
miben fog meghalni akit szeretek
mondjam-e neki, hiszen él, sírnék is,
és előkerestem egy kilencéves
ímélt, felolvastam és lefeküdtünk,
írt, hogy meghal másnap és mások szintén,
néztem az óriás szúnyoghálón át,
hallgattam a tengert, és egy borzasztó
szárny suhanására aludtam végül
el, reggel a teraszon nedves asztal
fogadta az érkezőket, hatalmas
mélységből robbanhatott magasba a
víz, ahogy cédrust szögezett valaki
az ajtónyikorgásra, míg rányitott
éjjel az emlékezet a halálra.*

Oskar Bereck elrablása

Vannak, akik úgy tartják, minden történetet a gyűlölet ereje hajt előre. Akik így gondolják, azok szerint a szeretet csak a gyengék önáltatása. Először akkor hallottam ezekről a gondolatokról, amikor Garai szomszéd elkezdett átjárni hozzánk, és én éppen a *Don Quijotét* olvastam. Apám mesélt nekem a gyűlölet erejéről, és egy beteg elméjű német íróról, akiről mindenki tudta, hogy örült, mégis hittek neki. Apám akkoriban ott tartotta egy vaskos kötetét ennek a kibogozhatatlan nevű írónak a dolgozószobája íróasztalán, amelynek nem szívesen engedett senkit a közelébe. Garai szomszéd is csak a konyhaasztalnál ülhetett, pedig arra gyanakodtam, apám épp miatta vette le a polcról azt a kötetet, amelyet ő csak úgy emlegetett, a gyűlölet könyve.

Apám akkoriban egyre több időt töltött otthon. Anyánk szerint élvezte, hogy külön dolgozószobája van, bár nekem nem úgy tűnt, mintha bármit is élvezni tudna. Borongós volt a tekintete, akárha a homloka állandóan árnyékban tartotta volna az arcát. Egyre kevesebb órát kapott az egyetemen, és hiába üldögélt nap-hosszat a könyvei és papírjai fölött, nyílt titok volt, hogy alig tud írni. Anyánk egyszer megjegyezte, csak a besült író sorsától kíméljen meg minket az ég. Énrám meg az akkoriban még óvodás korú öcsémre gondolt, hogy minket kíméljen meg. Kirázott a hideg a „besült író” szókapcsolat hallatán. Nem tudtam ezt a szókapcsolatot apámmal azonosítani. Arra gondoltam, biztosan ír még akkor is, ha nem veti papírra a szavait. Magam sem értettem ezt a gondolatomat, de nem is nagyon rágódtam rajta.

Hároméves korom körül költöztünk a vidéki házba a kétszobás városi panelből. Nem csak apánk kapott külön dolgozót, nekem is saját szoba jutott. Akkor kezdtem igazán élvezni ezt, amikor tudatosan rendelkezni kezdtem a könyvespolc felett. Már nemcsak az került oda, amit a szüleim odatettek, hanem a saját válogatásom is. A *Don Quijoté*nak először egy könyvtári példányát olvastam, de még be sem fejeztem, amikor beszereztem belőle egy sajátot. Antikváriumi példányt, egy régi kiadásból, két kötetben. Olyan humor volt benne, amilyennel még nem találkoztam, jobb szó híján úgy neveztem el, hátborzongató.

Amikor apám azt mondta, minden történetet a gyűlölet ereje hajt előre, nem tudtam őt megcáfolni.

Garai szomszéd egy sötét télvégi délutánon bukkant fel először. Résnyire nyitva volt a szobám konyhára nyíló ajtaja, az apám a konyhaasztalnál ültette le a vendéget, és felespoharakat tett le elé. A spájzból előhúzta a házipálinkáját, és miközben Garai szomszéd előadta a sirámain, töltött mindkettejüknek.

Garaiék az öreg Garai szülők házában éltek néhány éve, amióta a szülőket öregotthonba költöztették. A fővárosból jöttek vissza, és nem nagyon akartak megszólalni magyarul. Az öreg Garai szülők régi falusiak voltak, Ernő bácsi ko-

vácsként dolgozott még nyolcvanon túl is. A gyerekeiket szlovák iskolába adták, az egyik fiuk egy vágbesztercei családhoz nősült be, azóta alig mutatkozott itt délen, a másik pedig, a mi szomszédunk taxisofőr lett Pozsonyban, majd éjjeliőr. A felesége ugyanilyen asszimiláns fővárosi volt, az ő szülei Galánta környékéről származtak. Ahogy a férje, Garainé is törve beszélt magyarul, és inkább csak néhány kupica pálinka után melegedett bele a nyelvbe, de akkor már a népdalok is eszébe jutottak.

Garaiék nem nagyon álltak szóba a szüleimmel. Az asszonyt alig ismertük, én sokáig a bundás néniként emlegettem, mert előszeretettel járt rókaprémben még kiflit venni is. A lányuk balesete után váltak el, és Garainé Pozsonyban maradt. Soha nem tudtuk meg, mi történt pontosan, a faluban azt beszélték, a kislányt egy troli ütötte el a fővárosban. A részletek zavarosak voltak. Akadt olyan szóbeszéd is, hogy a kislánynak valamilyen drogok okozták a vesztét. De igazából még azt sem tudtuk, hány éves lehetett Garaiék lánya, a szüleim nem voltak túl intenzív kapcsolatban a falusiakkal, és nem faggatták őket erről. A lányt Pozsonyban temették el, és néhányan azt beszélték, Garai ettől készült ki igazán. Azt akarta volna, az ő közelében legyen a sír. Így több mint ötven kilométert kellett autóznia, ha ki akart menni a lányához a temetőbe.

Amikor Garai azon a sötét téli délutánon felbukkant nálunk, akkor hallottam először a fiáról. Azt mondta, meg kell tudnunk, kicsoda az ő fia. Mert egyedül már csak a fiában hisz, a fia tartja benne a lelket, mert ő még sokra fogja vinni, nagyon sokra. Kapkodva felhajtotta a kisüstit. Apám szóltanul töltött neki még egyet. Régóta nem voltak vendégei, talán hiányzott neki a társaság. Volt, hogy egy teljes hétig ki sem mozdult. Anyánk egyszer azt mondta, arra vár, hogy kiderüljön végre, ki mindenki lakozik még apánkban. Arra várhat, gondoltam, mert bárkik lakoznak is benne, apánk jó vendéglátónak bizonyult: nem engedett ki magából senkit. Csak mesélni szeretett nekünk, régi mitológiákból, amelyekben állandóan összekeverte a szereplőket és a történeteket. Tudtam, mert utánaolvastam abban a védőborító nélküli, szürke, régi gyűjteményben, amelyet kisa-játítottam magamnak, és a szobám könyvespolcára csempésztem. Az öcsémet nem érdekelte, hogyan állnak fejre az ősi történetek, elég volt neki, ha repülő gyíkokról és tengeri szörnyekről hallhatott. Apánk pedig sok szörnyet emlegetett, és sosem végződtek túl vidáman a történetei.

Talán ezért hallgatta ilyen figyelmesen Garai szomszédot. Arra számíthatott, ez a történet sem fog jól végződni.

Garai viszont már a harmadik feles után teljesen elázott és követhetetlen lett, összefüggéstelenül beszélt a feleségéről, akit hárpíanak és vén kurvának nevezett, és a lányáról, akiről szerinte senki nem tudja az igazságot.

Talán ő maga sem tudta, mert nem árulta el.

Másnap délután megint megjelent, de most sokkal visszafogottabb volt. Megint a *Don Quijotéból* kaptam fel éppen a fejemet, amikor meghallottam a bakancsa csattogását az előszoba linóleumán. Elnézést kért apámtól, amiért előző nap úgy lerohanta. Azt állította, csak ezért jött át, hogy elnézést kérjen. Apám bólintott, de nem hívta beljebb. Két perc múlva mégis ott ültek megint a konyhaasztalnál, és Garai rákezde.

Félig magyarul, félig szlovákul beszélt, szlovákul választékosabban fejezte ki

magát, de káromkodni magyarul szeretett, moja drahá (az én drágám), az a geny-nyes valagú rohadt kurva, ezt többször elismételte, mikor már túl voltak a második pálinkán. A fia hamarosan meglátogatja, mondta, a barátaival együtt, akiket ő nagyon tisztel. A fia a jó szkinhedek közül való, ezt tudnunk kell, hangsúlyozta. Emlékszünk-e azokra a hungaristákra, akik tavaly nyáron egy egész hétvégén át itt masírozgattak a faluban fel-alá, kérdezte, de a választ meg sem várva gyorsan folytatta, hogy az ő fia nagyon jó kapcsolatot ápol azokkal a hungaristákkal, mert ugyanaz a céljuk, ugyanúgy rendet akarnak. Az ő fia nem azok közé a taknyos pöcsfejek közé tartozik, akik pelyhedző bajszerű cigánygyerekeket vegzálnak a pozsonyi Nivy buszpályaudvaron, mondta Garai, hanem azok közé, akik a rohadékokra mennek rá. Így mondta, hogy rámennek a rohadékokra. Amióta a zsarukat mind kilóra megvették a geci maffiózók, egyedül az ő fia és a jó szkinhedek azok, akik a geciket elkapják. Sokan vannak, kérdezte váratlanul apám. Garai megtorpant. Kicsodák, kérdezett vissza. A jó szkinhedek, mondta apám. Az egy válogatott társaság, mondta Garai, és kissé gyanakvóan nézett apámra, mielőtt felhajtotta volna a pálinkáját. Ideje mennie, mondta aztán, mert készülődik. A hétvégén jönnek, a fia és a barátai, fel kell készülnie.

Anyánk műszakokban dolgozott a kórházban, és apánk is műszakokban dolgozott a szobájában, csak apánk műszakjait sehogy sem lehetett követni. Néha odaálltam az ajtaja elé, és vártam, hogy lépjen ki. Félórát is elácsorogtam ott, amíg feladtam. A háttérben az öcsém hülye japán meséi szóltak, videokazettákra játszatta fel őket, és körbe-körbe nézte, úgy próbált mozogni, mint a törpe, nagyfejű animefigurák, még amikor bölintott, is suhogó hangot imitált.

Anyánk valahogy tudomást szerzett Garai szomszéd látogatásairól, és úgy intézte, hogy másnap délután otthon legyen. Amikor Garai beállított, ott termett az előszobában, és leült ő is a két férfi mellé a konyhaasztalhoz. Garai addig vett csak róla tudomást, amíg nem kezdtek inni, aztán már inkább apánknak magyarázott. A fia bölcsességéről beszélt. A fia pontosan tudja, kiket kell kiszűrni. Nem elég, hogy valaki cigány, ugyan már, a cigányokkal a fiának semmi baja sincsen, a cigányok ártatlan népség. A fia meg a barátai azokat kapják el, akik gyanúsak. Követik őket, és tettenéréskor csapnak le. De akkor rendesen. Úristen, de hát mit művelnek velük, kérdezte az anyám, de Garai semmibe vette. A fia a keleti harcművészetek mestere, folytatta kajánul mosolyogva, a fia bokszol és dzsúdózik, és ismeri a gyilkos pontokat. Mik azok a gyilkos pontok, kérdezte anyám. Ahol megüt valakit, és az megbénul? Garai erre felröhögött, tetszett neki az a szó, hogy megbénul. Talán nem is értette, mit jelent, de tetszett neki. Kurvára megbénul, hogy aztán úgy kell feltörölni, röhögött bele apám képébe. Apám arcát nem láttam, háttal ült nekem, csak azt láttam, hogy mozdulatlan.

Garai távozása után ott maradtak a konyhában, míg én az öcsémmel a nappaliban ültem a tévé előtt. Tudod, mi van ott, kérdezte anyám apámat, a Nivyn, a buszpályaudvaron. Ugyanaz, mint húsz éve, csak éppen sokkal rohadtabb minden. A mozgólépcsők után, az egyik büfé bejáratával szemben van egy nagy terasz, romos az egész, széttöredezett csempék, rozsdás korlátok, csupa dzsuva mindenhol, ott ülnek naphosszat ezek a gyerekek, a ringyóikkal. Onnan basztatják a hómlesszeket, akik a padokon alszanak, meg a csencselőket. Ez az idióta meg azt gondolja, hogy ott van jó helyen a gyereke. Miért engedjük őt be? Azt

hiszem, valamit el akar mondani, mondta hosszú szünet után apánk. Elmondani? Mégis mit? Nem tudom. Azzal mindketten elhallgattak.

Garai szomszéd napokig nem jelentkezett. Esős napok jöttek, szürke lé csurgott mindenhol, nem lehetett átmenni úgy az udvaron, hogy ne ázzon be mindenünk, az öcsémnek a feje búbja is sáros volt, ha csak egy percre kimozdult. Napokig lustán verték a párkányt a súlyos esőcseppek, mintha sártengerbe akarnák fojtani a falut. Aztán az egyik este, amikor az öcsém már lefeküdt, én pedig lámpafénynél bújtam a Cervantesemet, ordításra lettünk figyelmesek. Először távolinak hangzott, de egyre fokozódott, mintha felénk közeledne a hangorkán, és mintha körbevenne bennünket, mint a sűrű, mocskos eső. De ez emberi hang volt, emberi torokból áradó robaj, amely kétségbeesett erővel söpört el minden más hangot maga körül. Anyánk rémült arccal rohant ki a konyha közepére, én a szobám küszöbéről néztem őt, s apánk is felbukkant a dolgozója ajtajában. Anyánkra nézett, és egy pillanatra lehajtotta a fejét.

Mintha hallgatózott volna, pedig fülsiketítő volt a robaj.

Az előszobaajtóból néztünk utána. Esőkabátot vett, elemlámpát fogott, és elindult Garaiékhoz. Az ordítás nem csitult, artikulálatlan volt és egyforma intenzitású. Mély, vadállati hang. Az öcsém is előbújta a hálóból, és amikor anyám érte szaladt, én gyorsan belebújtam a cipőmbé és a kabátomba, és apám után osontam.

Cuppogott a sár a talpam alatt, és nem láttam semmit, csak az egyre erősebb ordítás felé tartottam, mintha egyenesen egy kitátott torokba szaladnék bele. Apám nyitva hagyta a kaput, rohantam át a zuhogó esőben Garaiékhoz, ott is tárva találtam a kaput, az ordítás hátulról jött, talán elkapta valami ott hátul a szomszédot, egy vadállat, egy fegyveres betolakodó. Pislogó fényt láttam hátul, az ordítás szakadozni kezdett, az eső pedig egyre csak ömlött, és akkor ráléptem valamire, puha volt, de egyúttal sikamlós, és elvesztettem az egyensúlyomat, mintha az a valami egyszerre akarna beszippantani és eltaszítani... hideg ölelést éreztem, és az ordítás egyszeriben abbamaradt.

A következő napot lázasan feküdtem végig, és még napokig tartott, amire magamhoz tértem annyira, hogy rendes ételt is magamhoz bírjak venni. Nem vittek orvoshoz, odahaza kezeltek, anyám hideg vizes borogatásba csavart, és bűdös sziruppal itatott. Senki nem beszélt az ordításról vagy arról, hogyan keveredtem haza.

Néhány nyugodtabb nap után beállított Garainé. A szokásos túllőtözöttségével együtt: mindenhol aranyláncok fityegtek rajta, a nyakában nyúlmancsok lógtak. Komor volt az arca, és azt kérte, anyánk és apánk is hallgassa végig.

Halkan beszélt, rá kellett tapadnom az ajtóra, hogy halljam, de még így sem tudtam kivenni minden szavát. Arra viszont rájöttem, hogy azt állította, Garai hazudott nekünk. Nekik nincsen semmiféle fiuk.

Nehéz idők ezek, mondta többször egymás után, mintha jobb nem jutna eszébe. Ő is keverten beszélt, néha magyarul, néha szlovákul. A lányukat csak dcérkaként emlegette, a férjéről úgy beszélt, az a marha vadbarom. Kitalálta magának, hogy a fia kinyírja a tetves cigányokat, mondta, mert kinek nincs elege a tetves népségből, hiszen ti is tudjátok, mondta. Néha tegezte a szüleimet, néha magázta. Ez a vadbarom kitalálta, hogy a fiunk beállt a jó szkinhedek közé, akik

nem olyan hitleristák, hanem csak tényleg rendet akarnak. Olykor azt mondta Garainé, fasiszták, máskor, hogy faszisták. Az egyik szobát a házban berendezte, mintha a fiunké lenne, én nézni se bírom. Plakátokat ragasztott ki, könyveket rakott a polcra, a második világháborúról, tankok meg repülők meg ilyenek, a szekrénybe meg egyenruhákat aggatott. Abban fognak masírozni, itt a faluban, ezt mondogatta, mint egy vadállat. Meg hogy a mi fiunk majd megtanít mindenkit, hogy mi az igazi moral. Ezt így mondta Garainé, hogy moral. A kulcslyukon át láttam, hogy fogta közben a fejét, és már ott volt előtte a felespohár, amit aztán gyorsan a szájához kapott. Anyánk csak csóválta a fejét, hogy ő ezt nem akarja elhinni. Garainé aztán már csak azt ismételte, hogy nem tudja, mit csináljon. Még néhány pohárkával megivott, mielőtt távozott volna.

Másnap érkeztek az első hírek Oskar Bereckről. Hétköznapi fiú volt, egy Dunaszerdahely környéki faluból. Mutogatták a képét a tévében, jellegtelen arc, rövid, sötét haj, borús, unott tekintet, bádogosnak tanult az egyik szakközépben, nem messze a buszpályaudvartól. Minden nap beutazott, és egyedül szokott bejárni a suliba. Azt mondták, nem nagyon voltak barátai. A szülei félnék emberek voltak, több mint egy napig nem mertek szólni senkinek, mert azt hitték, csak elszökött valahova a gyerek.

Némán meredtünk a képernyőre, apánk, anyánk meg én, amíg az öcsém a padlón játszott a dinóival. Minden nap bemutatták Oskar Bereck fotóját, és elmondtak róla egy-két újabb részletet. Vagy talán ezeket már csak hozzáképzelttem, a részleteket. Arról, hogy nem tudott rendesen szlovákul. Arról, hogy korábban egyszer belekeveredett egy verekedésbe, épp a buszpályaudvar mellett, középiskolás fiúk meg nációk, utólag kiderült, hogy utóbbiak között több rendőr is volt. Oskar Berecknek több cigány osztálytársa is volt, de nem barátkozott velük. Nem szeretett focizni, inkább hosszútávfutásban volt jó. Szótlan volt, és rossz eredményei voltak a suliban.

Nem beszéltünk róla odahaza. Anyánk azt mondta volna, van nekünk más bajunk is. Apánk pedig sötéten hallgatott.

Mire elmúltak az esők, és felszáradt a sár, Oskar Bereck fotója is eltűnt a tévéből. Úgy éreztem, évek teltek el, pedig csak hetek voltak. Egyszer majdnem megkérdeztem anyánkat, nem lehet-e, hogy Oskar Berecket én találtam ki.

Kóboroltam odakint délutánonként a határban, és a darvakat figyeltem, amelyek alacsonyán szálltak a szélalmok felett.

Amikor az egyik délután hazafelé tartottam, a mi házunk bejáratát is elállták a vadul villogó rendőrautók. Állig felfegyverzett, fekete gúnyába burkolt férfiak sorakoztak Garai szomszéd kapujában. A falusiak nem mertek kijönni az utcára, a függönyök rései közül leskelődtek. Én a saroknál álltam, és jól láttam, ahogy kivonszolják őt, mint egy rongybábút, egyszer a földre taszították, és csak hosszas nyűgölődéssel bírták megint talpra. Nem kiabált, nem tiltakozott. Borostás volt, ápolatlan, szakadozott. Betolták az egyik kocsiba, és még órákig ott nyüzsögtek, mielőtt szirénázva elrobogtak volna.

Már aznap este bemondták a híradóban, hogy megvan Oskar Bereck elrablója. Egy fiatal fiút gyanúsítottak, aki állítólag egymaga követte el a bűntényt. A nevét nem mondták be, a képét sem mutatták meg, csak annyit közöltek, egy szélsőséges mozgalom tagja volt, aki azzal védekezett, hogy ő csak az ártalmas

és haszontalan elemeket akarja kiiktatni a társadalomból, amivel a rendfenntartó erők munkáját helyettesíti. Nem értett egyet a váddal, hogy emberrablást követett volna el, és nem akarta elárulni, hol van a fiú, és hogy egyáltalán életben van-e. A rendőrség nem közölte, hogyan bukkantak az elkövető nyomára.

Ez volt az utolsó hír, amit az ügyről hallottam.

Garai valahogy visszatért a faluba, senki nem tudta megmondani, pontosan mikor. Az elszállítása utáni nap estéjén már az udvarán tett-vett. Sokat pusmogtak róla és a fiáról. A fia a börtönben fog megrohadni a Bereck fiú elrablása miatt, híresztelték néhányan. Az anyánk ideges volt néhány napig, sápadtan kelt és feküdt, mint aki nem ért semmit. Garai velünk akkortól alig állt szóba, épphogy csak köszönt, magyarul nem beszélt senkihez, és kocsmába sem járt. Később összeharagkozott néhány családdal, akik újonnan költöztek be a faluba a fővárosból. Együtt megalapították az egyik nemzeti párt helyi szervezetét, és Garai képviselőnek jelölte magát a helyhatósági választásokon, de nem járt sikerrel. Garainét csak elvétve láttuk a háznál, nem állt szóba senkivel, az arcát a csillogó prémjeibe süllyesztette. Végül eladták a házat, és egy csendes fiatal pár költözött a helyükre a fővárosból.

Apám megint több órát kapott az egyetemen, így kevesebb időt töltött otthon, amitől nyitottabb és beszédesebb lett. Sokat mesélt a kollégáiról meg az ügyesebb tanítványairól, és néha meg is hívta egyiküket-másikukat hozzánk ebédre vagy grillezni. Alig ismertem rá. A dolgozója ajtaját tárva-nyitva tartotta, még az öcsém is bemehetett játszani, ha épp kedve támadt. Én csak egyszer merészkedtem be, jóval később, már a következő ősszel, amikor anyánkkal együtt házon kívül tudtam őket. Nem volt olyan vastag porréteg a bútorokon, mint korábban, amikor apánk azt sem engedte, hogy rendszeresen ki legyen takarítva a szoba. Az íróasztalról hiányzott a hideglelés nevű német író vaskos kötete, csak apánk szótárai sorakoztak rajta, katonás rendben. Az egyik fiókot félig kihúzva találtam, egy fotót láttam a mélyén. Lassan vettem ki, és fokozatosan tárult fel előttem a régről belém vésődött kép: Oskar Bereck fotója volt.

Az írásról nem faggattam az apámat többé. Nem kellett hozzáfűzni semmit, hogy felhagyott vele. Sokat fürkésztem az arcát: már nem borított rá árnyékot az a széles, csüggedt homlok. Nem mesélt nekünk, elfogytak a szanaszét csócsált mitológiai történetek, hiába kérlette őt az öcsém. Inkább csak felolvasott, de mindig olyan fátyolos hangon, hogy egyetlen szavát sem jegyeztük meg sosem.

Selymes, sima

A húgom tányérjáról a terítőre potyognak a rizsszemek. Beleszúrja a villát a ránított húsba, kifolyik belőle a zsír. A könyöke összeér anyáméval. Az enyém apáméval és Zoliéval ér össze. Zolira nézek, látja-e, hogy a húgom zabál. Nem figyel, éppen egy kovászos uborkát próbál kiszedni az üvegből. Beleér az ujjá, ha anyám észrevenné, rászólna, ott a villa. A húgomra néz, megsimogatja a karját. Összemosolyognak. Nem vagy éhes, kérdezi tőlem. Alig nyúltál az ételhez. Kicsit tele vagyok a levessel, válaszolom, és arrébb tolom a tányért. A láboshoz koccan.

A húgom két kókuszgolyót is megeszik ebéd után. Anyám tett bele meggyet. Golyóvá gyúrta a kakaós masszát, hüvelykujjával belenyomta a meggyszemeket, és meghempergette a kókuszreszelékben. Apámnak és a húgomnak is ez a kedvence, gyerekkoromban minden vasárnap ezt csináltunk. Nehezen szedtem le a kakaós masszát a kezemről, amikor segítettem. Sötétbarnára színezte a vizet a konyhában, a körmöm alatt fekete maradt. Kétujjal megfogok egy golyót. Mindegyikben van meggy, kérdezem. Igen, mindegyikben, nem ízlik? Tudod, hogy nem szeretem. Hát akkor szedd ki belőle. A húgom a hasát simogatja. Körbe-körbe simogatja a lapos hasát, mintha már legalább öt vagy hat hónapos terhes lenne. Még csak hathetes. Azt mondja, megérezte, amikor teherbe esett. Néhány nő képes rá. Apám lecsavarja az uborkásüveg tetejét, és kiüssza a maradék uborkalevet. Mögötte a könyvesszekrényen sorakoznak A Világirodalom Remekei. Sok kopott, színes gerinc arany betűkkel, még nagyanyámtól örökölték. Sose értettem a rendszert, Faulkner *A hang és a tébolya* után Ajtmatov jön, Dosztojevszkij a legfelső és a középső polcon is van. A könyvek előtt illatgyertyák, óvodai fotók rólam és a húgomról. Érettségi után anyámat kérdeztem, mit olvassak. Akkor még a nagyanyámnál volt a sorozat, de anélkül is rengeteg könyvünk volt. Márquezt ajánlotta, *Száz év magány* vagy *Szerelem a kolera idején*. Utóbbit választottam, egész nap a kisszobában feküdtem az ágyon és olvastam. Ha a húgom bejött, anyám rászólt, hogy hagyjon olvasni. Most a *Száz év magány* kétszer van meg neki.

Az első emlékem, hogy nézem őt anyám ölében. Anyámon sárga és piros virágos blúz van. Az egyik virág nagyobb és világosabb, mint a többi. Az a virág a húgom nyála. Mindenhol ott van, a ruhákon, a játékokon, apám karján, a kezeimen. Összedörzsölöm és megszagolom az ujjaimat. Nem tudom semmihez hasonlítani ezt a szagot. Abban sem vagyok biztos, hogy szag egyáltalán. Nem tudok úgy hozzáérni a húgomhoz, hogy ne legyek nyálas, vagy úgy hozzáérni anyámhoz. Mindene nyálas.

Vennünk kell egy új étkezőasztalt, kiáltott fel, amikor a húgom elmondta nekünk, hogy terhes. Aztán sírva fakadt, és sokáig ölelgette. Apám a maga módján örült. Kezet fogott Petivel, és adott két puszit a húgom arcára. Én sokáig öleltem. Éreztem, ahogy dobog a szíve, szinte remegett, annyira izgatott volt. Egy éve háza-

sodtak össze. Becsúszott, mondta Peti, ahogy leültünk a nappaliban. A kezét rátette a húgom hasára. Fiú lesz, mondta. Dehogyan lesz fiú, lány lesz, felelte a húgom. Persze mindegy, csak egészséges legyen. Néztam őket, és megpróbáltam eldönteni, fiús vagy lányos szülőknak tűnnek. Talán fiús. Nem is, inkább lányos. Feltúrom a pulóverem ujját, éppen addig, hogy látszik az alkaromon a denevér alakú anyajegy. A húgom júniusra van kiírva, akkor már nem lesz szükség a pulóverre. Lenge ruhában ülünk majd itt a nappaliban, izzadunk, hiába lesz lehúzva a redőny.

Otthon beteszem a kókuszgolyót a hűtőbe. Zoli nem édesszájú, én meg nem szeretem a meggyet, anyám mégis csomagolt egy dobozzal. A fürdőszobába megyek kezét mosni, már nem lep meg a lyuk a padlón, hozzászokott a szemem. Három hete kerülgetjük. A burkolók leszedték a csempét, kivájták a lyukat, aztán tönkrement a kocsijuk. Akkor jönnek, ha tudnak valahonnan kölcsönkérni. Minden reggel attól félek, hogy félálomban Zoli belelép, és kitöri a lábát. Egyik éjszaka beleestem derékig, a lábam lógott a levegőben, a csípőm túl széles, nem tudtam kimászni. Aztán felébredtem. Zoli az ágy másik végén feküdt, a karja lelógott a földre. Közelebb húzódtam hozzá. Ha pár centivel előrenyúlok, megérinthetem a hátát az ujjaimmal. Talán megérzi, ahogy kifújom a levegőt, és felébred. Megfordul, átölel. Vagy csak megérzi, hogy közelebb jöttem, hogy itt vagyok, és nézem a hátát. Közelebb megyek. Még pár centi, és megérintem. Kettő talán. Egy.

A húgom a tizenharmadik hétben van. Mindig át kell váltanom a fejemben, hogy az hányadik hónapot jelenti. Nem tudom megszokni, hogy hetekben méri az időt. Nemcsak azt mondja meg, hányadik hétben jár, hanem azt is, még mennyi idő van hátra a szülésig. Június tizenhatodikára van kiírva, de szerintem előbb meglesz. Az orvos mindig azt mondja ultrahangvizsgálat közben, hogy a baba nagyobb, mint amilyennek lennie kéne, talán elszámolták a fogantatás idejét.

Vásárolunk, anyám az egyik terhesruhát magához méri az üzletben. Megfogja a hasát, és azt mondja, olyan, mintha ő már a harmincadik hétben lenne. Aha, az a hetedik hónap. Túl hangosan nevetek, a pénztárnál felém fordulnak az eladók. Anyám is meglepődik, nem szoktam nevetni a viccein. A húgom elmosolyodik, kiveszi a kezéből a ruhát, és maga elé tartja. Nem tudja rendesen begombolni a nadrágot, és mindig húzogatnia kell a pólóit, hogy ne látsszon ki a hasa. Kinőttem a ruháimat, mondja, és mutatja, hogy a pulóvere már alig takarja a derekát. Bevisz pár pólót és nadrágot az öltözőbe. Nem szerettem, hogy kinövöm a ruháimat. Hétévesen sokáig könyörögtem a rózsaszín, fehér pöttyös ruháért, amit az egyik kirakatban láttam. Mindennap elmentünk mellette. Anyám végül megvette, de csak négy hónapig hordhattam. Egyre rövidebb lett az ujj, vágta a karomat. Anyám félretette, és pár év múlva odaadta a húgomnak. Nem is volt hajlandó levenni, abban ment a másodikos évzáróra. Verset mondott. Általában utálta, ha az én kinőtt ruháimat kellett hordania. Én utáltam odaadni, ő utálta hordani. Olyanok vagytok, mintha indigóval készültetek volna, mondta a tanárnő az évzárón, aztán dicsérni kezdte a húgomat. Emmácska nagyon okos. Emmácska van mindig először kész a feladatokkal. Emmácska gyorsan tanul.

Anyám mutat egy zoknit. Kék, vastag zokni, pingvin van az elején. Egy sapkás pingvin. Amikor kiderült, hogy fiú, apám készített egy fatáblát, és belevészte, hogy Ármint. Ha lány lett volna, Violának nevezik. Nem tudom, hogy fogom becézni az Ármint. Ármika. A húgom azt mondja, az Ármint nem kell becézni. Neki

sincs beceneve, nem kell mindenkinek becenév. Te maradj itt, és ha Emma kijön, tartóztasd fel, mondja anyám. Hogy érted? Mondd neki, hogy próbáljon fel egy másik ruhát, vagy nyomj a kezébe valamit, tudom is én, például ezt az elefántot. A kék plüshelefánt elfér a tenyeremben. Anyám előresiet a pénztárhoz, én pedig leülök a próbafülke elé. A világosbarna függöny néha megmozdul, biztos a nadrágból bújjik ki. Azt mondja, a teste gyorsabban változik, mint hogy a szeme meg tudja szokni a változást. Néha elveszti az egyensúlyát, eldől. Figyelem a lábát a függöny alatt, csak az látszik. Meztláb áll egy hosszú szálú, fehér szőnyegen. Nem mozdul, csak a lábujjait mozgatja. Puha, selymes érzés. Piros a körme. A körmét még eléri. Vagy Peti festi ki neki. Vagy pedikűröshöz jár. Sokáig áll mozdulatlanul, biztosan megint a testét nézegeti. Áll a tükör előtt, simogatja a hasát. Nézi, mennyire más lett a csípője vonala, a dereka, a melle is mintha kicsit nagyobb lenne. A fenéke is meg fog nőni, új bugyit is kell vennie, már most szorít a varrásnál, bevág, a farmernadrágon keresztül látni. Anyám visszaér, mosolyog. Megvan, mondja, és elém tartja a táskát, hogy nézzek bele. Ott van a pingvines zokni. Ez az első dolog, amit megvesz a húgom fiának.

A hetedik házassági évfordulónkra kapunk egy vázát és egy képeslapot. A húgom nyújtja át a dobozt, egyre nehezebb megölelni a hasától. Először a képeslapot olvasom el. Boldog házassági évforduló! Az évek elmúlnak, de a ti szerelmeitek sosem fog! Keresztanyunak és keresztapunak sok szeretettel, Ármin. Megmutatom Zolinak is. Minket akartok keresztszülőnek? Bólogatnak, ki mást. Megsimogatom a húgom hasát. Sokszor simogatom meg, hátha egyszer akkor fog rúgni Ármin, amikor hozzáérek. Feszés has, nem érzek semmit. Olyan, mint Laci papának volt. Mindig meg akartuk érinteni, és kérdeztük, hány hónapos a gyerek. Fogom a hasat, ott van bent Ármin, az unokaöcsém, a húgom gyereke. Mégis úgy érzem, mintha Laci papa üres, sörrel teli hasát fognám. Mindenkinek megengedi, hogy megfogja. A buszmegállóban az idegeneknek is. Simogatják, és kérdezik, mennyi idős. Fiú vagy lány. Van már neve. Az nagyon szép név. Irtózom tőle, ahogy az idegenek tenyere a húgom hasához ér.

Otthon kiteszem a szekrényre a kék vázát. Az IKEA-ban vették, majdnem minden hétvégén ott ebédelnek, a húgom kívánja az amerikai sajtortát. Nézem a váza mögött a fehér falat. Ki kéne festenünk, mondom Zolinak, ahogy kijön a vécéről. Festeni? Három éve festettünk. Tudom, de tisztasági festés. Ráférne. Jó, válaszolja, és a nadrágjába törli a kezét. Már annyiszor szóltam neki, hogy ne a nadrágjába törölje, ott van a törülköző.

Miután kifestjük a nappalit, átrendezzük a szobát. A könyveszekrény a másik oldalra kerül, a képeket levesszük a falról, de miután levettük, nem találjuk a helyüket. Az előszobában nekitámasztjuk a képeket a falnak. A kanapét a könyveszekrény elé toljuk. Ne ide tedd, az ott nem jó, toljuk oda. Zoli egyre idegesebb. A képeket végül a hálószobában akasztjuk fel, a hálószobában lévő posztert pedig a könyveszekrény helyére. Napokig megdöbbenek, amikor hazaérek. Meglep, milyen sok könyv sorakozik a polcokon. Ott van valahol a *Szerelem a kolera idején* és a *Száz év magány* is, anyám példányai. Meglep, milyen nagy a kisasztal, hogy a szőnyeg passzol a kanapéhoz. A függönyön túl sok a virág, most veszem észre, nem illik a szőnyeghez. Zolival elmegyünk, és kiválasztunk két egyszerűbbet. Amikor hazaérünk, eszembe jut, hogy egy hónapja is ugyanígy jöttünk haza az

IKEA-ból, vettünk fiókredezőt, és akkor feküdtünk le egymással utoljára. Fél évvel ezelőtt még nem hagytunk ki egyetlen alkalmat sem.

Igyekszem nem észrevenni anyám csalódottságát, amikor ajtót nyit. A kezemből orchidea, de ezt ő még nem tudja, nem látja a lila selyempapírtól. Gyertek, gyertek, mondja, és visszasiet a konyhába. Hallom, ahogy serceg az olaj. Utánamegyünk, és amikor kiveszi a tócsnit a serpenyőből, átnyújtjuk neki a virágot. Boldog anyák napját, mondom. Óvatosan kibontja. Lila orchidea. A húgommal megbeszéltem, hogy ők fehérét hoznak. Nagyon szép, köszönöm. Az ablakba teszi. Megérkeznek a húgomék, tőlük is megkapja az orchideát, lilát, mert az üzletben nem volt szép a fehér.

Ebéd után mosogatunk anyámmal. A húgom belépett a nyolcadik hónapba. Mindentől óvni kell, még egy pohár vízért sem állhat fel. Nem is akar. Petinek mondja, hogy hozzon neki. Peti kijön a konyhába, egy pillanatra elzárjuk a meleg vizet, és kiengedjük a hideget. Ne legyen túl hideg, szól rá anyám. Visszamegy, mi pedig tovább mosogatunk. Ahogy anyám pakolja a tiszta tányérokat a csöpögtetőre, én már veszem is fel, és teszem őket a helyükre. Kicsit hagyd lecsöpögni, mondja, akkor nem ázik át úgy a konyharuha. Várom pár percet, letörölöm az abroszt, pakolok. Zoli elutazik két hétre, mondom. Gyűlnek a tiszta tányérok a csöpögtetőn. A főnöke ragaszkodott hozzá, hogy ő menjen. Glasgow. Háromórás repülőút. Pedig utál repülni, de szerintem most menni akart. Aha, az jó, válaszolja anyám. Újra kezembe veszem a konyharuhát, folytatom a törölgetést, elteszem a tányérokat a szekrénybe. Az a tányér nem oda való, mondja, és kiveszi a kezemből az egyik kistányért. Kinyitja a felső szekrényt, a kezétől vizes lesz a kistányér széle. A múltkor éreztem, ahogy Ármin rugdos, lelkendezik. Megfogtam Emma hasát, és abban a pillanatban rúgott egyet. Pont abban a pillanatban! Aha, az jó. Eltörölgetem az utolsó tányért, és a hideg radiátorra terítem a konyharuhát. Kinézek az ablakon, nézem a kőbányai sörgyár vörös téglás épületét. Pár éve itt forgatta Brad Pitt azt a zombis filmet. Hetekig itt voltak, hajnali egyig vagy kettőig forgattak, és amikor befejezték, a tapsolásuk és az éljenzés idáig elhallatszott. Anyám a tűzijátékra kelt fel egyik éjjel, bevilágította a szobát. Utána volt valami balhé a forgatás körül, és az összes jelenetet kivágták a filmből, amit a kőbányai sörgyárban forgattak.

Kávét csinálunk, a húgomnak tejeskávét cikóriából, az ő bögréjének kék a füle, a mienknek sárga. A cukrot és a kiskanalat a dohányzóasztalra tesszük. Leülök az egyik fotelba, a kanapén Peti és a húgom ül, fogják egymás kezét. A háttérben megy a tévé, sünhal úszik lassan a tengerfenéken, aztán éjszaka lesz, világitanak a tuskéi, a combom beleizzad a fotelba. A húgom felhúzza a pólóját, előveszi a táskájából a tubust, és vastagon krémezni kezdi a meztelen hasát. A striák miatt, magyarázza, amikor látja, hogy zavaromban bámulom. Teljesen kidudorodik a köldöke. És olyan jó sima, selymes lesz utána a bőröm. Ilyenkor ezt mindig elmondja. Amíg nem húzza fel a pólóját, azt képzem, párnát tömött alá. Sokáig ezt játszottuk. Fogtunk egy-egy kispárnát, és a ruhánk alá tömtük. Eljátszottuk, hogy terhesek vagyunk, és egy papírt ragasztottunk az ajtóra terhesosztály felirattal. A mellünk helyére zoknit tömtünk, mell nélkül úgy néztünk ki, mintha elhízott gyerekek lennénk. Összegyűjtöttük a kifejezéseket. Várandós. Állapotos. Bekapta a legyet. Megkötött benne a beton. A betonosat a húgom hallotta vala-

hol, és nem tudom, miért, de nem nevettem rajta. Anyám eltűnik a kissozóban, aztán visszajön egy csokor virággal. Átnyújtja a húgomnak. Most már te is anya vagy, mondja. Nézem a csokor tulipánt, az anyák orchideát vagy tulipánt kapnak. A húgom is nézi a csokrot, megszagolja. Minek szagolod, Emma, a tulipánnak nincs illata.

El kéne mondanod, mondja Zoli hazafelé menet. Micsodát? Tudod. Nincs mit elmondani, válaszolom. De van. Három éve próbálkozunk. Igen, próbálkozunk. És semmi. Szóval nincs mit elmondani. Zoli nem válaszol. Elhajtunk a sörgyár előtt, alig van olyan ablaka, ami ne lenne betörve. Néhány ablakban virágok és függöny. Úgy látszik, itt laknak is. Figyelem, hogy kihajol-e valaki az egyik függönnyel eltakart ablakon. Brad Pitt mondjuk. Brad Pitt kihajol, és integet. Vagy látok-e egy kezet, ami éppen akkor öntözi meg a virágokat, amikor odanézek. Húsz perc múlva anyám hív, hogy hazaértünk-e. Haza. A húgodék már tíz perce hívtak. Jó, válaszolom, mi meg most pakoljuk el a kaját. Letesszük a telefont, a két dobozt a kukába dobom. A hálószobába megyek, kinyitom az éjjeliszekrény fiókját, de nincs ott a hőmérő. Nem emlékszem, mikor mértem utoljára. Valahova letettem, de hova. Körbe-körbe járkálok a lakásban, nyitogatom a fiókokat, benézek a kanapé mögé.

Anyám a pingvines zokni után egy rágókát és egy fehér mókust is vesz Árminnak. Nézegetem a kirakatokat, bemegyek, és megtapogatom a plüssöket. Mind puha és selymes. Külön részlegen tartják a fürdővizes játékokat. Megnyomodok egy polipot, a lábai lyukasak, ki lehet belőle spriccelni a vizet. Elképzelem, hogy a baba ül a kádban, lábával és kezével csapkodja a vizet, ruhát kell cserélni fürdetés után. Ahogy lemerül a polip a fürdőkádban, pici levegőbuborékok jönnek fel a felszínre. A baba nézi, és visítva nevet. Beteszem a polipot az üres kosárba. Segíthetek, kérdezi az eladó. Nem, vagyis... Csak nem tudom, mit keresek. Valami játékot. Újszülöttnék. Az eladó után megyek, mutat egy zsebkendőnyi anyagot. Ezt nagyon sokan viszik, megnyugtatja az újszülött babákat. Kezembe adja a morzsolgatókendőt. Hányadik hétben van, kérdezi mosolyogva. Lenézek az esőkabátomra, éppen úgy dudorodik az anyag, mintha terhes lennék. A huszonharmadikban, mondom. És tudja már a nemét? Igen, kislány. Adél. Nagyon szép név, mondja, én pedig a kosárba teszem a morzsolgatókendőt. A polipot visszaviszem a fürdővizes részlegre.

Semmi hamu

*Beejtettem egy barackmagot a tiszta
fémhamutartóba. Beavatást kísérő
éles kongatás hangzott fel, epifánia
ígérete, pedig a gyümölcstelen csonthéj
érintkezett csak a hamuvá lett élvezet
tartóöblével, mintha valami csónakba
ereszkedett volna, egy vitorlátlan sodródás
előérzetébe, ami új kaland helyett
megunt, saját, fel nem ismert közegekbe hív.
Így kéne temetni is. A hústalan csont már
semmit nem szennyez, a hallgatás tornyán
tiszttára szopta a madárcsőr, és a
hamvveder is csak egy kedélyes délutánt kísérő
pöfékelés tisztulóhelye, a filterig szívott
lélek szélvédője, egybetartani a szétesés
előtt a porrá lett emlékek tömbjét. És
gongatás, semmi hamu, mikor a
csont beérkezik.*

Dévérkeszeg

*Álmomban búcsúzásképp egy halat
tettél a tenyerembe. Dévérkeszeg
lehetett, mert nászkiütések borították
a fejét. Hátélvonala meredek,
a dorozsmák egy fénykép fakuló
raszterpontjai a kivehetetlen arc körül.
Az egész tenyérforma, mintha
egy kézfogáshoz nem lenne test. Alig
mozgott a szád, nem hallottalak jól, átadtad,
ami belőled rám tartozik. Ennek ikrára
kellene mennie, nincs víz, én meg tarthatom
itt. Bűntudat fogott el, mint mikor
a folyón az ár nem tud elég lassú lenni.*

*A háta ólomszürke, oldala agyagsárga,
hasa fehér. Ha most elejtem, egy
életen át fejre állva szűrcsölheti
az iszapot.*

C Z I L C Z E R O L G A

A hal kérdése

*Tán a hajó vagy magad egy vakmerés
vitorlád vagy vízlakó lennél te is és
csak lubickolsz hal halvéred vezérel
bár ezt cáfolja rajtad két pulóver*

*s hőigényed s nem titkolt víziszonyod
leér-e lábad kérdezte s lebukott
rácsos szárnyaival csengetni se kell
a házba a kapu egészen közel*

*bent ágy fotel s a betontenger ázott
árnyékkal mely evickélni látszott
a hátam mögött hullámra hullám*

*lapozott versekkel nyitva a könyvem
száraz lábbal megjártam el se mentem
érkezem és levonom vitorlám*

A torony órája

*Elfordítom a falakat kifele
nézzen portrém portréd szekrény kép fiók
lassacskán gördüül évre év kereke*

*kiülőkkal beszövi napjaink a pók
az utcaképbe aztán meg-megállva
úgy járunk ketten mint ama mutatók*

*a tornyon s ha már senki sem csodálja
tartásukat a csillagokkal drága
ég álmában világító órája*

*még fellelhető és még mintha járna
a múzeumban az eredetije
felet vagy egészet mutat az árva*

*és az üveg mögött is tudja merre
a jó irány vagy már csak elvétve jár
a körlapot vaktában szeletelve*

előtte a még és mögötte a már

Eseményhorizont

*Ahogy egyre sötétebb
lesz, talán a világűr
hullámzó tereihez és a gyűrt
időhöz idomul, az élet
felét elhagyván, agyam,
úgy kapaszkodom*

*a látványba egyre inkább.
Figyelem fehér bőröd
és sötét hajad, kutatom
folyton, ha ruhában vagy,
ha meztelenül, vonalaidat.
Ez még nem az alkonyat*

*vaksága, de már tompább
a fény. Alakzatba meredten
állnak a fák aranyló
légiói. Délben még nem volt
árnyékom, most hosszan
terül előttem el a másik én.*

*Hiába fordulok,
nem tűnik el,
és sokkal nagyobb nálam,
akit ismertem, ismerni
vélek. Csak sétáltam,
kirakatokat, nőket nézve,*

*s nem vettem észre,
hogy megjelent. Most már csak
téged nézlek. De ő is
itt van velem. És egyre nagyobb.
Mikor eltűnik, mikor minden
árnyék egybeolvad,*

*mikor föld és ég sötétje közt
nem lesz már határvonal,
bizonytalan és egyértelmű*

*egység, akár a holnap,
eltűnök én is.
Vagy csak megvakultam?*

*Kezem kinyújtom. Nincs
kezem. Nem vagyok, de te
látszol megint.
Átsugáرزol a csillag-
ködök homályos
térképein.*

Megszólal egy néma emlék

Mániákusan kerüli apja szavait. Pedig folyton ott duruzsolnak a fejében, amikor elmegy egy büfé előtt, és arra gondol, hogy ő már bókokat eregetne a büfésnőnek és hajbókolna, aztán távozáskor – ha

másnak nem is – magának azért megjegyezné, hogy a távolság mennyivel jobban állt annak a hamburgerszagú párának. Amikor a tükör előtt megvágja magát, vékony patak folyik végig nyakán, és apja zsebkendődarabkával

teletűzdelt, vérpöttyös arca jut eszébe. Hogy milyen egy reklámból borotválkozni, a Hagakuréból tisztességet tanulni. Hogy még a neve sem a sajátja. Hogy apjának csak hibáiból tudott tanulni. Hogy ő a megtestesült

szégyenérzet, ami belőle hiányzik. Hogy egyszer, amikor autóban ültek, átment előttük egy gyerek tenyérsni csigával a kezében, és az apja így szólt röhögve: „Nézd azt a nyomorultat!” Hogy nem ismerte meg a saját fiát.

Ismeretlen kelet-európai költő verse 2015-ből

*Omlásveszély!
Ordít lóbetűkkel a meghasadt vastábla
világunk tarthatatlan pillérein.*

*Tüdőnket szállópor
szállja meg: az uralkodó szélirány
engedelmes nyílveszői.*

*Elménk
elsivatagosodott*

*felszíne az egyetlen
meghódíthatlan, parlagi pusztság.*

*Homok és még több sívó homok,
és a pályaudvarok
örök-omló betoncsendje.*

*A főveny alatt palimpszesztre írt törvény
születik. Megszűnik közünk minden iránt,
ami marad: testetlen társaság.*

*És hiába a többes szám,
amint magunk maradunk,
eluralkodnak rajtunk a ránk szabott főbiák.*

*Mitől rettegtünk eddig?
És mi lesz a holnapra előírt?*

*Gyerekként a kergemarhakórtól
és a csecsenektől féltem leginkább.
A híradásokon kívül alig maradtak emlékeim.*

Tévedés volt minden leírt szó.

*Tévedésből maradtam itt,
hogy saját szememmel láthassam,
mi az igazság. A szintetikusát éppúgy,
mint a szintisztát.*

*Esőre váró por vagyok, Uram,
végtelen por. Mondd,
merre jár most az árvized?*

RÉGI, NEM RÉGIMÓDI TÖRTÉNET

Az Alföld hetvenedik évfordulójáról

Alapításának hetvenedik évfordulóját ünnepelte laptársunk, az *Alföld* október 11-én Debrecenben a Méliusz Juhász Péter Könyvtárban. A vendéglátó, Szirák Péter főszerkesztő már a köszöntésben fölemlítette az első magyar, az 1700-as évek végén megjelenő irodalmi folyóiratokat, amelyekkel elindult a máig érő folyamat a hazai nyilvánosságban. Ennek révén, úgy gondolom, a mai művelt olvasónak evidencia a számos irodalmi lap léte, szerepe, e fórumok sokfélesége, és fontosságuk a kortárs irodalmi élet erejére és szabadságára nézve.

A házigazdák az ünnepi alkalomból Standeisky Évát kérték fel, akinek előadása a debreceni folyóirat jubileumának széles hátteret adott, az irodalmi lapoknak a kommunista rendszer alatti időszakát tekintette át. Nagy ívű tablója sok részletre kitért, előbb a háború utáni évekre, a *Válasz*, az *Újhold* vagy a *Sorsunk* működésére, a '47-től induló szegedi *Tiszatáj*-ra, aztán az ötvenes évek időszakára, amikor Debrecenben az *Alföld* elődje, az *Építünk* elindult. E néven a periodika 1950 és '53 között létezett, főként a városhoz kötődő irodalmi hagyományokat ápolva, s '54-től viseli a szerkesztőség a mai nevét. Majd az '56 utáni irodalmi nyilvánosság helyzetét vizsgálta Standeisky, benne a három nagy vidéki folyóirat, a *Tiszatáj*, az *Alföld* és az '58-ban induló *Jelenkor* szerepével, a népi és az urbánus eszméleti hagyományok vetületében is. Az egypárti hatalom ellenőrzési, fegyvelési kísérletei, mechanizmusai és az autonómiára törekvő irodalom viszonyának taglalása kétségkívül tanulságos volt, s a résztvevő nehezen vonhatta ki magát azon készítés alól, hogy a hallottakat mai tapasztalataival ütköztesse.

Ezt követően Imre László professzor beszélt oldottan a folyóirat történetéről sok évtizedes személyes tapasztalata alapján. A szünet után főszerkesztői kerekasztal következett Szirák Péter, Füzi László, a kecskeméti *Forrás*, Hász Róbert, a *Tiszatáj*, valamint jómagam részvételével, Fazakas Gergely irodalomtörténész moderálásával. Színes kaleidoszkóp jött létre az egyéni tapasztalatokból, a különböző hazai nagyvárosok szellemi életét reprezentáló, eltérő hagyományokra alapuló lapok történetéből. Kiderült például, hogy Szirák Péter versekkel kereste meg a nyolcvanas években Aczél Gézát, a versrovat szerkesztőjét, aki „nyugatnémet költők” olvasását ajánlotta a fiatalembernek. A közönség soraiból közbeszólva Aczél ekkor elárulta, neki viszont Oravecz Imre tanácsolta ezt. E lapok jövőjét érintő kérdésre rendre kettős válaszok érkeztek, egyrészt a bizonytalanság érzése, másrészt a ragaszkodás a nyomtatott formátumhoz.

Ezután került sor az *Alföld* „Határ” című pályázatának eredményhirdetésére. A verses és prózai művek között az első díjat Marno János, a másodikat Kántor Péter, a harmadikat Závada Péter nyerte. Az esszé és tanulmány kategóriában Kustár György, Bódi Katalin, valamint Balogh Gergő lettek sorrendben a díjazottak, Gazda Albert különdíjat kapott. Kiderült, a folyóirat decemberi számában olvashatjuk majd a díjazott, valamint a pályázatra érkezett művek egy további részét. Végül Buda Ferenc, Tóth Krisztina, Kántor Péter, Aczél Géza, Garaczi László és Závada Péter olvastak fel műveikből. A szerzőknek az elhangzó írásaik elé szánt bevezetői közül kiemelkedett Aczél Géza, az *Alföld* előző, két évtizednél tovább regnáló főszerkesztőjének önprezentációja, melynek egy mondata mélyen emlékeimbe vésődött. Szerinte számára már nincsen jövő, „én már biztosan nem fogok bekapcsolt rezsóra ülni verset gitározni”. A magunk részéről ezt nem is kívánjuk tőle, megelégednénk a *(szino)lira* folytatásával.

A hivatalos program zárultával került pezsgő is a poharakba, kollegiális beszélgetéseinkből nem maradt el a „vivát” sem és a szolid bizakodás a jövőre nézvést. Isten éltesse sokáig az *Alföld*et – valamint számos laptársát, s velük a magyar irodalom függetlenségét, sokszínűségét!

Ágoston Zoltán

SEMMI SEM ROMLIK EL ÖRÖKRE

Sz. Koncz István beszélgetése

A városi legenda szerint Bod Péter Ákos, ipari miniszter korában, Kaposvárott fölavatott egy... Hogy is mondjam csak? Egy sörözőt. Gondoltam, mielőtt keresni kezdem a kapcsolatot a Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karának professzorával, tisztázom: van-e alapja a mendemondának? Hátha az olvasót is érdekli, hogy igaz-e a történet. Jó, mostanában nincs ipari miniszterünk, de el tudnák képzelni, amint, mondjuk, az ember-miniszter elvegyül a nép között?

– *Senki sem akarta elhinni, és nem számított rá senki, hogy tényleg eljön* – idézi föl a közel harmincéves történetet Bajer Nándor, aki akkoriban a legnagyobb kaposvári gyár első számú vezetője volt. – *Valahonnan jött, valahová ment, de odaért pontosan, közvetlen volt, emberi volt, ivott egy pohár sört, és indult tovább. Amennyire tudom, egy ismerőse nyitotta a boltot. Szerintem ő is örült, hogy avathat valamit, miközben a rendszerváltozás után sokszor romokat takarított és rákényszerült, hogy cégeket zárjon be, nagy hagyományokkal rendelkező bányákat, vállalatokat akár* – teszi hozzá.

Bod Péter Ákos 1951. július 28-án született Szigetváron. Szülei gimnáziumi tanárok voltak. Édesapja 1983-ban, édesanyja tíz esztendővel ezelőtt hunyt el. Az apa korai halálát az a rengeteg megpróbáltatás is magyarázza, amelyekről alant hamarosan olvashatnak. Általános és középiskoláit Péter (akkor még csak ezt a nevet viselte) Miskolcon végezte, a Földes Ferenc Gimnáziumban érettségizett 1969-ben, majd a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen diplomázott. Első, illetve majdnem első (ezt majd még tisztázzuk) munkahelye 1975-től a Tervgazdasági Intézet volt, kezdetben tudományos munkatársként, majd osztályvezetőként dolgozott. Közben megírta, és 1977-ben, illetve 1987-ben megvédte doktori, illetve kandidátusi disszertációját. 1990-ben országgyűlési képviselőnek választották. 1990 és '91 között az Antall-kormány ipari és kereskedelmi minisztere volt. A nagyközönség számára a taxisblokádnál vált ismertté, a kollektív emlékezet úgy őrizte meg alakját, hogy komoly érdemeket szerzett a konfliktus elsimításában. Fölidézzük ezeket a napokat is mindjárt. Amint beszélünk hamarosan a Magyar Nemzeti Bank élén elnökként eltöltött három esztendőről (1991–94), illetve lemondásának okairól. 1995 és '97 között a magyar, a cseh, a szlovák és a horvát érdekek, fejlesztések szószólója volt az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank Igazgatótanácsában, Londonban. Miután mandátuma lejárt, itthon újraindította akadémiai karrierjét. Még 1997-ben, Miskolcon habilitált, majd Veszprémben töltött be professzori állást. 1998 és 2010 között a Károli Gáspár Református Egyetemen is egyetemi tanár volt, majd visszatért alma materébe, a tanszék-vezetői és darab ideig az intézetvezetői székbe. Mainapság is professzor ugyanott, ráadásul hallgatói 2016-ban az Év oktatójának választották.

Közben oda-odasodródott a politika mellé, illetve meglehet, pontosabb úgy fogalmazni, hogy a politika sodródott ő mellé. Így lett viszonylag rövid szolgálat erejéig az első Orbán-kormány idején a Miniszterelnöki Hivatal gazdasági főtanácsadója, és így vált lehetségessé, hogy Orbán Viktor 2006-ban őt ajánlotta a Fidesz és az MDF közös miniszterelnök-jelöltjének a választások két fordulója között.

Hogy szakmai pályájáról mondjunk valamit még: volt vendégtanár az USA-ban,

Hollandiában, Németországban. Kutatási területei pedig a monetáris politika, Kelet-Közép-Európa gazdaságpolitikája, továbbá a rendszerváltozás. Legutóbbi kötete *Megint utat tévesztünk?* címmel jelent meg a Noran Libro Kiadó Progress-könyvek sorozatában.

A professzor szobáját a célszerűség határozza meg. Nagyon puritán, és bár az íróasztalára nincsen rálátásom, dísztelen is. A falon tábla az aktuális órarenddel és számomra értelmezhetetlen jelekkel, valamint egyetlen fotó: egy ifjú hölgy mosolyog rajta.

Bod Péter Ákos rutinos nyilatkozó. Pillanatok alatt megteremti a bizalom légkörét. Finoman más időpontot kér a betoppán kollégától, elnémitja a telefonját, ráfüggeszti a tekintetét a kérdezőre, és figyel. Megadja a partner, a beszélgetés, az együttlét tiszteletét. Ha egy kicsit is érzékeny az ilyesmire az ember, ha értékeli a nyílt, szemkontaktust kereső tekintetet, akkor meg van főzve. A professzor odaadó érdeklődését a legnagyobb vállalkozások közé sorolom. Elsőként persze a gyerekkor kerül szóba, magam pedig örülök, hogy a történet pár kilométerre a lakhelyemtől kezdődik.

Bod Péter Ákos: – A család anyai ágon baranyai papcsalád. Nagypám, Ákos, akiről az egyik keresztnévemet kaptam, majd később esetleg szóba jön, hogy miért, egy Nagyváty nevű községben szolgált esperesként. Nagyváty a Szigetvár és Pécs közötti hadiúton volt található, de az ott lakók idővel beljebb költöztek a török elől. Kis falu. Édesanyám ott volt velem várandós. Apám pedig akkoriban keresett, majd kapott állást Miskolcon. Amikor eljött az idő, édesanyámat szekerrel beszállították Szigetvárra. Lehetne hintónak is nevezni, de inkább csak homokfutó volt. Egyéves koromban kerültem Miskolcra. Tehát ha kérdezik, hogy hova valósi vagyok, akkor azért jövök zavarba, mert életemből fél évszázadot Budapesten éltem, de hát Szigetváron születtem, és Miskolcon voltam általános és középiskolás, ott érettségiztem, ott értek az első szerelmek, az első kalandok.

Sz. Koncz István: – *Sőt, mintha basszusgítárosként ott lett volna az első munkahelye is.*

– A Borsod Megyei Vendéglátóipari Vállalatnál, diákként, nyáron. Mindent egybevetve azt szoktam válaszolni az ön által föl sem tett kérdésre, hogy miskolci vagyok. Ez abban az értelemben igaz, hogy ha érettségi találkozózt szerveznek az osztálytársaim, akkor Miskolcra megyek. Édesapám ott halt meg, és egészen addig, amíg el nem hoztam az urnáját, ő is oda kötött.

– *Említette az előbb, hogy egyik keresztnévét nagypapájától kapta, s hogy esetleg ez később szóba jön még. Hozzuk szóba!*

– A Bodot is idehozom. Erdélyi hétszilvafás nemes lehetett Bod Péter, a jól ismert irodalomtörténész, prédikátor, Bethlen Kata papja és a magyar protestáns irodalom jelentős alakja. Utóbb ez az erdélyi ág kicsit nyugatabbra húzódott. Bod nagypám, Lajos, már karcagi. Lehettem volna karcagi tehát, ha a család ott visz engem, illetve édesanyámat kórházba. Ugrom most egy nagyot. Érettségiztem, elmentem katonának, mert hívtak. 1970 és '75 között jártam ide, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre. Ez volt akkoriban a becsületes neve. A dinamikus programozást, azt hiszem, harmadévbén, egy bizonyos Bod Péter tanította, aki a matematikai kutatóintézet munkatársa és egyetemi oktató volt. Amikor kiderült, hogy két Bod Péter létezik, nem okozott gondot, de az első publikációnál figyelmeztetett a szerkesztő. *Bod elvtárs, van egy másik Bod elvtárs, szúrjon be a nevei közé egy megkülönböztető betűt!* Nem tetszett ez a megoldás. *Hogy hívják a nagypapját?* Lajos. *És a másikat?* Ákos. *Jó. Ez olyan jól jön ki.* Nézze, válaszoltam, írja be! Ez a hetvenes évek végéről származó publikációs név azután rajtam ragadt. A családtagok és munkatársak Péternek hívnak, a politikába lépve azonban már két keresztnévvel kerültem be, így ismertek meg. Az emberek kétharmada tehát Ákosnak szólít. Mindkét keresztnévemre megfordulok az utcán.

– *Visszatérve a borsodi évekre: hogy került sor arra, hogy először muzsikusként foglalkoztat-ták?*

– Arra a legegyszerűbb a magyarázat. A kamaszkorom évei egybeestek a Beatles működésének esztendeivel. A családban volt zenész, nővérem például gordonkázott, édesapám hegedülgetett. Engem is beírtak zongorázni, de nem volt hangszerünk. Otthon papírzongorán kellett gyakorolnom, ám az nem az igazi. A *Süss fel* napot egy kartonlapon lejátszani egy hat-hét éves gyereknek...

– *A billentést nem lehet megtanulni.*

– Így van, abba is maradt ez. Amikor viszont jött a gitárkorszak, nagyon olcsón szereztem egy orosz akusztikus héthúrút, Szemisztrunnáját. Leszereltem egy húrt, és elkezdtem pengetni. A szüleim voltak olyan kedvesek, hogy befizettek magánfoglalkozásra Soóki Pista bácsihoz, aki zenetanárunk volt. A klasszikus gitárt most is szoktam pengetni. A nagyobbik kisleányom zongorázik, mégpedig egyre szebben. Meghallgatjuk egymást, és játszom a kottájából a magam hangszerén. Na, ez a zenei háttér. A többi pedig adódik. Kamaszkorban, mikor az emberben mozognak a hormonok, és a zene is lüktet, beatzenész szeretne lenni, vagy focista, talán színész. Kinek mi adódik. A gimnáziumban két osztályból formálódott a zenekar. Négy-öt muzsikos. A felállítás néha változott. A csapatot aztán szerződtette nyárra a markáns nevű BAZ megyei vendéglátóipari vállalat, így ki kellett váltani a munkakönyvet, letenni egy vizsgát. C kategóriájú vizsgát. Az volt a legalacsonyabb.

– *Mindaz az OSZK-ban történt?*

– Igen, el kellett menni a szórakoztatózenei központba, *fiúk, tudnak kottát olvasni?* Igen. *Az jó, akkor csak egyet kériünk, ne énekeljenek!* Azt mondtuk, gé, ef, há, e, *nagyon jó, ezekkel nem lesz gondunk*, már ki is dobtak. Pontosabban átengedtek. Így a vendéglátó volt az első munkaadóm, zenész az első munkaköri bejegyzésem. Ezeket most szedem elő, mert a korom alapján lassan már érdekel a nyugdíj.

– *Professzor úr, arra hogy került sor, hogy idejött egyetemre?*

– Azért is logikus a kérdés, hiszen a felmenőim apai ágon lelkészek és tanítók, anyai ágon lelkészek, az egész családban nincs közgazdász. Mármost addig nem volt.

– *Jut eszembe: szülei hogy találkoztak?*

– Nem tudom a pontos választ.

– *Mondjuk, engem is zavarba hozna, ha visszakérdezne...*

– Annyit tudok, hogy ez egy, a háború által megnyírbált szerelem. Édesanyám bölcsész volt, és nyelvjárásokból írta a szakdolgozatát, édesapám német–angol–magyar szakos volt az ELTE-n. Egyetemi kapcsolat volt tehát. Azért mondom mégis, hogy a történelem közbejött, mert apámat elvitték a frontra, pár hónapra rá pedig megszületett a nővérem. Amikor apám hazajött, elvitték málenkij robotra. Amikor onnan is visszatért, és végre elhelyezkedett a civil életben, akkor születtem én.

– *Köszönöm. Akkor talán térjünk vissza az A vágányra.*

– Igen. Az időpont megint nagyon fontos. 1968 az új gazdasági mechanizmus éve. A gimnáziumban latinos osztályba jártam. Lehetett érezni, hogy valami változik, és úgy gondoltam, hogy a gazdasági terület szabadabb. El kellett döntenem, hogy gépészmérnöknek menjek-e a helyi egyetemre, jártam is fizika–matek előkészítőre, vagy történelemtanárnak a humán családi hagyományt követve. Elég jó matekos voltam, versenyeken indultam, és a történelmet is nagyon szerettem. Akkor derült ki számomra, hogy a közgazdászra matek és történelem a felvételi. Úgyhogy elsőre fölvettem. Volt, akit csak másodikra. Például egy fiatal miskolci lányt, aki később a feleségem lett. Ebből a frigyből született az a szép kislány, a nagylányunk, akit a fényképen lát.

Ahogy a rockzene felé a klasszikus muzsikától elvitt a Beatles és a Rolling Stones, a közgazdaságtudomány felé elvitt az az érzés, amit az előbb említettem. Hogy ott valami változik. Más kérdés, hogy mire ideértem 1970-ben, az új gazdasági mechanizmus...

– *...kicsorbult?*

– Egy kicsit kicsorbult, igen. Már '68 őszén, miután a Varsói Szerződés megszállta

Csehszlovákiát, az eredeti, nagyratörő koncepciót visszanyesegették. Amikorra 1975-ben munkába álltam, nem lehetett tudni, hogy egyáltalán van-e még új mechanizmus.

– *Fock Jenőt akkor váltották le. Épp abban az évben.*

– Így van. Ott megtört valami, ezt a diák is észlelte. *Mit tett velünk ez a Jenő* – a kuplé szövegét rá is alkalmazták. De szerencsém volt. Életemnek sok, nagyon szerencsés fordulata van. A kijelentés megértéséhez tudni kell, hogy apámat 1957-ben letartóztatták. Ugyanis nem fejeztem be az ő huszadik századi élettörténetét. Frontszolgálat Ukrajnában, három év kőbányabeli munka Karagandában, majd mikor visszajön, és megint kivirul...

– ...*megszületik a fia.*

– Például. Érvényesül az élet egyetemén szerzett ragyogó orosz nyelvi tudásával. Jön 1956, beválasztják októberben a nemzeti tanácsba, majd amikor a Kádár-rezsim megerősödik, '57 nyarán őt is elviszik. Úgyhogy hat-hét évesen látogattam Állampusztán, a fegyintézetben. Ez a fordulat egész életfelfogásomat érintette. Nagyon egyszerűen tisztázta a rezsimhez való viszonyomat. Akinek az apját elviszik, onnan kezdve tudja, hogy vannak *ők*, és azt kell mondania az iskolában, hogy ellenforradalom, de *mi* otthon azt mondjuk, hogy forradalom. A felszabadulás szót sem ejtettük ki, hanem azt a kifejezést használtuk, hogy *amikor az oroszok bejöttek*. Szóval az előzmények után szerencsém volt, hogy mégis a Tervgazdasági Intézetbe kerülhettem.

– *Szeretném megtudni ennek a történetét is, de előbb muszáj megkérdeznem: szakmai szemmel támogatható lett volna a most már többször emlegetett új mechanizmus?*

– *Siraká sztraná májá radnája* – éneklí az egykor általunk is tanult dalt az orosz ember. Vagyis széles, nagy ország az én hazám. Abban a széles, nagy országban a nagy mennyiségben, de közepes minőségben előállított, központosított irányítás mellett gazdaságosan gyártott termék: ez mint modell egy ideig elég jól elmegy. Hogy nem lehet majd versenyképes a fejlett kapitalizmussal, ahogy ez a nyolcvanas években kiderült, az más kérdés. Az ötvenes évek Szovjetuniójában ezt még nem lehetett látni. Ám egy viszonylag nyitott, közép-európai értelemben viszonylag fejlett Magyarországra ez a tervutasításos rendszer, ahol tonnában határozzák meg a gyártandó terméket, nem alkalmazható. Ez viszonylag hamar lelepleződött.

– *Nem vagyunk elég szélesek.*

– Darabszámot határoztak meg a cipőgyártásban, függetlenül attól, hogy mekkora az ember lába. Ráadásul nem lehetünk a vas és acél országa sem, nem tudunk mindent megtermelni. És nem is szükséges. Ez egy kicsi ország. Hogy a tervgazdaságot módosítani kell, elég régi gondolat, Nagy Imre 1953-as korrekciójában már benne volt.

A jugoszláv, a lengyel, illetve a magyar közgazdászok körében bekövetkezett erjedés terméke a jugoszláv speciális modell, öngazgatás, valamint a lengyel és magyar példa. A csehszlovák lehetett volna még, ha nem fojtják el. A lengyel a gazdasági és politikai válság miatt nem futotta ki magát. A legtisztább módosított tervgazdaság a magyar. Személyes álláspontom valószínűleg eltér itteni kollégáim többségének álláspontjától. Ők ugyanis nagyon büszkéek rá, és sikeresnek tartják. Büszkéek is lehetnek, mert friss és értelmes koncepció volt, ám utólag értékelve legfeljebb félsiker. A kör négyszögesítése lett volna a reformközgazdászokra váró feladat. Rugalmas gazdaságot hozni létre úgy, hogy megmarad az egypártrendszer. Hogy közben jönnék a félmegoldások. Hogy igen, állami tulajdonban marad a vállalat, de délután fusizhatsz a gépekkel.

– *Ez miért ártalmas?*

– Természetesen jobb, mint a semmi. Ami '68 után jött, életszínvonalban, életminőségben kedvezőbb volt, mint a stupid, direkt, merev bolgár, román, szovjet típusú tervezés. De, és most jön a sajátos nézőpontom, a kilencven utáni gazdasági folyamatokból visszanezve...

– ...*ami az ön kutatási területe...*

– ...is, meg ipari miniszterként is a bőrömnön éreztem: a megreformált, megbuherált tervgazdaság hátrahagyott olyan bajokat, amik amúgy nem nehezítették volna az életünket.

– *Említene példát, professzor úr?*

– Már érintettem, ott a fusizás. Vagy: nincsenek tiszta tulajdoni viszonyok vidéken, de megengedik, hogy valaki háztájizzon. Hogy taxizzon munka után. Hogy két állása legyen.

Felnőtt egy generáció, amelyik azt gondolta, hogy piacgazdaság az, ha az állam gépén, az onnan kilopott munkaidőmmel, energiámmal, esetleg anyaggal viszonylag olcsón, adót persze nem fizetve termelnek valamit. Ez a mentalitás sajnos túlélte a rezsimit.

– *Azt hiszem, erre szocializálta az embereket a gazdasági környezet.*

– Ahol világosan elvált a tervgazdaság és a kapitalizmus, könnyebben tudomásul vették az új szabályokat. Például a lengyeleknél, ahol az állam összeomlott, az üzleti, vállalati klíma dinamikusabb. Általában a lengyel gazdaság az. Ott is vannak csalások, ott is van feketegazdaság, de az a fajta, egy egész generációt jellemző gondolkodásmód, ami az ügyeskedésre alapít, nincsen. *Ügyeskedem*, ugye, ismerjük a kifejezést, *megoldom okosba*, és a lopást sem lopásnak nevezik, hanem mutyinak. Vagyis megengedő kifejezéseket használunk. Nem mondjuk ki, hogy jogot tiporva, alkotmányellenes módon egy gazdasági ágat tönkretettek, hanem az a szóhasználat, hogy *dohánymutyi*.

A kádári gulyáskommunista rezsimnek nagyon hosszú árnyéka lett. Ez magyarázza a gazdasági értékrend torzulását, és azt is, hogy politikai értelemben miért nem volt akkora nemzeti nekirugaszkodás 1990-ben. Miért nem kaptak a folyamatok akkora újraindulási lendületet, mint kaphattak volna. Egy kicsit fáradt és cinikus ország lépett át a rendszer-változásba, míg máshol nem volt jellemző a cinizmus. A csehszlovákok forradalomnak nevezték a maguk változását. Bársonyosnak ugyan, de mégiscsak forradalomnak. Nálunk a forradalom kifejezést senki sem használta az eseményekre.

– *Antall József használta, de ő is abban az értelemben, hogy „tetszettek volna forradalmat csinálni”.*

– De nem csináltunk, nem csináltak. Tehát a speciális magyar előélet, ami akkor előnynek tetszett, és aminek az új gazdasági mechanizmus nagyon fontos eleme, utólag, ezen a szemüvegen keresztül, amit viselek, kritikusabb megítélés alá esik. Nem mintha nem respektálnám a szerelmi tevékenységet, a szakmai eredményeket, hanem azért, mert a megszándékolta, másodlagos következmények szerintem torzították a magyar fejlődési utat.

– *Tehát, ha ismét visszaterelhetem a beszélgetést az eredeti medrébe, ön szerencsésnek érezte magát, hogy a kutatóintézetbe került.*

– Miután apám megjárta a börtönt, már ahhoz is, hogy bekerüljek az egyetemre, nagyon jól kellett felvételiznem. A káderlapomon ott díszelgett vagy éktelenkedett ez a flekk. Például, amikor külföldi ösztöndíjra jelentkeztem, nem kaptam meg. Később volt, aki megkapta nyugatra, nekem azt mondták, hogy *Bod elvtárs, menjen Moszkvába!* El is mentem.

– *Érdemes volt?*

– Érdemes. Ha lett volna illúzióm a tervgazdálkodásról, akkor az alatt a három hónap alatt végleg elvesztettem volna. Miután lediplomáztam, az egyik opció az lett volna, hogy bennmaradok a politikai gazdaságtani tanszéken. Meg kell mondanom, hogy egy végzősnek nagyon elégáns, ha a saját egyeteme visszahívja. Am az jött közbe, hogy egy tanárom megkérdezte: Péter, miért nem megy el a Tervgazdasági Intézetbe, ahol végzőst keresnek? Visszakérdeztem: mi az? A Tervhivatal kutatóintézete, jött a felelet. Az én priuszommal? El nem tudtam képzelni. De éppen arra a kutatási területre kerestek fiatal kutatót, amit magam is vizsgáltam. Tudniillik a stratégiai vállalati tervezésből írtam a diplomamunkámat. Egy szó, mint száz, elmentem a bemutatkozó beszélgetésre, és fölvettek. Meggyőződés, hogy ha Miskolcon a városi tanács tervosztályára mentem volna, nem vettek volna föl. Ott ugyanis tudták, hogy ki az a Bod. Hogy ki az apám. Budapesten nem törődtek vele. Ha olvas majd minket valaki, annak fontos tudnia, hogy az ország a hetve-

nes években nem egy ország volt. Budapesten sok minden elment, ami egy kisvárosban egyáltalán nem mehetett el. Lerövidítem: szerencsés fordulatnak tartom, hogy oda bekerülhettem. Jó színvonalú intézet kutatóinak sorába jutottam. Komoly matematikai, gazdasági, nemzetközi tudással rendelkező kollégák közé. Sokat tanultam. Azon kívül kormányzati háttérintézetéről beszélünk, amely egy minisztérium-szerű intézményhez, a Tervhivatalhoz kötődött, noha sokáig más épületben működött. Más kultúrájú hely is volt. A hivatalban zakóban kellett lenni, mi bemehettünk farmerben, például. Tizenöt sikeres és örömteli évet töltöttem ott.

– *Időközben osztályvezetői rangba emelték.*

– Lassan megindultam fölfelé, igen.

– *A párttagságot nem kérték számon?*

– Amikor már évek óta helyettesként dolgoztam, és szóba került az osztályvezetői ki nevezés, fölmerült, hogy párttag vagyok-e. Kihátráltam a belépés lehetőségéből, de nem sértő módon. Tudomásul vették, és bár később, de osztályvezető lehettem. Amikorra bekövetkezett a rendszerváltozás, szakmailag szépen haladtam.

– *'87-ben pedig elég fiatalon kandidált.*

– A Magyar Tudományos Akadémián, igen. Fiatalon? Harminc- és negyvenéves kor között ildomos. A munkahelyemen is az volt a dolgom, hogy kutassak. Tehát nem az éjszakáimat kellett feláldoznom, mint annak, aki mással foglalkozik. Írtam a cikkeimet, és egyszer csak eljött a pillanat, hogy kandidálhatok.

– *Ha marad azon a pályán, akkor negyvenhat éves korára megírja a nagydoktoriját, és mára akadémikus. Am a politikai kitérő miatt akadémiai karrierje irányt váltott.*

– Hozzáteszem, hogy a kutatóintézet nagyon rugalmas volt. Azért kell hangsúlyoznom, hogy a múlt ne legyen csak fekete vagy fehér. A munkahelyemen ugyanis tudomásul vették, hogy a Közgázon felállást vállalok. Másik helynek talán nem örültek volna, de ez egybevágott az ottani irányelvekkel. Egy idő múlva pedig nemcsak keleti konferenciákra utazhattam hivatalból, hanem, ha jött meghívó, nyugat-európaiakra is.

– *Nyelveket beszélt, hiszen.*

– Von Haus aus is, ahogy mondani szokták, meg aztán az egyetemen is tanultam. A nyolcvanas évek második felében, amikor meghívtak Amerikába, egy állami egyetemre, kiengedtek, mégpedig feleségestül, gyerekekkel együtt. És ami nagyon lényeges: nem kértek semmit.

– *Abban az időben talán már slendriánabb volt a rendszer.*

– Más szelek fújtak. Mindenesetre a történelem nem vetett engem ilyen próba alá. Nem kellett olyan szolgálatot tennem, amit szégyellnék, illetve nem kellett lemondanom egy olyan útról, ami jelentős mértékben segítette a pályámat. Hiszen kikerülni egy amerikai egyetemre, az ottani gazdasági viszonyok személyes megélése, a nyelvtanulás szempontjából nagy dolog, és a kislányom szellemi fejlődését tekintve is komoly nyereség volt. A mai hallgatók már nem tudják értékelni, de a korombeli emberek nagyon jól tudják, hogy ha valaki kapott egy nyugati ösztöndíjat, az mit jelentett a szakmai előmenetelük szempontjából. És most nem a hazai ranglétrán elfoglalt helyükre gondolok, hanem a nézeteikre, tudásukra.

Ne felejtjük el, hogy 1982-ben a Magyar Népköztársaság belépett a Valutaalapba. Ezáltal kettős függésbe került. Egyfelől a keleti viszonyrendszernek is alá volt rendelve, de pénzügyileg már függött a Valutaalaptól, a Világbanktól. A rezsim attól fogva nem tudta úgy korlátozni az emberek szabad mozgását, mint például a Szovjetunióban, ahol senki sem mehetett nyugatra turistaként.

– *Már csak amiatt is kérdezem, professzor úr, mert kutatási területe: vajon a rendszerváltás gazdasági szempontból törvényszerű volt-e?*

– A rendszerváltozás törvényszerű volt, időpontja azonban geopolitikai tényezők

függvénye. Adódnak olyan helyzetek, például rossz házasságok, amelyek a két fél haláláig tartanak, pedig már tartalmilag valójában kiürültek, megszűntek. Ha valaki azt állítja, hogy a rendszerváltozásnak mindenképpen be kellett következnie, annak igazat adok, ám abban sem voltam biztos, hogy az én életemben eljön-e. Reméltem, hogy a gyermekem demokráciában fog élni, de hogy én? Hát, ezt nem lehetett megjósolni. Gondoljon a korábbi témánkra, a '68-as reformokra! A Kelet-Európára kényszerített rendszer elérte teljesítő-képessége felső határát viszonylag hamar. A hatvanas években. Onnantól kezdve tulajdonképpen csak a külföldi hitelekkel megspékelve tudott szépen húzni, de már akkor is lehetett tudni, hogy a teljesítménye mögött egy halom deficit van. Demográfiai, környezeti... Borzasztó koszos volt a szocialista ipar.

– *Ha csak egy céget említünk, a Budapesti Vegyiműveket, annak is elég nagy a lábnyoma. A főváros mellett szépen tönkretették a környezetet Garé és Hidas térségében is.*

– Ha ez ment volna még tíz évig... Ne sírjuk vissza azt a világot! A termelési mutatók egy darabig még nőttek, de utána azok sem. Végül tehát a rezsím elérte, amit elérhetett, és miután nem tudott fejlődni, pusztulásra volt ítélve. De hogy ez a döglődés öt év vagy húsz, na, ezt nem lehetett tudni. Ezt gyorsította föl a geopolitika, amikor a Szovjetunió felső vezetése belátta, és békés úton elfogadta azt, ami amúgy is bekövetkezett volna. Gorbacsovna óriási érdemei vannak ebben. Abban a történelmi pillanatban a különböző fejlettségi szintű közép-kelet-európai országok az NDK-tól Albániáig mind visszaléptek a kapitalizmusba. Ilyen értelemben ez nem volt szükségszerű. A lengyeleknél a nyolcvanas évektől egyértelmű lett, hogy nekik nem kell a rezsím. Ám Magyarországon a nyílt kiállást az a jogos félelem kísérte, hogy nehogy megint leverjenek minket. Amint a világpolitika megengedte, a rendszerváltozás lezajlott. Mégpedig sikeresen. Hogy most sikeresnek tekintjük-e, ez a következő fordulat általában a beszélgetésekben.

– *Az ám! A szakember sikeresnek tekinti-e? Azért is kérdezem, mert tudom, hogy könyvet írt róla.*

– Összetett, bonyolult kérdés ez. Elméletem szerint minden időszakban eldől valami, de nyitva vannak más opciók. Ez igaz arra az időszakra és akár 2019-re is. Semmi sem javul meg örökre, semmi sem romlik el örökre. Mert minden után jön majd egy újabb kanyar, ahol navigálni kell egy országnak.

– *Az ön életében az egyik kanyar az volt, amikor az első szabad országgyűlési választás idején képviselő lett. Mégpedig Veszprém megyéből. Hogy került oda?*

– A gazdasági program egyik készítőjeként szólítottak meg, hogy rára lehetnek-e megyei listára. Az MDF központi apparátusa ugyanis észlelte, hogy Antall Józsefre számítottak mind Budapesten, mind Veszprém megyében. Két területi listán azonban nem lehet szerepelni, így Veszprémből levették. Előzetesen úgy kalkuláltak, hogy három esélyes futhat be. Ők álltak attól fogva az élen, Szabó Tamás, Horváth Balázs és Pusztai Erzsébet. Antall József tehát elkerült az első helyről, de valakivel, még ha ötödikként is, pótolni kellett. Így kerestek meg. Beírhattak volna Jász-Nagykun-Szolnok megyébe is, de a véletlen így hozta. Mit ad Isten, az MDF annyira jól szerepelt abban a megyében, hogy egyéni jelöltként is bekerültek az előttem állók, és a végén kaptam egy papírt, hogy *örömmel értesítjük, ön képviselő.* Attól fogva még többet jártam megyei rendezvényekre. Nagyon megszerettem a területet, és ennek az volt a folyománya, hogy amikor újraindítottam az akadémiai pályámat, nem Budapestre jöttem, hanem a veszprémi egyetemre. Ezért voltam ott kutató professzor 1998 és 2000 között.

– *Nem sokáig ült a fapadosban, hiszen 1991-ben átült az ipari és kereskedelmi miniszter bársonyszékébe.*

– Abban is véletlen tényezők játszottak szerepet. Nevezetesen: a gazdasági bizottság elnökeként dolgoztam három hetet. Néhány nappal a kormánylista véglegesítése előtt a miniszterelnök arra kért, hogy hagyjam ott a pozíciót, szeretne rára kinni a kormánylistára. A parlamenti bizottság első komoly munkája az lett volna, hogy meghallgatja a jelöltet.

Magamat nem kellett meghallgatnom, lemondtam. Szabó Iván váltott, és 1990. április 23-án miniszter lettem.

– *Viszonylag rövid időre. Mert ment az MNB élére.*

– A jogszabályalkotás során, 1991 végén új törvény született az MNB-ről, ami leválasztotta a kormányról, és független állami bankként, monetáris hatóságként definiálta. Az elnököt hat évre nevezi ki a köztársasági elnök, a miniszterelnök előterjesztésére. Az addigi elnököt...

– ...*Surányi Györgyöt...*

– Jó, hát kimondta, jóban vagyok velem, ma már egyetemi kollégám, de a névtől függetlenül: nem akarták hat évre kineveztetni. Sőt, miután politikai konfliktus támadt körülötte, a miniszterelnök más jelöltet keresett. Ám akit kinézett, azt az apparátus nem szívesen fogadta volna. Az pedig nem lett volna jó, ha nagy tekintélyű jegybankárok a főnökükkel civakodnak vagy lemondanak. A pletyka szerint ekkor a miniszterelnök bedobta a nevem, mire az érintettek megvonták vállukat. *Akkor maradunk*, mondták. Az volt ugyanis a tét, hogy lemondanak-e testületileg, vagy maradnak. A hirtelen döntés nyomán tehát egy csütörtöki napon tudtam meg, hogy hétfőn mennem kell a gazdasági bizottság meghallgatására. Ipari miniszterként másfél évet már együtt dolgoztam a jegybank elnökével, tehát az ügyeket, persze kívülről, de alapjában azért ismertem, makro-közgazdasági végzettségem van, érdeklődési területemmel átfedésben volt, így a hat évre szóló megbízást elfogadtam. Ebből egész pontosan hármat tudtam teljesíteni.

– *Még mielőtt gondolatban elhagynánk a minisztériumot, föl kell említenem, hogy minden méltatásában kiemelik: fantasztikusan vezényelte a taxisblokád folyamán a tárgyalásokat, és döntő eredményeket szerzett a konfliktus főloldásában. Érdemes erre bővebben visszaemlékezni?*

– Érdekes epizódja a legújabb kori magyar történelemnek. Azért mondom, hogy epizódja, mert egy-egy nagy sztrájk előfordult akkor az országok életében. Elég csak a romániai, Zsil-völgyi bányászok tiltakozásával fémmjelzett válságessetre gondolnunk. Ezek a gazdaságszerkezeti átalakulások a hetvenes években Nyugat-Európában hasonlóan nagy feszültségekkel jártak. A kellemetlen döntések nálunk is sok feszültséget okoztak. Ezek egyike a taxisblokád. Anyit tud talán minden olvasó, hogy az időben rögzített energiaárak voltak még. A tűzifára, gázra, központi fűtésre, motorbenzinre és a gázolajra, mind az ipar, mind a lakosság számára az állam szabta meg az árakat. Egészen addig mesterségesen nyomott árak voltak érvényben, aminek az a történelmi oka, hogy a Szovjetuniótól olcsón kaptuk az olajat, olcsón adtuk az almát. Amikor véget ért a kényszerházasság, onnantól szabadpiaci elven, dollárban kereskedtünk, ha alma kell nektek, vegyétek meg, ha olaj kell nektek, fizessétek ki. Ez jó, ez rendjén is van. Így működik a piacgazdaság. Csak éppen 1990 az első iraki–kuvaiti háború éve volt. Nem várt következményként megugrott az olajár. Ennek megfelelően az államnak meg kellett volna emelnie az energiaárát. Ez végül be is következett 1990 őszén. A kormány vacillált, hogy egy vagy két lépésben emeljen-e. Az indokoltnál még egy darabig olcsóbban számítsa fel, ami egyben azt is jelenti, hogy megtámogatja az üzemanyagárát az adófizetők pénzén. Vagyis akik esetleg nem is tartanak gépkocsit, adójukkal megtámogatják azt, aki sokat autózik, sok benzint használ el. Itt tehát szociális, politikai és pénzügyi problémákkal egyszerre szembesültünk. A kormány egy októberi, vasárnapi napon, rendkívüli ülésen, ugyanis aznap este vonult be a kórházba a miniszterelnök, a tizenhat napirendi pont egyikénél nagy levegőt vett, és egy lépésben megemelte az üzemanyagok árát. Magam nem támogattam a javaslatot. A két lépésben való áremelés mellett tettem le a voksomat. Mint ipari miniszter tudtam, hogy a hatvan százalékos emelés a lakosság türelmét is próbára teszi, de a vállalatoknak is kellené adni pár hónapot: készüljenek fel az új realitásokra, ha lehet, mielőbb újítsák meg a technológiát, cseréljék le az energiafaló gépsorokat, állítsanak le minden várhatóan veszteségsbe forduló termelést. De a pénzügyminiszternek, Rabár Ferencnek kellett a pénz a

költségvetésbe, és nem akart további szubvencionálást. A kormány többségének már elege volt a költségvetési hiány miatti mindennapos huzavonából. Na, a kormány fölszívta magát, és engem leszavaztak. Kirobbant a konfliktus, a blokád három napig tartott. A tárgyalódelegáció tagja voltam, ami azért volt különös, mert triumfálhattam volna: kérem szépen, én megmondtam!

– *Tudta előre?*

– Nem, ha tudtam volna, hogy ekkora ügy lesz belőle, akkor a kormányon belül a döntés előtt még harcosabb lettem volna. De az már a múlt volt, csütörtöktől a válsággal kellett foglalkoznunk. Amikor az ember tárgyal, azt természetesen sem befelé, sem kifelé nem közölheti, hogy mi volt az eredeti álláspontja. Antall József időközben túlesett a műtéten, és a kórházból időnként instrukciókat adott telefonon. Két dolgot mondott. Az egyik, hogy a tárgyalások során szakminiszterként képviseljem a gazdasági racionalitást (azaz ne engedjek könnyen az áremelés visszavonását követelőknek), a másik pedig, hogy a konfliktus lezárásához félútig visszamehetünk, de úgy, hogy belátható időn belül piacossítsuk a termék árát.

– *Épp az lett a kompromisszum, amit ön eredetileg javasolt.*

– Lényegében igen: a szükséges áremelés fele lépett érvénybe azzal, hogy a következő év január elsejétől az állami árszabályozás alól kikerül az üzemanyag, és piaci árássá válik. Attól kezdve az árváltozásról a száz százalékban állami tulajdonú vállalat vezérgazgatója dönt – nyilván előzetesen egyeztetve a kormánnyal.

– *Azon gondolkodom csak, hogy MOL volt-e már akkor? De úgy emlékszem, hogy még nem.*

– OKGT volt, Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt. Ezt ma már csak az öregfiúk ismerik. A történet végül is politikai kompromisszummal zárult október végén, majd a rákövetkező januártól a realitások által indokolt energiaárszint különösebb feszültségek nélkül kialakult.

– *Így lett önből, a szakminiszterből, ismert ember. Majd bankelnök. Majd le kellett mondania. Legalábbis így gondoljuk.*

– Az olvasó talán nem tudja, 1994-ben, a második szabad választáson kétharmados többsége lett a nyertes pártkoalíciónak. Fülkeforradalom volt, csak elfelejtették kiplakátolni. Tehát a Horn-kormány bármikor meg tudta volna változtatni a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvényt. Kaptam is egy üzenetet, ha sokat szívózom, akkor ez bekövetkezik.

– *Ez volt a kifejezés?*

– Valami ilyesmi. Horn Gyula viszonylag egyszerű szókinccsel kommunikált.

– *Figyelem a félmosolyt az arcán.*

– Nem akarom megbántani, Isten nyugosztalja, régen volt. Lényeg: ilyen politikai túlsúllyal nyugodtan átszervezhették volna a központi bank alapfunkcióját, és az erről szóló törvénybe beírhatták volna, hogy újraindul az elnöki terminus, azaz leválthatják a hivatalban levő elnököt. Mindez persze feltételes mód, hisz a lemondással nem is következett be. Lássuk be: az előző kormány tagja voltam, tehát vagy elhitték nekem, vagy nem, hogy pártsemlegesen végzem a dolgom. Nekem meggyőződésem volt, hogy a Nemzeti Bank élén szolgálatot teljesítek, a hazámat szolgálom, nem politikai érdekeket. Ám Horn Gyula egy magánbeszélgetésben azt mondta... Bocsánat, nincs magánbeszélgetés ilyen ügyekben. Tehát egy négyszemközti beszélgetésen azt mondta, hogy két dolog miatt akar megszabadulni tőlem. Egy, a szocialista párt fúj rám, mert ipari miniszterként sok emberüket kirúgtam a vállalatok éléről, kettő, kell a hely az SZDSZ-nek.

Nem könnyen engedtem a pressziónak. Az új kormány 1994 májusának végén lépett be, én az év karácsonyáig voltam hivatalban. A helyzet végig áldatlan volt: nem nagyon hívtak meg kormányülésre, nem kaptam meg minden belső anyagot, bizalmatlanok voltak velem szemben. Abban az időszakban a Magyar Nemzeti Bank volt az államháztartás

finanszírozója is, nem működött még az államkincstár. A jegybank hatékony működése olyan szoros bizalmi viszonyt feltételezett a kormánnyal az akkori helyzetben, amire most már nem lenne szükség. Szóval fél év küszködés után lemondtam.

– *Életének következő állomása az EBRD-nél töltött három esztendő volt.*

– Valóban, kiderült a lemondásomkor, hogy üresedés van Londonban, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankban. Egy fiatalember, bizonyos Matolcsy György lemondott a kinti megbízatásáról, hazajött, és így üresedés támadt, ami a kormánynak kapóra jött, és nekem is elfogadható volt.

– *Működik még ez a bank? Oly keveset hallunk róla mostanában.*

– Működik, hogyan is működik, ma délelőtt járt itt a főközgazdászuk, egy orosz szakember előadást tartani. Valóban, Magyarországon nem annyira aktív a bank most már, mert nem szorulunk rá.

– *Ön volt a magyar, a cseh, a szlovák és a horvát összekötőtiszt, ugye?*

– Az igazgatótanácsban e négy ország képviselőjében ültem, és amikor ezek az országok beruházási programokkal jelentkeztek, akkor támogatólag szóltam hozzá. A bank pénze véges, a programok száma pedig nagy. A küldetésemet nem úgy fogtam fel, hogy Horn Gyulát képviselem, hanem a magyar gazdaságot, valamint a másik harmat. Ami nem mindig egyszerű feladat. Például, amikor fölmerült a kérdés, hogy a mohi (mohovcei) atomerőmű építését támogassam-e magyar igazgatótanácsi tagként, fölhívtam a szlovák államelnököt, a magyar miniszterelnököt, konzultáltam a horvátokkal és a csehekkel. Megkérdeztem, mi az álláspontjuk.

– *És mi volt vajon?*

– Az a furcsa helyzet adódott, hogy mint cseh és szlovák támogatom, mint horvát nem foglalkozom állást, mint magyar pedig az európai többséggel vagyok, és a többségnek nem tetszett. Végül folytatták a beruházást, de nem az EBRD pénzén, hanem az oroszok szállítói hitelezésével – nagy határidőcsúszásokkal, költségelfutásokkal. Autópályáknál vagy a BorsodChem privatizációjánál, szakmai ügyekről lévén szó, egyszerűbb dolgom volt. Szép három évet hagytam magam mögött, de lejárt az idő. Hazajöttem, és azóta tanítok. Előbb Veszprémben, később a Károli Gáspár Református Egyetemen működtem professzorként.

– *Utóbbinak mi a története?*

– A református egyetem indulásakor édesanyám kérte, hogy ha van erőm, segítsen őket. Félállást vállaltam, a jogi karon tartottam órákat. A joghallgatók zöme a gazdaság iránt vajmi kevésbé érdeklődött, bár akadt, aki máig jó emlékeket őriz rólam, annak ellenére, hogy nagyon szigorúan osztályoztam.

– *Tényleg?*

– Írtam számukra egy tankönyvet, leadtam az anyagot, és az alapján vizsgáztattam. Ha nem hallottam vissza semmit, akkor annak megfelelő érdemjegyet adtam. Tipikusan a kettes volt az átlag. Rászorítottam az arra érdemeseket, hogy vegyék föl még egyszer a tárgyat. A római jog és a közgazdaságtan volt a két szóró tárgy.

– *Biztos emlegették szegény édesanyját, aki rábeszélte önt arra, hogy segítsen nekik.*

– Nagyon valószínű. (A professzor jóízűen nevet.) Harmadszorra bizonyára mindenkit átengedtem, mert addigra csak ragadt rá elég.

– *Újabb szín a drámában, professzor úr: a szocialisták megnyerik az 1998-as választást.*

– A Fidesz a második, a kisgazdák a harmadikok, és e kettő alakít kormányt. Szorosan ugyan, de Orbán lett a kormányfő, és meghívott tanácsadójának. Félállás, szoba, titkárnő, telefon, autó. Ez ment másfél-két évig, azonban addigra olyan jeleket láttam, amelyek alapján eldöntöttem, hogy inkább a kutatásnak, oktatásnak szentelem magam.

– *Szabad ezekből mondani valamit?*

– Hát...

– *Annyira avasson be benniünket, amennyire az olvasóra tartozik a dolog.*

– Akkor kezdjük azzal, hogy a tanácsadó hiú ember. Tehát ha sosem fogadják meg a tanácsát, akkor egy idő múlva azt mondja, hogy a fenébe! Hiú voltam, és azt gondoltam, hogy egy csomó mindenben igazam van. Egy idő után elhidegültünk egymástól. Hozzáteszem: az első két évben nagyobb részt tudtam támogatni az elképzeléseket, de amikor befordultak a második féldőre, és a választás mindenáron való megnyerésére törekedtek, az annyira a politika primátusát hozta, hogy oda már nem én keltem. Szép csöndben, az újság meg sem írta, eljöttem. A titkárnőtől elkészöntem, az autókulcsot visszaadtam. Mondjuk, a Golfom addig is benn állt a garázsban, mert úgy gondolkodtam, hogy soha azért ne kelljen gazsulálnom senkinek, autonómiámat feláldozva, hogy a hivatali autó megléte befolyásoljon. De harag nélkül távoztam. Chikán Attila, korábbi gazdasági miniszter, akkortájt már itt rektor, fölhívott, hogy van itt egy tanszék, ahol most nincs vezető, mert elment, keres idevaló embert, jönnek-e? Jöttem. 2000-ben tehát eljöttem Veszprémből, otthagytam a Károlit is, és 2016-ig vezettem itt a tanszéket. Amikor megint lejárt a ciklusom, nem pályáztam meg, mert átlógott volna az újabb megbízás a hatvanöt éves koromon.

– *Pedig a hallgatók szeretik. Három éve önt választották az Év oktatójának.*

– Igen, tanítók főállásban, sok órában, de intézetet már nem vezetek. Amúgy a diákok elismerése azért esik jól, mert a legtöbbször fogalma sincs arról, hogy a tanáruk mi volt két vagy három évtizede, vagy legfeljebb érdekesség, ha az előadóról azt írja a Wikipédia, hogy ipari miniszter meg jegybankelnök volt.

– *Még egy pillanatra visszakanyarodnék Orbán Viktorhoz. Arra hogy került sor, hogy 2006-ban önt kérte föl miniszterelnök-jelöltnek?*

– Akkor még kétfordulós volt a választás. Ez a felkérés is apró epizód az életünkben. Tudni kell, hogy a megelőző években az MDF és a Fidesz viszonya igen megromlott. Orbán Viktornak pedig volt ugyan egy két és fél milliós tábora, ami most is lényegében megvan, de 2006 megmutatta, hogy efölé nem tudta volna növelni a támogatását, miközben a túloldalnak ennél valamivel több volt akkor. Más megoldás nem mutatkozott, mint az MDF támogatásának visszaszerzésével megpróbálkozni egy lényegében szakértői kormánnyal, élén nem Orbánnal, nem is egy MDF-es politikussal, hanem egy technokrata személyiséggel. Jómagam addigra már nem voltam párttag. Kicsi esély, de talán így, a második választási fordulóra megnövelhető lett volna a támogatottság. A jelöltségemhez viszont az kellett volna, hogy mindkét párt minden testülete mögém álljon. Az elképzelés egy-két óra alatt megbukott. Ugyanis az MDF vezetése már nem hitt a győzelemben, és nem hitt Orbánnak.

– *Egy korábbi interjújában olvastam, hogy olykor mormog, de ha úgy érzi, hogy a folyamatok nagyon rossz irányt vesznek, akkor hangosabban kell hallatnia a hangját. Most milyen hangot használ?*

– Vannak olyan ügyek, amelyek föl sem tűnnek a nagyközönségnek, de a szakértő látja, és akkor eldöntheti, hogy szól-e vagy sem, és ha szól, miként. Itt van egy látszólag kormányzás-technikai ügy: Orbán Viktor 2010-ben hatalomra kerülve olyan struktúrát épített föl, amelyben kevés számú minisztert irányít a kormányfő. Ez a megoldás egyfelől túlságosan központosít, de ami pláne feltűnő: nem kvadrál az európai unió tanácsának szerkezetével, ahol a miniszterelnökök tanácsa mellett működnek a pénzügyminiszterek, oktatási miniszterek, népjóléti miniszterek tanácsai. Az akkor választott magyar megoldás szakmailag erősen kifogásolható volt, és előrevetített olyan uniós együttműködési gondokat is, amelyek valóban be is következtek. Erre mondom, hogy a kutató ember, akinek erről véleménye van, szóljon. Ha olyat lát, ami borzasztó, akkor üvöltson. De a tudós nem úgy üvölt, mint egy politikus, aki fölugrik egy hordóra, és onnan szónokol, hanem határozottan, egyértelműen fogalmaz. A politikusok persze a pokolba kívánják a

civil véleményt. Mégis szólnunk kell, ha bajt látunk. Most például az orosz politikai, gazdasági, kulturális és ideológiai behatolás miatt. Ha azt gondolom, hogy ez veszedelmes irányzat, márpedig azt gondolom, akkor a megalapozott véleményemet nem szabad elhallgatnom, a kritikát elmismásolni. Meggyőződésem, hogy nem szabad eltaszítanunk nyugat-európai szövetségeseinket: az ilyen ügyekben érdesebben szólok, mert nem érdemes becsomagolni az üzenetet.

Ha azt mondja valaki, hogy elakadt a magyar fejlődés, akkor nem siránkozni kell, meg borba fojtani a bánatunkat, az örök magyar sikertelenséget okolni. Nem nyomják Krahácsot, és nem ez a harc lesz a végső. A dolog nem reménytelen! Nem igaz, hogy itt nem lehet csinálni semmit. Senki se oltsa le a villanyt, mert nem távozunk. Viszont igenis újra kell tervezni! Ez az általam vallott és terjesztett világgép. Ez a világgép cselekvő, arra akarja rászorítani a mindenkori vezetőket és a vezetetteket egyaránt, hogy a kor által föl-tett kérdéseket próbálják meg a legjobb tudásuk szerint megválaszolni. Ne adják föl, ha nehéz, és ne is dőljenek hátra, ha jól fut a szekér.

– Ehhez persze hit is kell, mondom én. Az ön hite, figyelembe véve lelkész őseit is, milyen természetű?

– Templomba járogató reformátusnak mondom magam. A magyar átlaghoz hasonlóan inkább sátoros ünnepeken szoktam elmenni. A Bibliát viszont bizonyára sűrűbben forgatom, mint az átlag. Mindez még nem válasz a kérdésre, magam mindenesetre azt vallom, hogy az egyéven túlmutató küldetésünk van. A magasabb instancia szigorú véleményétől magam nagyon félek, és csak remélhetem, hogy nem érdemeim szerint bírál majd el. Ha az ember a maga fölött álló erőket nem ismeri el, akkor magát teszi meg istennek. És az nagy tévedés.

A vendégmunkás

Marieluise Fleißernek

Ennek a darabnak tulajdonképpen idősebb emberekről kellett volna szólnia. De az „anti-színházban” akartuk megvalósítani. És így mindenki fiatal lett.

Személyek

Helga
Gunda
Elisabeth
Marie
Ingrid
Paul
Jorgos
Bruno
Erich
Franz

ERICH Nagyon szomjas vagyok.
MARIE Hozok neked egy sört, ha kérsz. És ha adsz hozzá pénzt.
FRANZ Nekem is hozz egyet.
PAUL Nekem is. Jó szolgáló, meg kell hagyni. Megdugdád már?
HELGA Pauli!
ERICH Megdugni? Kemény, nagyon kemény szöveg. Így senki nem fog követni téged.
HELGA Hiszen nem is beszélgetünk. Mindig csak ez a fecsegés. Semmi tisztelet sincs bennetek, egyikőtökben se.
PAUL Sikerült már valakit megdugnod a tisztelettel? Az nem megy.
MARIE Meghoztam. A sört. Köszönöm szépen, mondanák a jólnevelt emberek.

PAUL A jólneveltség mást jelent, mint a köszönöm szépen.
MARIE Ha valakinek nincs esze, akkor hallgasson.
ERICH Igaza van. A jövedelmemet csökkentették. Mivel megváltoztak a körülmények, mondták. És mit csinálok? Befogom a pofámat.
HELGA Ha már az iskolai osztálytársaid közül valaki gyárigazgató.
ERICH A Plattnerné? Egy munkása van neki. És mit gyártanak? Csodaszatyrokat!
HELGA Jobb, ha csodaszatyrokat gyártanak, mintha valaki másnak trágját hordanának.
ERICH Én nem hordok trágját. Traktorral dolgozom, de egy ilyen gyáram nekem is lehetne.

PAUL Legyen átkozott, már megint jön a vonat...

MARIE Valószínűleg pontos, ha kíváncsi vagy rá.

FRANZ Ha lenne itt minden héten egy táncmulatság, akkor sokkal szebb lenne itt.

ERICH Már beszélünk a kocsmárossal. Micsoda veszteség, mondta a ronda pofájával.

HELGA Azt hiszed, te szebb vagy?

ERICH Nála mindenképpen. A környező falvakból is jönnek, ha bevezetnénk.

FRANZ A zenekar túl drága.

PAUL És egy zenegép?

ERICH Az senkit sem vonzana ide, mert zenegép mindenütt van.

FRANZ Már a Koronában is van egy.

HELGA De ott túl kicsi a hely. Ott nem lehet táncolni.

Jorgos jön.

ERICH Nézd csak, hogy néz ez.

MARIE Micsoda egy alak.

PAUL Kellene neki egy kis bajuszka!

MARIE Mondd már.

ERICH Tudom, tudom!

HELGA Mindjárt idejön.

PAUL Mit akarsz, hé?

FRANZ Keresel itt valamit?

MARIE Micsoda egy alak vagy te?

ERICH Nem tudsz beszélni, ha kérdeznak?

PAUL Nahát!

HELGA Keresel valakit? Egy bizonyos valakit keresel?

PAUL Micsoda műsor, ez teljesen hülye!

FRANZ Talán beszélni akar velünk. Talán nem vagyunk elég jók neki.

ERICH Beszélned kell. *Beszélj!*

JORGOS Then katalavo!

HELGA Ez egy külföldi.

ERICH Mondtam én.

PAUL Én mondtam.

FRANZ Valószínűleg olasz.

ERICH Egy ithakai.

HELGA Mi vagy te? Olasz?

JORGOS Olasz nem.

PAUL Egy olasz, nem más. Egy olasz.

MARIE Mit akar ez itt nálunk?

FRANZ Ezt én is szeretném tudni.

ERICH Egyszerűen idejön, és egy szót sem szól.

HELGA Biztosan megy valahová.

PAUL Egy olasz.

HELGA De valahová mégis mennie kellene.

ERICH Úgy van.

HELGA Hová kell menned?

PAUL Ahová neked is.

HELGA Semmi cím? ... Ez itt az Elisabeth Plattner cége.

PAUL Az Elisabethhez megy, mondom én.

HELGA Megmutatom neked az utat, gyere csak!

PAUL Az elmúlt évben ő volt Olaszországban. Most meg ez jön ide.

MARIE Ide-oda hullámszánk.

HELGA Az Elisabethhez jött. Én mindig is mondtam, van egy ilyen férfi-őrület. Figyelj csak.

PAUL Mert mi nem vagyunk elég jók neki.

FRANZ És te meg pláne nem.

PAUL De te sem.

FRANZ Talán ábrándozik.

PAUL Egy olasz, Olaszországból.

HELGA Az ember el sem akarja hinni, ezt a szégyentelenséget. De anyám mindig is mondta. Ne barátkozz az Elisabethtel. Mindig mondta.

PAUL Egy olasz, Olaszországból.

MARIE A vonat.

HELGA Azt hiszem, itt maradok. Beszélni kellene az itteni emberekkel.

PAUL Most jön.

*

ELISABETH Először is az aláírásokról kell beszélünk. A társadalombiztosításról és mindarról, amit le kell

vonni. Itt, nálunk is aludhat, azt le fogjuk vonni. Azért hívtam, mert a helyiek számomra nem jönnek szóba, leszámítva a Brunót, akivel hamarosan meg fog ismerkedni. Ezek renitensek. A munkát könnyű megtanulni, de gyorsan kell csinálni, mert ezen múlik a termelékenység. Ezek itt nekem arcátlan bérkövetelésekkel jönnek. Annyit kérnek, hogy már én is szeretném tudni, hogyan lehet ennyit megkeresni. Annyi lump elem van közöttük, az itt maradt menekültek és mások. És még nálam is esznek, de azt levonom. A Franz egy hétig dolgozott nálam, és akkor panaszt emelt, még a Brunónál is járt, de már megszoktuk. Vagyis hozzá kell szoknia ahhoz, hogy szövegetnek. Kerestem egy törekvő embert, mert a lustákkal semmire se megyek. Most már mindent tud.

*

ERICH Kiról van szó?

PAUL Az olaszról.

ERICH Ja.

GUNDA És? Mi újság?

PAUL Egy olasz. Semmi egyéb.

Bruno jön.

PAUL Úgy. Na mi van?

BRUNO Nem olasz, nem.

PAUL Nem?

BRUNO Görög. Görögországból.

ERICH Úgy? De Görögországban egyáltalán nem járt, mármint az Elisabeth.

BRUNO Ennek nincs köze ehhez, ez egy idegen munkás.

GUNDA Micsoda?

BRUNO Ahogy mondom. Idegen munkás.

ERICH Hogyhogy? Itt nincs elég munkás?

PAUL Egy görög, Görögországból.

ERICH Ez így nincs rendjén, mert nem igazságos.

GUNDA Úgy van.

ERICH Mi is dolgozunk, és nem is keveset.

PAUL Elrabolta már tőled az Elisabethet?

GUNDA Hol alszik?

BRUNO Nálam, az én szobámban.

ERICH Nálad? Hogyhogy?

BRUNO Mert itt volt hely.

PAUL És beszélt veled?

BRUNO Nem tud beszélni. De az alváshoz levetkőzik. Teljesen.

PAUL Neee!

BRUNO De igen.

GUNDA Előtted?

BRUNO Semmivel se törődik.

ERICH És hogy néz ki?

BRUNO Jobban, mint mi.

ERICH Hogyhogy jobban?

BRUNO Jobb a fölépítése.

ERICH Hol?

BRUNO A farkánál.

Szünet

PAUL A Koronában van egy tévé, most oda megyek.

GUNDA Én is megyek. Szervusztok.

ERICH Szervusz. Mit adnak?

PAUL Slágereket, meg ilyeneket.

*

GUNDA Görögországból jöttél?

JORGOS Görögország.

GUNDA És tetszik neked itt? Hogy tetszik neked itt?

JORGOS Nem érteni.

GUNDA Németország szép?

JORGOS Sok szép.

GUNDA Nem sok szerelem?

JORGOS Nem érteni szerelem.

GUNDA Szívből.

JORGOS Semmi.

GUNDA Nem? Semmi kisasszony?

JORGOS Miazkisasszony? Ungabunga?

GUNDA Igen.

JORGOS Nem van.

GUNDA Miért? Miattam?

JORGOS Ja. Nem van.

*

INGRID Én Erich-től hallottam, ő meg a Brunótól, azt hiszem. Ma éjjel letvetkőzött, az ágyra feküdt, és a görög nevét kiabálta.

HELGA És aztán?

INGRID Aztán a görög átment, és csak három óra múlva jött vissza, teljesen kimerülve.

GUNDA Éppen hazafelé mentem, amikor a görög szembejött velem. Köszöntem, mert nekem volt gyerekosztóm. És akkor ő megragadott és letepert a földre, és egyre csak ezt hajtogatta: ungalbun. Hirtelen halálfélelmem lett, és elfutottam.

FRANZ Mostantól idegen erkölcsök jönnek.

*

ELISABETH Semmiből nem lesz semmi. Gyorsabban kell dolgoznod, a bér miatt.

JORGOS Munka nem jó?

ELISABETH Jó, de nem elég gyors.

JORGOS Értem, munka gyors.

ELISABETH Pontosan, annyit kerestek, amiért megdolgoztok.

*

PAUL És aztán megerőszakolta a mezőn.

ERICH A Gundát? Hát, annak sincs ízlése.

MARIE Én ezt nem tudom elhinni róla, mert mindig olyan egyenesen néz.

ERICH Téged is lángra lobbantott?

MARIE Soha nem fognék tőle tüzet, de hogy valaki hogy néz, annak mindig van oka.

PAUL Úgy, ahogy mondom, a földre teperte és megerőszakolta, és aztán jöttek a többiek is. Én mondom nektek.

*

HELGA Egymásba karolva mentek

végig a falon, és hangosan nevetgéltek.

GUNDA Ez most már nem megy. A rendőrségre kellett volna mennem, mert ez lett volna a helyes.

HELGA Ha hozzám ér, akkor jaj neki.

GUNDA Agyonvágni, az lenne a helyes.

HELGA De az Elisabeth mellette van, mert ő jól fekszik a helyi nagyságoknál.

GUNDA Ha nekem lett volna viszonyom a Burgerrel, én is jól feküdnék...

HELGA Egy ilyen vén pasi. És milyen idős volt ő akkoriban? Tizenhét.

GUNDA A szégyentelen. Agyon kellene ütni az ilyeneket, simán agyonütni. De még eljön az is.

*

MARIE Szerelmet érzek, mint amilyenről a dalokban énekelnek.

JORGOS Szerelem nagy jó.

MARIE Mert itt mindenki úgy beszél. Rólad és az Elisabethről.

JORGOS Elisabeth, nem.

MARIE Azt akarom, hogy én legyen az egyetlen, csak velem járj, egy lánynak erre van szüksége.

JORGOS Szemek, mint csillagok.

MARIE Szemek, mint csillagok, ez szép.

JORGOS Megérinteni szép.

MARIE Görögországban lányok szép?

JORGOS Ja, szép. Görögországban sok szép. Jövünk együtt Görögország. Sok nap és tenger.

MARIE Magaddal viszel, tényleg?

JORGOS Biztos, sok szerelem.

MARIE Én is szeretlek, érzem, hogy már totál fáj, ez biztos.

*

ELISABETH Azt terjesztetted, hogy odavagyok érte?

BRUNO Egy szót se szóltam. Soha nem mondanék semmi rosszat rólad, mert nem tudnék.

ELISABETH Érzem, amikor végigme-
gyek a falun, hogy a baráti köszö-
nésük álságos, közben meg ferdén
néznek rám.

BRUNO Én semmit se mondtam, de
tényleg.

ELISABETH Mert így még sohasem
beszéltek rólam, ilyen gonosan.

BRUNO Nem tudnék beszélni rólad,
ezt tudnod kell, mert a szerelmem
ebben megakadályoz.

ELISABETH A munka most már job-
ban megy neki. Lassan beletanul –

BRUNO De én még jobb vagyok nála.

ELISABETH A kezeddél.

*

PAUL Most aztán megkapta a Marie-dat.

ERICH Kinyalhatja a seggemet, min-
dig csak a házasságról beszélt.
Miért vennék el egy ilyen nőt?
Becsavarodott.

PAUL És az Ingrid?

ERICH Vonzódik a magasabbren-
dűhöz. Azt gondolja, hogy a házasa-
g nem neki való. Mert az elvennie
az esélyét a jövőre. Érzelmek nél-
kül. Nem beszélgetni, csak kefélni.
És ez jó így.

PAUL A Helgának most gyereke lesz.

ERICH Komoly?

PAUL Ahogy mondom: a harmadik
hónapban van.

ERICH Nem vigyáztatok.

PAUL Azt mondta, nem lehet gyereke,
egy orvos mondta neki München-
ben, most aztán benne vagyok.
Apám agyvérzést kap, ha megtud-
ja. Amikor megmondta nekem, azt
hittem, megölöm, mert mindig
olyan kotnyeles a Helga.

*

FRANZ Ahonnan jön, ott kommunis-
ták vannak.

INGRID Görögországban?

FRANZ Az újságban olvastam. Sok a
kommunista.

INGRID Sok?

FRANZ Hát, persze. Egész Görögor-
szág tele van kommunistákkal.

*

GUNDA Az Ingrid a Franztól hallotta,
aztán elmesélte nekem.

HELGA Az ember sose tudja, hogy mi
minden lehetséges.

GUNDA Az ember bekerül a dolgok
közepébe, és nem tudja, mi lesz az
egészből. A kommunisták mindig
veszélyesek.

*

ERICH A kommunisták ilyenek, be-
kéne őket tiltani.

PAUL Mert ez illik ahhoz, ami már
amúgy is van.

ERICH Be kéne tiltani.

PAUL És idemerészkedik, egy ilyen
alak.

ERICH Be kéne tiltani, és ezért tenni
kell valamit.

*

FRANZ Honnan jöttél Görögorszá-
ból? Melyik város?

JORGOS Pirea.

FRANZ Mi az?

JORGOS Sok nap, sok tenger, és sok
ember más országból.

FRANZ És munka nincs ott?

JORGOS Munka igen, pénz nem.

FRANZ Mennyit keresel a Plattner-
nénél?

JORGOS Nem érteni.

FRANZ Mennyi a pénz? Itt?

JORGOS Kétszázhusz márka. Enni és
aludni.

FRANZ Úgy? Nekem háromszázhu-
szat fizetett, és az étkezést. Én ezt
nem fogadnám el.

JORGOS Mindenkit hazaküldeni.
Asszony és gyerekek.

FRANZ Házas vagy?

JORGOS Asszony és gyerekek.

FRANZ Hány gyereked van?

JORGOS Kettő.

*

HELGA Olyannal jársz, aki házas és gyerekei vannak.

MARIE Ahogy mondd.

GUNDA Én szégyellném magam a helyedben. Pontosan tudod, miféle egy alak.

MARIE És miféle?

GUNDA Egy bűnöző, ahogy mindenki tudja.

MARIE Nekem nem bűnöző.

HELGA Mert te rossz ember vagy.

MARIE Hogy kibe vagyok belezúgva, az hadd legyen az én dolgom.

GUNDA Mert egy disznó, és durván odavagy érte.

MARIE Mert tőled semmit sem akart.

GUNDA Nem akart semmit. Csak a földre tepert.

MARIE Talán álmodban, mert egyáltalán nem vagy az esete.

HELGA Míntha érdekelné ezt, ki az esete. Csak dugni akar.

MARIE Mert te annyival különb vagy.

HELGA Nekem te csak egy ribanc vagy, semmi más.

*

ERICH Itt fekszik, és semmire sem gondol.

PAUL Ki kellene herélni.

ERICH És még jól is érzi magát nálunk.

PAUL Na, ennek nemsokára kampec.

ERICH Jó kis hecc lenne. Egyszerűen levágni neki. Azután leshetné, hogyan kefél, mert semmi más nem jár az eszében.

PAUL És közben olyan bűdös, mint egy disznó.

ERICH A Bruno azt mondta, hogy sosem mosakszik –

PAUL Mivel náluk az emberek nem mosakodnak.

ERICH Egy pisztoly kéne, azzal megugrasztanánk. Szerinted? Hogy ugrálna?

FRANZ Mint szökkenő szarvas.

PAUL De a herélés jobb, mert arra tovább fog emlékezni.

ERICH Aztán leöntjük benzinnel, és odaajándékozunk a Marie-nak a születésnapjára.

PAUL Az lenne az igazi show.

FRANZ Mit szól hozzá az Elisabeth, hogy most a Marie-val jár?

ERICH Még sírt is, mert hogy az jó volt hozzá.

PAUL Azt elhiszem, mert az egy disznó, semmi más.

*

INGRID A producer azt mondta, hogy olyan jó hangom van, mint a Catharina Valentének, és hogy minél előbb költözzek Münchenbe.

GUNDA Kell, hogy legyen iskolázottságod, énekelni mindenki tud.

INGRID Míntha te tudnál énekelni.

GUNDA Annyira én is tudok, mint te.

INGRID Képzelődj csak.

GUNDA Míntha te különb lennél.

Ócska rongy vagy, és ha valami képzelődes, akkor a producered az.

INGRID Én énekelni fogok, te meg a tévében nézed, és az majd neked frankón bűdös lesz.

GUNDA Ahogy te a szádból bűzlesz, olyan bűdös nekem sohasem lehet.

INGRID Ha én a számból bűzlök, akkor te már rég elrohadtál. Jobban tennéd, ha a bibliai korodra tekintettel már csak hallgatnál. Ezt mondom neked.

Helga

HELGA Hallottatok már ilyet? A vendégmunkás, aki már majdnem megdöglött, félig agyonverte az Erichet. Tiszta hülye volt. Hirtelen megragadta és elkezdte ütlegelni.

INGRID Az Erichet? Miért?

HELGA Senki nem tud semmit. A Paul és a Franz ugyan ott voltak, de totál lefagytak az örülettől.

GUNDA És nem segítettek neki?

HELGA Totál lefagytak az örülettől.
GUNDA Ez történhetett. Én mindig is mondtam: az idegen munkásnak el kell tűnnie.
INGRID Pontosán. Mert az emberek rosszak lesznek, ha idegen van közöttük.
Paul, Erich, Franz
HELGA Hát itt vagytok.
INGRID Sokat nem lehet látni a verekedésből.
ERICH Mert én igazi férfi vagyok, és tudok hallgatni, egyébként már régen agyonverték volna.
PAUL Hát ez az.
ERICH De ezt még visszakapja. A bokszerral és az összes haverunkkal. El kell húznia innen.
FRANZ Szervezünk egy bandát ellene.
PAUL És aki nem vesz részt benne, az az ellenségünk, és harcolunk ellene is, mint ő ellene.
HELGA Hogy visszatérjen a rend –
GUNDA De a Plattnerné is milyen már.
ERICH Úgy van. El kell innen tűnnie, mert ő az oka mindennek. Meglátjuk, mi lesz, hogy mit akarnak tenni az egész ellen.
*
HELGA Még a templomba is magával viszi. Hihetetlen.
GUNDA Ahol nincs székely, ott nincs székely.
HELGA Egészen biztosan nem keresztény.
GUNDA Egyáltalán nem keresztény.
*
ERICH Dögöljön meg.
PAUL És ők is.
ERICH Csak a Brunót sajnálom, ő nyakig benne van.
PAUL Természetesen.
*
MINDANNYIAN
Krisztus vére táplálja engem.

A víz Krisztus oldalából mosson meg engem.
Krisztus szenvedése erősítsen engem
Ó, jószágos Jézus, hallgass meg engem
Rejts el a sebeidbe engem
Sose hagyd, hogy elváljak tőled
Hogy dicsérhesselek téged
A szentjeiddel egyetemben
Mindörökké. Ámen
GUNDA El kellene mondanunk a papnak is. Mert itt már megszűnt a székelyen.
*
ERICH Vettem egy bokszert Münchenben.
PAUL De titokban kell csinálnunk.
ERICH Leszaram a titoktartást.
Csapjunk bele, lehetőleg azonnal.
PAUL Csak óvatosan.
*
FRANZ De miért hozta el a templomba?
MARIE Mert ez a szokás, neki is van hite.
FRANZ Igen, de milyen?
MARIE Itt mindenki egyenlő.
*
ELISABETH Hallod, hogy beszélnek?
A suttogásuk tönkreteszi a pap prédikációját.
BRUNO Semmit sem hallok.
*
MINDANNYIAN
Ím a bárányt megöltük
Az áldozatot bevégeztük
Íme most szemléljük
Kegyelmed és erőd Istenünk.
ERICH Semmiből nem lesz semmi.
Bele kellene fognunk.
PAUL Útós lenne bőrdzsekiben, mint egy show-ban.
ERICH Ez nem ok arra, hogy várjunk.
GUNDA Utána leszólítom.
HELGA Én is.
GUNDA Akkor ketten megmondjuk neki, hogy micsoda alak.
*

MARIE Félek, mert senkitől sem várhatunk semmi jót.

FRANZ A dolgok olyanok, amilyenek, ezen nem változtathatunk.

*

MINDANNYIAN

Ajtónk vérrel jelölve.

S ő a mi húsvéti bárányunk

Forró szeretetben sültve.

*

PAUL, ERICH, FRANZ Minden néger ribancnak gumicsöcse van, de a magunkfélének semmije sincs.

ELISABETH Talán rám gondolsz?

BRUNO Ne köss bele.

ELISABETH Azt csinálhatnak, amit akarnak?

HELGA És te csinálhatsz azt, amit akarsz, mert a nagyok lotyója voltál?

ELISABETH Mert tőletek nem akarnak semmit.

GUNDA Akarni akartak volna, de mi tisztességesek vagyunk. Nem vagyunk könnyen kaphatók.

ELISABETH Jobb a mindenki, mint a senki. Ha úgy néznék ki, mint te, még magam előtt is szégyellném magam.

GUNDA Egy idegen munkást hívtál, mert neki jobban bejössz.

ELISABETH Kinek mi köze hozzá? És nem idegen munkás, hanem vendégmunkás.

HELGA Az ágyban ez nem jelent különbséget.

ELISABETH Az én ágyam, az én orrom, a sajátodat fogdosd.

PAUL, ERICH, FRANZ Minden néger ribancnak gumicsöcse van.

ELISABETH Magad is láthatod, hogy nincs itt semmiféle néger, és ő jobban dolgozik, mint közületek akárki.

ERICH Beszéljünk vele?

PAUL Egy szót sem beszélünk vele.

JORGOS Mi ez, nem érteni.

ERICH Majd megérted, ha már nem találsz a csontjaidat.

JORGOS Nem érteni.

GUNDA Mert rendetlenséget hozott közénk, mert nyugalmat akarunk.

HELGA A béke fontos nekünk.

ELISABETH Akkor engem hagyjatok békén, és meglesz a ti nyugalmatok is.

ERICH Menjetez, ne szemtelenkedjetez, mintha egy kommunista lenne a házamban...

ELISABETH Ne érz hozzám a mocskos mancsoddal.

ERICH Mocskos lenne a kezem? Nézzetek ide.

PAUL Egyáltalán nem mocskos.

ERICH És ha mocskos is lenne, olyan mocskos nem lehetne, mint a tiéd.

HELGA Mert nem ismered a szégyent.

GUNDA Mert mindenkivel összefekszel, aki errefelé csavarog.

PAUL És mindig csak a mások kezét figyeled.

ELISABETH Elmegyek, mert veletek nem lehet beszélni.

ERICH Agyonütöm a bűdös kommunistát.

PAUL Hagyd abba, ez veszélyes lehet.

ERICH Nem lehet velem bármit megtenni.

PAUL Majd ha egyedül találkozunk veled.

MARIE Ebből baj lesz.

FRANZ Akkor így jártunk.

MARIE Csak ez a szerelem dolog ne lenne.

*

BRUNO Mert ha mindenki beszél, csak akkor van értelme.

ELISABETH Itt senki sem ért semmit.

BRUNO Ami elmúlt, az elmúlt. Ez van.

ELISABETH És mi volt?

BRUNO Az, hogy kavartál veled. Az volt.

ELISABETH Semmi sem volt. Volt, volt! Marhaság.

*

MARIE Úgy szeretlek, de van egy furcsa érzésem.

JORGOS Érzésem.

MARIE Ezek készülnek valamire, valami brutálisra.

JORGOS Nem érteni.

MARIE Ebből bumbum lesz.

JORGOS Nem bumbum.

MARIE Te olyan kedves vagy. Tényleg el akarsz vinni Görögországba?

JORGOS Együtt menni Görögország.

MARIE És a feleséged?

JORGOS Nem érteni.

MARIE A feleséged. Jorgos felesége.

JORGOS Nem érteni.

MARIE Mert fáj. Itt. Mindenki tud róla. De engem nem érdekel.

*

INGRID Öt hét múlva elkészül az első lemezem, mert most már elég jó a hangom.

HELGA És? Mennyit fizetnek?

INGRID Még nem tudom. De nagyon kedves ember. És fényképeket is fognak csinálni rólam.

HELGA És aztán majd benne leszel az újságban.

INGRID Igen. Minden újságban. Az összes megtakarításom ráment.

HELGA Neked kellett fizetned?

INGRID A karrierem érdekében.

HELGA Ja.

INGRID Nézd, az ember csak egyszer fiatal, és később nincs több esély. Később nincs.

*

PAUL Én ragaszkodnék a bőrdzsekihez. Mindig jobb, ha kerül valamibe.

ERICH És szerinted mennyibe kerül egy ilyen? Háromszáz márka.

PAUL Megőrülök.

ERICH De ilyen dzsekiket lehet kapni az amerikaiaktól. Kékek. És hátul

valamit rájuk lehet ragasztani. Mondjuk: Chicago Rockers, vagy ilyesmit.

PAUL Jobb, mint a semmi.

ERICH És mindenkinek kell egy boxer. Az ember másképp érzi magát, ha van egy ilyen a zsebében. Bruno is benne van, már mondta nekem.

PAUL Most már tízen vagyunk. De kellenének a bőrdzsekik.

*

GUNDA És a házasság? Nem akarsz megházasodni?

FRANZ Nem tudom.

GUNDA A házasság, az már valami. A rendszeresség tiszteletreméltó.

FRANZ Az ember sose tudja, hogy mi lesz.

*

ELISABETH Hallottad, mi mindent beszélnek rólunk?

JORGOS Jorgos érteni mindent.

ELISABETH De fontos, hogy mit beszélnek. Te és én, érted?

JORGOS Érted.

ELISABETH Mert te mindenkinek tetszel. De te a Marie-val vagy együtt.

JORGOS Marie szép lány.

ELISABETH És én?

JORGOS Sok szép.

ELISABETH És? Tőlem nem akarsz semmit?

*

ERICH Bedobta a vízbe.

INGRID De miért a vízbe?

ERICH A gyerek miatt. Hogy elmenjen.

INGRID És?

ERICH Nem ment el. De sokkot kapott.

INGRID És a Paul?

ERICH Bocsánatot kért tőle. Most össze akarnak házasodni.

INGRID Az ilyesmiről hallani sem akarok.

ERICH És a szerelemről?

INGRID Arról sem. Mert öregít.
*
MARIE Meg akarta ölni.
GUNDA Biztos csak baleset volt.
MARIE Ingrid most elmegy a városba énekelni.
GUNDA Mert tud egy kicsit énekelni.
MARIE Mindenesetre jobban, mint mi.
GUNDA Persze mindent neki kellett fizetnie. A fényképezést is, meg mindent.
MARIE Mert ez így szokás.
GUNDA Mit tudjuk mi, hogy mi a szokás?
*
ERICH Elégedett vagy a külföldiddel?
MARIE Elégedettebb, mint veled.
ERICH Mert ribanc lettél, azért.
MARIE Ha így van, szívesen vagyok az.
ERICH Hogy valaki így lecsúszhat a moráljával.
GUNDA Muszáj veszekednetek?
ERICH Mi jobb benne, mint bennem?
MARIE Ez az én dolgom.
ERICH Agyon kéne ütni téged a nagy pofádért.
GUNDA Így nem beszélhetsz senkivel, mert ez mindenkit felbosszant.
MARIE Úgy beszélek, ahogy akarok.
*
PAUL Bántott valaki?
ERICH Senki sem bántott. Csak dühös vagyok, ennyi az egész.
FRANZ Ki jön itt?
PAUL Tényleg, ki jön itt? Nocsak, no-csak.
BRUNO A görög, ahogy kell.
ERICH Mocskos disznó, mid keresni-valód van itt? Azt hiszed, erre felé mindenki járkálhat?
PAUL Miért vagy ilyen csöndben?
JORGOS Nem érteni.
ERICH Értesz te engem, te kommunis-ta. Vissza akarsz ütni? Na gyere csak ide.
JORGOS Pustis malakka!

PAUL Tiszta sor.
ERICH Hogy megjegyezd magadnak, te kommunista disznó.
JORGOS Malakka, malakka, ochi!
ERICH Lennél kedves csöndben ma-radni?
JORGOS Ochi parakalo, ochi!
BRUNO Itt és itt.
ERICH Hogy megjegyezd, mától itt már nem lesz szép neked.
*
GUNDA Ennek egyszer meg kellett történnie. Már úgy járkált itt, mint-ha ide tartozna.
HELGA És úgy bámulta az embereket, mint a vásárban.
GUNDA És folytatódni fog. El kell tűnnie.
HELGA Így van. Helyre kell állítani a rendet.
*
INGRID És te is ott voltál?
FRANZ Hát persze.
INGRID És most el akar menni?
FRANZ Fogalmam sincs. Én elmen-nék a helyében. Az biztos.
*
PAUL Bosszút kellett állnunk.
ERICH Igen.
HELGA És felkelt?
ERICH Nem tudom, én elmentem.
PAUL Nekünk mindegy.
ERICH Mindegy hát.
PAUL Most biztosan elmegy.
ERICH Biztosan.
HELGA Mert már nem szép itt.
ERICH Mi idetartozunk, és senki más.
*
ELISABETH Nem lett volna szabad belekeveredned. Mert nem volt szükséges.
BRUNO Egyszerűen ott találtam ma-gam a közepében. Nem is tudom, hogyan.
ELISABETH Ha segíteni nem akarsz, a te dolgod. De részt venni...

BRUNO Nem akartam részt venni.
Nem tudom, hogy történt.
ELISABETH Szerintem nem vagy észnél.
BRUNO Akkor nem vagyok észnél.
*
JORGOS Nem érteni, miért.
MARIE Szeretlek, soha nem foglak elhagyni.
JORGOS Nem érteni, miért bumbum.
MARIE Most már vége, legyél kedves hozzám.
JORGOS Mindenki bumbum.
MARIE Ölelj át, gyere.
JORGOS Mindenki nekem, bumbum.
MARIE Adj egy csókot, mert az olyan szép.
JORGOS Én semmit nem érteni.
Görögország szép. Németország sok hideg.
MARIE Csókolj meg, mert úgy akarom.
*
GUNDA És? Most elmegy?
BRUNO Nem.
PAUL És megmondtad az Elisabethnek, hogy legközelebb ő is így járhat?
BRUNO Igen, de nem hiszi el.
ERICH Szerintem nincs észnél.
HELGA Könnyen be lehet látni, hogy mi a jobb.
BRUNO Azt mondja, hogy ez jobb az üzletnek.
ERICH Ha ittmarad?
BRUNO Pontosan.
GUNDA És miért?
BRUNO Mert többet termelünk, neki meg 650 márkát fizet. Nálam alszik a szobában, ezért levon tőle 150 márkát.
GUNDA 150 márkát? Komolyan?
BRUNO Komolyan. És az étkezésért még 180-at. Ez összesen 330 márka.
Így csak 320-at fizet ki neki.
ERICH Elismerésem.

BRUNO Ezt mondta neki a müncheni férfi az idegen munkás állásokról.
Így kell ezt csinálni, többet termelünk, ha ezek itt vannak, és a pénz az országban marad.
ERICH Ez így megy?
BRUNO Pontosan. Ez egy trükk.
Németország érdekében.
HELGA Az üzlethez van érzéke az Elisabethnek, azt mindig is tudtuk.
BRUNO És azt mondta, hogy elküldeni nem fog senkit, inkább idehoz még egyet.
PAUL Az embernek használnia kell az eszét, erről van szó.
*
GUNDA Elhagyta, de most mégis össze akarnak házasodni.
INGRID Hát, ez nem az én világom.
Elhagyni, házasodni.
GUNDA És ha semmi sem lesz a karrieredből?
INGRID Akkor talán. A korom miatt.
Tudod.
*
ELISABETH Hosszú órákba tellett, míg rábeszéltem, hogy itt maradjon.
BRUNO Nem tehetek róla.
ELISABETH Ha elmeséli Münchenben, hogy mi történt vele, akkor már senkit sem fognak ideküldeni.
BRUNO Nem tehetek róla. Egyáltalán nem.
ELISABETH Ha még egyszer előfordul, kirúglak.
BRUNO Én nem tehetek róla.
ELISABETH És be is kell jelentenem, mert ilyen nem fordulhat elő.
BRUNO Én semmit se csináltam.
*
ERICH És márciusban bevonulok a seeregbe. Mert az sokkal jobb, mint itt dolgozni.
PAUL Valószínűleg nekem is ezt kell majd.

ERICH Ott nincs kérdés. Egy tenger-
alattjáróra szeretnék kerülni, mert
az más, mint a szárazföldön.

PAUL Oda kell menned, ahová irányítanak.

ERICH Tulajdonképpen mindegy is,
hogy az ember hová kerül.

*

ELISABETH Januárban jön egy kollégád.
Egy török, mert az építkezéshez már túl öreg,
vagy valami ilyesmi.

JORGOS Torok?

ELISABETH Egy török jön ide.
Dolgozni, mint te.

JORGOS Torok nem lenni jó. Más nincs?

ELISABETH Nincs, mert azt kell elfogadnom,
akit küldenek.

JORGOS Torok nem jó. Jorgos és torok
nem dolgozni együtt. Jorgos másik városba menni.

*

MARIE Nyáron elvisz magával
Görögországba.

HELGA És a felesége?

MARIE Az nem számít. Görögországban minden másképp van,
mint itt.

HELGA Nem tudom. Egyszerűen elutazni.
És ilyen messzire?

WEISS JÁNOS fordítása

FORDÍTÓI JEGYZET

Ha valaki összeállítana egy legalább közepes terjedelmű antológiát a 20. század legjelentősebb német drámáiból, a *Katzelmachert* (jelen fordításban: *A vendégmunkást*) biztosan bele kellene vennie. A mű történetét talán így lehetne elmesélni: Rainer Werner Fassbinder 1967-ben tagja lett a müncheni Action Theaternek, ahol rendezőként Büchner *Leonce és Léna* című darabjával debütált, és 1968. április 7-én itt mutatta be a *Katzelmacher* című saját darabját. A darab a közelmúltig megközelítőleg száz rendezést ért meg, Franciaországban tízet, Amerikában nyolcat. Fassbinder ezzel a darabbal lett világhírű. Aztán 1968 májusában az ő kezdeményezésére feloszlott az Action Theater; a régi tagok egy része létrehozta az úgynevezett „antiszínházat”. Ennek fő célja az volt, hogy az APO-hoz (a parlamenten kívüli ellenzékhez) kapcsolódva, politikai-felvilágosító szándékkal aktuális témákat dolgozzon fel. A *Katzelmacher* ennek a programnak nemcsak a megelőlegezése, de a legjelentősebb alkotása is. Fassbinder egyszerre volt rendező, színész és szerző, ezért a művek kimondottan „work in progress”-ként születtek. Egy interjúban a *Katzelmacherről* azt mondja, nem döntötte el előre, hogy a vendégmunkásokról, azok helyzetéről és létállapotáról akar beszélni. Arra a kérdésre pedig, hogy érez-e valami rokonságot Brechttel, ezt válaszolta: „Nem, inkább az osztrák Ödön von Horváthtal. Ő is – ellentétben Brechttel – közvetlenül az ember iránt érdeklődik.” 1969-ben a darabból film is készült, ez azonban lényegesen eltért az eredeti szövegtől, teljesen új részekkel egészült ki. Fassbinder egy 1973-as interjúban ezt nyilatkozta róla: „Nem szeretem különösebben ezt a filmet, de egy színházi darab megfilmesítése mindenképpen nagyon jó, tiszta és tisztességes eljárás. A darab Eörsi István fordításában megjelent magyarul *A dígó* címmel a *Nagyvilág* 1981/5. számában, ám e szöveg mára gyakorlatilag hozzáférhetetlen.”

Weiss János

ÉRINTETTSÉG, SZOLIDARITÁS ÉS A KÖZVETETT SZEMÉLYESSÉG

„Kiderült, hogy az emberi igazából üvegből van bennünk.”

Han Kang

Három regényalak megközelítése által szeretném követni a mély érintettség és a személyesség együttesét, valamint az elbeszélők energiát és koncentrációt igénylő ellensúlyozó, eltávolító gesztusainak működését. A megértésre igyekvő olvasás modelljére ez alkalommal a távolságtartás módozatait variáló regényírói törekvésekben találtam rá. Az alkotók különféle formaeszközökkel nyúlnak a fikció mélyen átélt vagy átgondolt, megrendítő tényleges és virtuális történéseihez. A szerző számára az elbeszélők és alakok kijelölése, a nézőpontok változtatása, az eseménysor elrendezése, a nyelv, stílus, hanghordozás kínál fel lehetőségeket ahhoz, hogy előttünk formaszinten mutakozzanak meg a regény alapkérdései. Ezért származik félreértés a tárgyra, témára, tartalmi foglalatra egyszerűsítő értékelésekből. Mindezt nem véletlenül említem különböző művészi formálású kortárs regények¹ apropójából, minthogy megrázó események, súlyos kérdések, emberi szenvedések, drámák elbeszélői. Erős hatásuktól nehéz szabadulni és megtalálni a higadt kritikái érvelés hangnemét.

Han Kang (1970) koreai író és Jonas Hassen Khemiri (1978) tunéziai–svéd író műveinek kommentálását időtáv és töprengés választja el az első olvasásuktól. A közöltek fontosságát illető észrevételben rejülő ellentmondást akár erősítheti is az a tény, hogy Han Kang regényei egyéni drámákról és közösségi tragédiákról beszélnek. A koreai patriarchális kultúrában természetesnek tekintett apai terror, az ázsiai diktatúrák erőszak- és gyilkolás-hagyománya vagy a nyugati társadalmak viszonyulása a környezetükben élő színesbőrűekhez, kisebbségi csoportokhoz történelmi eseményekként és sajtóhíreként is megrázó tények. A fikció tárgyaiként is azok: a reflexió és az emlékezet tartós tárgyaivá teszik az elbeszélő drámák élményét – a művekkel és szerzőikkel együtt. A svéd és a koreai regények a hangnemváltások és látószögcserék lehetőségein alapuló poétika remek változatai.

1. Jonghje

Emberiesség, irgalom, érzékiség, könyörtelenség. Han Kang világtapasztalatának, érzékelésmódjának szuggesztivitására a *The Vegetarian* 2016-os Nemzetközi Man Booker-díja idején figyeltem fel. Ekkor találkoztam először nevével, és a nemzetközi irodalmi nyilvánosság

¹ Han Kang: *Növényevő* (2007, Korea) Kim Bogook, Németh Nikoletta fordítása, Kiss Marcell kontrollfordítása, Magvető, 2017.

Han Kang: *Nemes teremtmények* (2014, Korea) Kiss Marcell fordítása, Magvető, 2018.

Jonas Hassen Khemiri: *Amikre nem emlékszem* (*Allt jag inte minns*, Stockholm, 2015) Papolczy Péter fordítása, Gondolat, 2016. Az angol fordítás évében Joyce Carol Oates a 2016-os év három legjobb könyve között emlegeti az *Everything I Don't Remember* (*The Times Literary Supplement*).

is ekkor fedezte fel a maga számára, holott már komoly írói munkásság állt a szerzőnő mögött. A *Növényevő* rejtélyének megfejtéséhez némivel közelebb vitt regénye, *A fiú megközelítései* (2014). A mű magyar címe, *Nemes teremtmények*, egy a sok címváltozat közül, ugyanis fordítói, szerkesztői szinte nyelvenként más mozzanatot ragadtak ki a regényből (*Human Acts*, *Menschenwerk*, *Celui qui revient* stb.). Két egymástól alapvetően eltérő, más jellegű és szerkezetű regényről van szó. Léteznek azonban műalkotásjegyek és esztétikai minőségek, amelyek – minden tematikus és szerkezeti különbség ellenére – közös vonásokról tanúskodnak. A legnyilvánvalóbb az alkotói elszántság, a különös energia, ami lehetővé teszi számára a szembenézést az emberi kínokkal, szenvedéssel, gyötrődéssel, vívódással. Han Kang második személyű, önmegszólító elbeszélői és alakjai különös fegyvellemmel állnak a testi megpróbáltatások és a lelki tortúrák elé. A személyes bántalmak nyelve, valamint a lázadók ellen irányuló megtorlások és elpusztításuk elbeszélése az író, az olvasót is próbára teszi. Nehéz higgadt távolságtartással szemlélődni, hisz igen erős a mimetikus cselekvések és az imaginárius élmények által kiváltott *eleosz*, a beleérző részvét hatása.

Han Kang nem is leplezi, hogy maga is szenved, belebetegszik, belepusztul vállalt elbeszélői céljai elérésébe. Szomatikus empátiája mégsem akadályozza abban, hogy állhatatosan vállalja küldetését. Meggyőződése, hogy az emberiesség és a szolidaritás alapvető tulajdonságaink, ahogyan a kíméletlen erőszak és a kegyetlenség is az emberi hajlamok tragikus megnyilvánulásai közé tartoznak. A romboló energiákkal csak a passzív rezisztencia, az együttérző, önfeláldozó kitartás szegezhető szembe. E törekény teremtés nem látnok, nem politikus, nem szónok, csupán annak a meggyőződésnek a képviselője, mely szerint az emberi cselekedeteket a legellentétebb emberi ösztönök vezérik. Prózáját az egyéni és a közösségi kiszolgáltatottság alapélménye alakítja, világa pedig az egymásnak feszülő kontrasztok terepe. A humánus és az erőszak manifesztációi a személyes gyötrelmek parabolájában, a *Növényevő*ben és az 1980-as kvangdzsui mézszárlást felidéző *Nemes teremtményekben* is jelen vannak.

„A létezések közti világban.” A *Növényevő* a húst, majd az étel magához vételét elutasító asszony és érte aggódó nővérenek személyes drámája. Forrása a *Feleségem gyümölcse* című novella, a regényszöveget pedig három, eredetileg önálló darab alkotja (*Növényevő*, *A mongolfolt*, *Lángoló erdő*). Kim Jonghje cselekedeteit egy rémálom befolyásolja, amelyben elnyomott régi traumái térnek vissza. A fokozódó testi romlás egyben súlyos mentális kórrá válik, az öntudat széthullik, a személyiség körvonalai elmosódnak. Az asszony már „a létezések közti világban” ténfereg, s egyetlen reménye az, hogy „[h]amarosan eltűnik majd minden szó és minden gondolat. Hamarosan!” A megrázó folyamat során Jonghje lassan elnémul, s mintha történetének légies szövést elbeszélése minket is elnémítana. „Nem akartam leírni Jonghje halálát. Azt akartam, hogy életben maradjon”, mondja a szerző. Mintha a rendkívüli nyelvi és formai alakítással csakugyan elérte volna e célt. Az asszony ellenállhatatlan növényi ábrándjai, az agresszió nélküli növényi lét vágyképe, a fákkal való azonosulás vágy, önképének mint fának az álma néma szembeszegülés az emberi világgal, családdal, közösséggel, szokásrenddel. A szemléletmód egyik ihletője Ji Szang huszadik századi koreai költő, aki az életidejét meghatározó japán elnyomással szemben a néma ellenállás hirdetője volt. Tőle származik a gondolat, mely szerint az embereknek növényeknek kellene lenniük. A *Növényevő* a csendes ellenállás és következményeinek példázata, ám egyben a koreai kultúra próbája is, amelyben különleges jelentősége van az alkalmazkodás, a megfelelés módozatainak. Han Kang e kérdéseket is a középpontba állítja.²

² Jiayang Fan: Han Kang and the Complexity of Translation. *The New Yorker*, 2018. jan. 8. (<https://www.newyorker.com/magazine/2018/01/15/han-kang-and-the-complexity-of-translation>) Az idézetek Kisantal Tamás fordításai.

Nyelvhasználata és komponálása az utalásos jelentéstulajdonításra támaszkodik, ám az eredeti koreai kontextus ismerői szerint alapvetően a keménység és a díszítetlenség jellemzi. Ezért érte komoly kritika az angol fordítást Jiayang Fan hivatkozott írásában. Az ikonikus jelhasználat (s ennek részeként a szimbolikus nyelv és a példázatosság) a távolkeleti irodalmakban más hagyományú, és a jelenkorban sem szorul háttérbe oly mértékben, mint a nyugatiakban. A cím- és fejezetcímadások mindkét regényben ezen a lehetőségen alapulnak. A kis részletekben, hasonlatokban, jelképekben, elnevezésekben, tehát a stílus mikroszintjein észlelhető metaforikusság a nagyobb tömbökben, valamint a formaegész síkján is érvényesül. A művek között ezért nem csupán a világerzékelés, hanem a *gondolatalakzatként felfogott műegész* szerkezetében is van érintkezés. A jelentéstöbbletet hordozó visszatérő mozzanatok egyike a koreai hitvilág lélek, lélekvándorlás, árnyék-képzete, a „hon”. Az erre és a koreai hagyományra utaló kérdésre adott szerzői válasz szerint: „Nem hinném, hogy létezne a »nemzet« vagy az »irodalom« egységes fogalma. Engem inkább mindig is a nyelv nyűgözött le. Az adott nyelv egy kultúrába épül bele, és élvezettel szemlélem e kultúra rétegeit, összetettségét, kifinomultságát. Sokkal tartozom a koreai költészetnek és prózának, hiszen fiatalkoromban ezek vettek körül, ezekben mártózhattam meg”.³

Kang regényeiben emlékezetes központi alakok körvonalai bontakoznak ki, akik nem feltétlenül cselekvő vagy élő figurák, jelenségük és jelentőségük mégis meghatározó pillér. A *Növényevő*ben ez nem azonos azzal, akit az írói intenció e rendeltetéssel lát el. Én a szenvedő, önméasztó áldozat szerepében megjelenő, látomásokat látó, saját enyészetét éberén érzékelő Kim Jonghjében látom a centrumot, a szerző a hűgáért aggódó Kim Inhjében.

A *Növényevő* című első fejezet Kim Jonghje férjének elbeszélése az asszony delíriumáról, amikor rémálmának hatására minden húscsomagot eltávolít a hűtőből: „Pontosan tudtam, hogy a feleségem nem a növényevéstől fogyott el szinte teljesen. Az álom lapult minden mögött. Igazság szerint szinte egyáltalán nem is aludt már”. A szólamot csak a dölt betűs betét, az álomelbeszélés idejére veszi át a „gyötrelmes álomba belesorvadt” asszony: „A vér folyamról és a pajtáról szóló álmomban pillantottam meg először a vérben tükröződő arcot”. A félelmetes víziók, a véres álomképek mind gyakrabban visszatérnek; a családtagok értetlenül állnak Jonghjének a dolgoktól távolodó állapotai előtt. Feltűnik ugyan a vietnami háborút megjárt apa, a gyilkolásával hancegő veterán, a „pátriárka” alakja, ám eleinte nem merül fel a lány-apa kapcsolatból eredő lelki sérülés gondolata. Az apa agresszivitásának konkrét megnyilvánulása (megüti a húsevést elutasító felnőtt lányát, majd beleerőlteti a húsfalatot) egyértelművé teszi a kíméletlen erőszakot mint a lelki károsodás forrását. A kínzás és megalázás helyzetsora („mint egy bizarr színházi jelenet”), valamint a múltbeli megrázkódtatásoknak az öntudat mélyéről feltörő képei kegyetlen, zavaró élményköteggé állnak össze bennünk is, noha nincs jele semmiféle öncélú írói túlzásnak és hatáskeltésnek. Ellentmondásosnak tűnhet, de az elbeszélés sem naturalisztikus, sem szürreális vonatkozásban nem veszélyezteti a művészi mértéktartást és az egyensúlyt. A lelki, testi torzulást és lassú pusztulást előidéző zsarnoki agresszió a háborús veterán apa alakjában inkarnálódik. Nem elemző, leíró közlés tárgya, hanem konkrét cselekedetben megnyilvánuló tartalom. Fontos eszköz a kihagyásos eljárás, imaginációnkra van bízva az ok és okozat közötti összefüggés helyreállítása.

„*Jelként fénylő mongolfolt.*” Hangnemváltással kezdődik a második fejezet, mintha a beteg Jonghje képzőművész sógorával együtt valamilyen virágos, hippy spektákulum résztvevője lenne. A rajzain szereplő arctalan nőbe Jonghjét vetíti bele, vágyképének tárgya lesz, a nő feneke közepén levő „kicsi, kék virágszirom formájú” mongolfolt pedig olyan középpont, ami felé testi vágyakozása hajtja, s amit művészi kreativitása próbatételeként

³ Sarah Shin: Interview with Han Kang. Deborah Smith fordítása. *The White Review*, 2016. márc. (<http://www.thewhitereview.org/feature/interview-with-han-kang/>)

él meg. A hús- és vérmotívumból az utóbbi marad meg, ám nem a korábbi rémálmok elemeként, hanem Jonghje öngyilkossági kísérletének jeleként. Csong, a sógor siet segítségére: „Az, hogy a sógornője egyáltalán nem eszik húst, csak gabonát és zöldséget, elválaszthatatlanul összekapcsolódott a kék, virágszirom formájú folttal, és úgy érezte, hogy amikor artériájából spriccelt vére, ami teljesen átázta fehér ingét, majd babszínű barnává száradt, későbbi sorsának sokkoló és megfejthetetlen előjele volt”. Az asszony néma szenvedése, lemondó békéje, üressége, visszavonultsága, meztelensége, magánya fékezi és megindítja: „a nő arról az életről mondott le, amit maga a teste jelképezett”. Tervét, hogy színes virágokkal fesse be a nő testét s a látványt videón rögzítse, Jonghje nem utasítja vissza. „Piros és narancsszínű, félig nyílt virágbimbók virultak a nő vállán és hátán, a karcsú szárazak pedig az oldalán futottak le. Feneke jobb oldalára egy teljesen kinyílt violát festett, vastag sárga bibéje kinyúlt a belsejéből. Feneke bal oldalára, ahol a mongolfolt volt, nem festett semmit. Inkább fogott egy vastag ecsetet, és halovány, zöldes festékekkel kente körbe, így emelve ki a virágsziromszerű pöttyöt.” Jonghje „nyugodt elfogadásában volt valami szentséges. Személyisége semmi esetre sem volt, sem emberi, sem állati, sem növényi, bár vadembernek sem lehetett volna nevezni. Talán a kettő közötti titokzatos lény volt”. Később Csong magára is virágokat festet és a két test egyesül: „mint két, egymásra símuló virágszirom? Valami egyaránt növényi, állati és emberi lény?” Az Erosz és a Thanatosz szorosabb együttesben még sem jelenhetne, mint ebben az elszánt beteljesülésben, lemondó, reménytelen, a végsőkre készülő, nemtelen, florális közösülésben.

„...mikor kezdett szétesni ez az egész?” A *Lángoló erdő* az idősebb nővér, Kim Inhje fejezete, akinek látomása egybeforr a beteg képzelgésével: „Egy fát látott a záporozó esőben: mintha egy halott lelke lenne. Fekete eső, fekete erdő, átázott, fakó kórházi hálóruga. Csuromvizes haj. Koromfekete hegyoldal. Úgy állt ott Jonghje, mint egy szellem, sötétségből és vízből formált massa”. Az Inhje rémálmában megjelenő képet is Jonghjével együtt vagy helyette képzelet: „Nővérem, nézd csak, a fejemen állok, testemből levelek nőnek, kezemből gyökerek... a föld mélyébe tartanak. Végtelen, végtelen... igen. Széttárom a lábam, hogy ágyékomból virág sarjadjon, teljesen széttárom a lábam...”

Inhje lelkiismeret-furdaló önvizsgálatában leperegnek a regénybeli családi viszonyok drámai fordulatai, a megakadályozhatatlan romlás, szétesés. Rémálmok, tévképzetek, anorexia nervosa, skizofrénia, hallgatja a zárt osztály orvosát húga állapotáról. Ezek voltak Inhje szabadulásának stációi, a kötöttségektől való megszabadulás állomásai. A fejlenállás a védekezés és átlényegülés utolsó megnyilvánulása: „Nővérem... mintha a világ összes fája a testvérem lenne”. „Öntözni kell a testem. Nincs szükségem ezekre az ételekre. Csak vízre van szükségem.” „Csak napfényre van szükségem.” Inhje utolsó szavai szerint „van egy másik világ”, amit a haldokló húga már aligha hall, ő maga pedig nem hihet benne. A történet menetét alakító események higgadt és megrettent számbavétele ellensúlyozhatja a tévképzeteknek és a segélykiáltások néma, a növényi feloldódásban jelképiesülő gesztusainak, megnyugvást azonban nem hozhat.

2. Tongho

„Vallomás. Jelentés. Emlék. A jövőnek.” A *Nemes teremtmények* egy kor, egy kollektívum, egy nemzedék közösségi emlékezetének foglalata. Középpontjában az 1980. májusi kvangdzsui vérengzés eseményei, valamint a résztvevők tíz, húsz évvel későbbi visszaemlékezései, álmai, rémálmai, látomásai, tanúságtételei és a felidézésre már erőtlenné vált tanúk történetei állnak. A regény hat fejezetét epilógusba illesztett írói reflexió zárja (*Madárfióka, Fekete lélegzet, Hét pofon, Vas és vér, Az éjszaka pupillája, A nyíló virágok felé, Epilógus. Hó borította lámpa*). A félmúlt dél-koreai történelméből elbeszéltek a résztvevők,

túlélők, gyászolók közösségén kívül mélyen érintik a szerzőt s közvetetten az immár huszonhat vagy még több nyelvű olvasótábort is. Han Kang meggyőződése, hogy a kvangdzsui vérezés már fogalommá vált, olyan fogalommá, melyben elválaszthatatlanul együtt van a barbárság és a gyengédség, az emberi erőszak és a méltóság: „...paradox és szomorú dolog, hogy az emberek szemmel láthatóan egyre gyakrabban használják Kvangdzsut olyasfajta köznévként, amelyben kibogozhatatlanul összefonódik az emberi erőszak és méltóság”. Gyönyörű gondolata értelmében „[a] visszautasítás gesztusa egyszeres mind önmagában hordoz még valamit, méghozzá egyfajta önrombolás révén próbáljuk meg – kínlódva, keservesen – visszanyerni a méltóságot. A *Nemes teremtmények* elején is emberi erőszak fájdalmát, gyötrelmét mutatom be, de végül el akartam érni az emberi méltósághoz – ehhez a ragyogó helyhez, ahol a virágok nőnek. Leginkább ez motivált a regényírás közben”.⁴

A rendhagyó formájú regény szoros kapcsolatban áll az irattárakban, fotótárakban, a dokumentumokban és a történeti feldolgozásokban archivált tényekkel. Mégsem tényirodalom, hanem költői elbeszélés, ami a látomásos képzeletből és a valós történelmi esemény emlékképeiből építkezik. A hiteles történetek és a tanúságtételek bonyolult reprezentációs együttes elemei, amelynek egyetemes jelentésvonatkozásai túlmutatnak a koreai konkrétumokon. „Ugyanaz történt Kvangdzsuban, mint Csedzsu szigetén, Nankingban, Boszniában és az amerikai kontinensen, mikor még Újvilágnak hívták. Mintha ez az állandó brutalitás a génjeinkben lenne” – olvassuk a regényben, másutt pedig így nyilatkozik Han Kang: „Szerintem Kvangdzsu manapság már nem csupán egy adott helyre vagy országra utal, hanem valamiféle egyetemes jelentésre tett szert. A dokumentumok, amelyeket olvastam, következetesen nemcsak Kvangdzsuról szólnak, hanem Auschwitzra, Boszniára, Nankingre és az amerikai őslakosok kiirtására is vonatkoznak”. A szerző feltételezése szoros összefüggésben áll figyelmével és fogékonyságával, amit a személyes és a közösségi tapasztalatokban megnyilvánuló általános emberi vonások iránt tanúsít. Minderről művei nem az elbeszélői kommentárok, hanem a testi szenvedés alig artikulálható nyelvén beszélnek. „A szemgolyód idegvégződéseire életre kelnek, megannyi vékony izzószál, és a szemhéjad szinte felpattan. Az arcod izmaira még ránehezedik az álomosság, végignéz az alig megvilágított folyosón, egészen az üvegajtón túli sötétségbe. Újra átéled a pillanatot, ahogy a szenvedés körvonalai világossággá állnak össze, hidegebb és keményebb világossággá, mint bármely rémálom. A pillanatot, mikor el kell ismerned, hogy nem csak álom volt, amin keresztülmentél. / Jun arra kér, hogy emlékezz. Nézz szembe az emlékeiddel, állj elő tanúként. / De egyáltalán hogyan lehetséges ez?” Az ezután következő dőlt betűs mondatok a kínzás felelevenítései, talán konkrét tanúvallomás részletei, amelyenkről Im, a valamikori szakszervezeti mozgalomban aktív gyári munkáslány képtelen beszélni. „Nem tudsz visszatérni a mézárulás előtti világba”, mondja húsz év múlva, amikor az események feldolgozásával foglalkozó kutató diktafont hagy nála.

A kompozíció mozgalmassága az idősíkok és a nézőpontok váltogatásából következik; az ugrások az eseményekkel egyidejű beszámolókról az emlékezetben tároltakra – feszültségfokozó eljárások. A művészi elrendezés a nyelvi és szerkezeti dinamika forrása és egyben eredménye is. Mint minden nem vonalszerűen, időrendben elrendezett eseménysor, e történetmondás is eltávolodik a kronológiától. Éppen ezzel mélyíti el a drámai történelmi eseménysor kitörölhetetlen emlékének és hatásának jelentőségét. A poétikai megoldások nem teszik követhetetlenné a szöveget, noha a magyar fordító, Kiss Marcell megjegyzése szerint az angol fordítás mégis mintha ilyen belátásból fordult volna a furcsa, szájbárágós megoldáshoz. (A fejezetcímeket az eredeti metaforikus változatok helyett így egyszerűsítette: A fiú, 1980; A fiú barátja, 1980; A szerkesztő, 1985; A rab, 1990; A mun-

⁴ Sarah Shin interjúja Han Kanggal a *The White Review* 2014. 24. számában. <http://www.thewhitereview.org/feature/interview-with-han-kang/>

káslány, 2002; A fiú anyja, 2010; Epilógus: Az író, 2013.) A beavatkozást személy szerint az olvasói imagináció és esztétikai érzék kétségbevonásának érzem, mi több, éppen a hajszálfinom építményt kikezdő megoldásnak.

A *Nemes teremtmények* a megszólító, illetve önmegszólító mód, tehát a második személyű elbeszélés által próbálja az éppen aktuális beszélőtől eltávolítani és az olvasóhoz közelíteni a mondottakat. Nekünk szóló közvetlen invitáció ez, bevonásunk a történesékbe, ami ezzel egyidőben a szerzői és elbeszélői érintettség tompítása is, továbbá a harmadik személyű kívülállás ellensúlyozása, tehát a *distanciált személyesség formája*. Han Kang így kommentálja ezt a Sarah Shinnek adott interjújában: „Az egyes szám második személyű »te« olyan egyedi személy, akit egy külső nézőpontú elbeszélőtől eltérő »én« képez meg. Ezzel a megszólítással a »te« az »én« által lakott térben és időben jön létre. Habár a tizenöt éves Tongho nem élte túl az 1980. májusi eseményeket, a folyamatos megszólítások révén köztünk jelenhet meg, így a sötétség felszínét megtörve behatol a mi időnkbe. Vagyis Tonghót számos, fejezetenként változó elbeszélő szólítja meg és emlékezik rá – mindezek pedig külön időszelleteket képeznek, így végül, harminc év után a fiúcska belép jelenünkbe. Koreában a regény címe *A fiú megközelítései*”.

A regény a fiatal Tongho áldozatának állít emléket. A diák részt vesz a kvangdzsui lázadásban, majd kis barátját keresve haláláig a kórházban segédkezik a sebesültek gondozásában, az elesettek, a halottak körüli teendőikben. Maga is a katonai megtorlás áldozata lesz, tehát az események elején életét veszíti. Tongho mártírúma visszatérő jelkép, jelenléte folyamatos a túlélők emlékezetében. „*Ne halj meg. Csak ne halj meg.*” E két ismétlődő mondat idézi fel újra meg újra alakját. Han Kang egyik életrajzi vonatkozású közlésében, valamint az ugyancsak személyes tárgyú *Fehér könyvben* (*The White Book*, 2017) utal e tömondatok forrására. Édesanyja szavai ezek, amelyeket az író születése előtt elveszített, beteg csecsemőjéhez intézett. A regényben nemcsak a Tonghót gyászoló anya, hanem azok részéről is vissza-visszatérnek a mondatok, akik szerették, féltették a kisfiút. „Ritkán, időről időre elgondolkozsz. / Hétvégi délutánokon, mikor az ablakon túl szokatlanul mozdulatlan a napszitta táj, és bepillan Tongho arca, nem ez a szemed előtt vibráló valami a lélek? Kora reggel az arcod elfeledett álmoktól nedves, és hirtelen élessé válnak az arc körvonalai, nem az a hullámozás, mikor megjelenik a lélek? És ahonnan jönnek és ahova visszatérnek, vajon a sötét éjszaka vagy az alkonyat szürke szövete? Tongho, Csinszu és a testek, melyeket saját kezdeddel mostál le és öltöztetél fel, összegyűlnek majd ott, vagy szanaszét szóródnak?”

A visszatérő mécses- és gyertyagyújtás-motívum az emberekben három évtizede tartósan eleven gyász jelképe. Han Kang eredetileg a 2013. márciusi résszel indította a regényt, majd belátta, hogy neki személy szerint a háttérbe kell vonulnia. Személyes jelenlétét az *Epilógusra* korlátozta. A regény legbonyolultabb 5. fejezete külön nehézségeket jelentett számára. Mindent meg akart tenni, hogy eltávolítsa magától a szenvedő, emlékező Imet, a regény másik központi alakját, ezért folyamodott végül a beszédmód- és nézőpontcserékhez. A *Rashomon*-szerű látószögváltások a fiatal fiú utolsó óráinak felidézéséből kiindulva a történelmi botrány kaleidoszkóp-szerű körképét eredményezték. A töredékes építkezés, a hangnemek, látószögek, beszélők cserélgetése, a műfaji módusok vegyítése tehát a személyes megrendültséget ellensúlyozó eljárások. A dinamika a fikció, dokumentálás, álomelbeszélés, vallomás, emlékezés, tényszerű szövegrészek, a lüktetés pedig az előtér–háttér, jelen–múlt síkváltásaiból következik. Az időkeret 1980–2013, s minthogy az évtizedekkel korábbi vérengzés nem egyidejű előadás, hanem emlékidézés tárgya, a történelmi esemény és a megírás közötti időszak is része a történetnek. Talán a legemlékezetesebb epizód a cenzúrázott dokumentumdrámával függ össze. A diktatúrák emlékezetkioltásának és a múlt megmásításának bevált eszközei a tanúságtételek elszigetelése a nyilvánosságtól. Ez történik a szerkesztőhöz került kéziratral is, aminek eredeti-

jéből a hivatalos cenzúrázás után alig maradt valami, ami előadható lenne. A szerző színpadi némajátékkal helyettesíti a kihagyásra ítélt részeket: a színészek szertartásosan, néma szájmozgatással adják elő a teljes szöveget, amit rajtuk kívül csak a szerző és a szerkesztő ismer. A néma beszéd a gyász kifejezése, és a gyászolás lehetetlenségével, tiltásával való szembeszegülés méltó formája. Han Kang regénye, képzelete, írói nyomozása ugyancsak.

3. Samuel

Sokhangú első személy. Khemiri *Amikre nem emlékszem* című regényének központi figurája Samuel, az ő hangját azonban alig halljuk. Nincs saját elbeszélői szövege, mint a többi szereplőnek. Samuel „[a]zonnal meghalt, vagy úton a kórházba. Mert meghalt, ugye? Igen, abban mindenki egyetért, hogy meghalt. Megszületett, élt, meghalt.” Az alakok egy-egy kivétellel első személyű elbeszélők, akik szoros kapcsolatban álltak vele, és mindannyian másként ismerték. Vagy külön-külön mást ismertek fel Samuel személyiségéből. Sorsáról, jelleméről, cselekedeteiről, hangjáról közvetett és egymásnak ellentmondó értesüléseket kapunk. Arról, hogy ki volt ténylegesen a tunéziai apától, svéd anyától származó fiú, nincs, nem lehet egyetértés az emlékező beszélők között. Ezt is bizonyos fenntartásokkal kezelhetjük, mert Khemiri rafinált ars poeticája az állítás-tagadás, megállapítás-elvitatás pólusai között közlekedik. Az elhunyt fiatal embert származása alapján akár össze is téveszthetnénk a szerzővel, sőt több kettős hovatartozású szereplővel, ám a megfeleltethetőség is inkább a játék része. Az életrajzi vonatkozásokat mint lehetséges támpontot kizárja a kaleidoszkóp-módszer, ami a gyors kameraállás-váltogatástól is pergőbb iramot diktál. Csak az bizonyos, hogy a családtagok és barátok látászögéből felidézett sokféle Samuel-kép az olvasói imaginációban gazdag jellemrajzzá és egy megnyerő, esendő, önmagával, hajlamaival, késztetéseivel, céljaival, érzelmeivel, kötődéseivel viaskodó ember sokoldalú portréjává áll össze.

Samuel demens nagyanyjáról, a fiával nem érintkező és a róla nem nyilakozó anyáról, a barátokról, Laide-ről, Párducról, a korpulens férfitartnerről, Vandadról viszonylag árnyalt kép bontakozik ki. Az árnyalás személyes közléseik és az egymásról mondottak együttes eredménye. Mintha valamilyen sok átlós vonallal ellátott rajz előtt állnánk, amelyen az egymást keresztező vonalak a szereplők közötti ellentétes állítások és vélemények ütközéseit illusztrálják. Samuel figurája a szembenállások és különbözőségek középpontjában, a hozzá fűződő viszonyok keresztüzében áll. Nem könnyű eligazodni a fikcióbeli grafikonon, sem pedig annak eldöntése nem egyszerű, hogy a rövid, néha pármondatos kis fragmentumokat kihez kössük. Kit ismerjünk fel bennük, melyik figurának tulajdonítunk a beszédhangot. Sokáig tart, amíg megpróbálunk alkalmazkodni a tördelt, szegmált elbeszéléshez. Az sem biztos, hogy a megfejtésnek megnyugtatóan a végére járunk. Azt hiszem, tudatos a módszer, és a viszonylagosítás, a bizonyosságok elvitatása egy rugalmasabban felfogott fikciós igazságfogalom eleme. A személy szembeállított, polarizált elemekből konstruált váza Khemiri eredeti individuumból-képzetéről tanúskodik.

Megismételném, hogy mindhárom fejezetben (*DE., Laide, DU.*) csak első személyek beszélnek végig, sokféle *én*. Az utolsó tömb két alfejezete azonban megzavarja az addig fokozatosan kiderített összefüggéseket. Az *Én* (1) így kezdődik: „Néhány perccel múlt egy, még mindig egy várószobában ülök. Nagymama táskája az ölemben, a fehér műbőr apró pelyheket vedlik a farmeremre. Kinyitom, majd visszahúrom a cipzárt, aztán megint kinyitom, és hagyom, hogy a kezem átvizsgálja a táska tartalmát. Ott a tárca az ötszázával, a notesz, egy zacskó régi, összeragadt kimért édesség, torokcukorka, szájvizes üvegcsé (szakadt címke), és persze a mobiltelefon, amit soha nem tanult meg kezelni.

Nagymama háza leégett, Laide elköltözött, Vandad hátba döfött, nekem meg öt óra van hátra az életemből". Csak Samuel beszélhet, hisz minden, amit szavá tesz, ismerős, a hamarosan bekövetkező baleset is, amin viszont már túlvagyunk. Erről csak ő nem szólhatna, különösen nem jövő időben. Valamivel később magáról a balesetről is beszámol: „Biztosra veszem, hogy ez még nem a vég, a fa közeledik, mindjárt keresztülszántja a motorházat, a centrifugális erő összezúzza az agyamat, a belső szerveim darabokra szakadnak, de egyelőre végtelen sok időm van, ott vannak a felhők, távolabb az alagút és a sóderbánya és a focipálya és az autópálya, és a hangra gondolok, vajon milyen hangot fog adni, lesz-e visszhang, robbanás, roppanás, morajlás, csikorgás, milyen messzire fog elhallatszani (...) milyen közel kell kerülni a halálhoz ahhoz, hogy megérje az elmúlást, átteszem a lábamat a gáztól a fékre, fékezni kéne, muszáj fékezni, és közben a fa az abroncs a szélvédő az üvegtörmelék a csattanás és aztán a csend. (...) Mosolygok, amikor megtörténik”.

Eddig gyors iramú szerkezetéről, pergésről beszéltem, most inkább valami lassított film kockáira kellene utalni, ha lenne szemtanú, aki Samuel balesetéről beszámol. Ám a képzelt szólam a képzelt Samuelnek tulajdonított, s ezzel végérvényessé válik a hiteles változatok utáni kutakodás feleslegessége. A történet minden döntő fordulópontjáról már az első oldalakon tudomás szerzünk (a nagymama idősothtonba költöztetése, házának leégése, Samuel halála). Ezt kiegészíteném Vandad bemutatkozásával, akinek külseje Samuel kivételével mindenkiben szokványos kérdések sorát váltja ki: „A szüleid honnan származnak? Politikai menekülteként érkeztek? Te itt születted? Fehér vagy? Svédnek érzed magad?” A közöttük kialakuló egynemű szerelemről függetlenül fogalmazom meg a feltételezést, hogy a regény Samuel és Vandad között osztja meg olyan értékek és tartalmak reprezentálásának szerepét, amik részben a szerzői morál, részben pedig a regény narratív etikájának meghatározói. Kettejük mellett a többi szereplő java része, szerelme, Laide is, bevándorlók leszármazottja, illetve afrikai, ázsiai színesbőrű menekült vagy Samuelhez hasonlóan biszexuális kapcsolatban élő fiatal felnőtt. A származás, az eredet, a bőrszín, a nemi beállítottság vagy a mentális állapot által valamennyiük helyzete a társadalmi megítéléstől függ. Megtűrt, segélyezett, felkarolt vagy éppen kinézett marginális csoportok tagjai. A regényhelyszínek Stockholm, Párizs, Berlin. Az egyik központi hely a nagymama régi háza, amibe otthonba szállítása után Samuel menekült asszonyokat, gyerekeket fogad be. Laide-del együtt a Bevándorlásügyi Hivatal munkatársai, együtt szerzik meg titokban a családi örökség menekültothonná, „védett házzá” alakítását.

„... a saját énem megszűnik.” A vibráló váltások, cikázó helyzetsorok, a nehezen követhető történetívek folyamatosan szaporodó szövegekből mutatják meg a figurákat és viszonyaikat, illetve Samuel személyiségét. Saját megszólalásaiból és a róla mondottakból összeálló képe törekeny, bizonytalan, változékony, túlérzékeny, együttérző vonások együttese. Laide szerint a vele való kapcsolatban „énjének egy vázává változott”. Az bizonyos, hogy a hozzá legközelebb állókhoz, női és férfi partnereihez, Laide-hez és Vandadhoz viszonyítva nehéz lenne szilárdságot és állandóságot társítani személyéhez. (A kettejük közötti ellenséges viszony érzelmi alapú, mindketten szeretik Samuelt, és az is nyilvánvaló, hogy egyikőjük sem birtokolhatja.) Életének különféle szakaszaiban folyamatosan ketősségek között közeledő, őrlődő, változó, szenvedő alakként körvonalazódik. Mintha a törekeny fizikum is annak az átváltozási, átminősülési hajlamnak és a magában hordozott bipolaritásnak a jelképe lenne, aminek következtében teljességgel sem feloldódni nem képes semmiben, sem önmaga lenni az éppen aktuális kapcsolatban. Elképzelhető, hogy az írói vízióban felsejülő különleges jellemhez idomul, és ennek érdekében alakul ilyen dinamikussá a regényszerkezet is. Ezt valószínűbbnek vélem, mint azt, hogy a fragmentálás valamilyen megbontatlan mesélés utólagos meg-megszakításaival keletkezett volna.

Vajon hogyan egyeztethető össze a központi regényalakról készült bonyolult, sokrétű személyiségrajz azzal a poétikai intencióval, amelyik éppen a személyesség tompítását és eltávolítását tűzi ki célul? Khemiri koncepciójának nincs köze a kortárs regények arc nélküli, egyéniség nélküli és az elvonatkoztatás termékeiként mozgatott pálcikafiguráihoz. A lélektani motiválás hagyományához sincs, Samuel figurájában mégis komplex individuum jön létre. A választ az alakot közvetetté tevő eljárásokban látom. Nincs önreflexió, önelemzés, személyes szólam, megszólalásait mások közvetítik utólag, cselekedeteiről az emlékezők rekonstrukciója számol be. A két támpontot Laide és Vandad élőszóbeli közlései jelentik, amiknek a keresztműzből áll össze Samuel alakja és sorstörténete. Kapkodjuk a fejünket, mert minduntalan ellentétes vonások kerülnek portréjára. Samuel éppen a saját belső ellentmondásaival együtt válik meggyőzővé, nem kiürült és tartalmatlan, hanem esendőségében vonzó, emlékezetes lényé.

„... egy író kérdezősködni kezdett”. A regény minden kis fragmentumánál újra kell gondolnunk, vajon ki beszél éppen ebben az élőbeszéd-kollázsban. Nem véletlenül nevezi Joyce Carol Oates is rejtélyesnek a művet. A bizonytalanságon kívül mindvégig érvényes a kérdés, hogy vajon kinek az álcájában rejtőzik a valódi elbeszélő, van-e egyáltalán, vagy a szerző csakugyan kidolgozott egy megosztáson alapuló stratégiát, amely megszüntet minden nézőpont-hierarchiát. Erről lehet szó, ám az utalások értelmében mégis van valaki, aki kérdezősködik, akinek célja van a Samuelhoz tartozók felkeresésével. „Csak beszéljek? Oké. De akkor rád bízom, hogy átgyúrd, amit mondok, hogy működjön szöveggént. Jó, de pölö húzd ki, ha azt mondom »pölo« vagy »ilyen«, mert tudom, milyen a beszélt nyelv, ha egy az egyben leírják, egészen bizarrnak hat, az ember féleszűnek tűnik, és nem akarok féleszűnek tűnni, önmagamnak akarok látszani.” Visszalapozva a regény elejéhez, „[a] szomszéd kezét fog velem, és sok sikert kíván a próbálkozásomhoz, hogy rekonstruáljam Samuel utolsó napját. Ha adhatok tanácsot, ne komplikáld túl. Csak meséld el, ahogy volt – elejétől a végéig. Olvastam részleteket a könyveidből, és úgy érzem, feleslegesen megnehezítetted a saját dolgodat”. Egy másik ars poetica-szerű tanács: „Van már terved, hogyan fogod ezt összefüggő történetté alakítani? Csak ne próbáld meg Samuel szemszögéből, egyes számban írni, és akkor működni fog. Szerintem egy idegen hangját nehéz eltalálni, vakmerőség lenne akár csak megpróbálni is”. És a bizonytalanság feloldásaként ható vélemény az íróról: „Örület, de az ő szavaiban sem lehet bízni, mert amikor már a végénél járt, rájött, hogy valahányszor hiányos volt Samuel története, saját emlékeivel pótolta...” Néhány mondat a fentiekből a regényzáró *Én* (2) című alfejezetből származik, ahol úgy vélhettük, végre lelepleződik a „beszéltető”. A csalafinta kaleidoszkóp azonban inkább egy önkritikus elbeszélői poétika mozaikkockáit mutatja meg.

„I remember... Jag minns. Je me souviens. Yo me acuerdo.” A több nyelven elhangzó „emlékezem” nem Khemiri- és nem Perc-idézet, hanem részlet a svéd író előszavából, amit a dokumentumok nélküli bevándorlók szövegeihez írt. Joe Brainard *I Remember* című szövegéből származott az ötlet, hogy a bevándorlók rövidtörténeteket, emlékezéseket vázoljanak. A műhelymunka a *No one is illegal* (Senki sem illegális) szervezésében zajlott nem nyilvános helyen, 2013-ban, anyagát pedig az *Artikel 14* (<https://artikel14.se/>) web-lap, majd egyéb svéd lapok is közölték.⁵ Az eseményt Khemiri regénycíme, valamint a fikciójától elválaszthatatlan közéleti tevékenysége és kiállásai miatt említtem. A *Dagens Nyheter* 2013. március 13-án közölte Beatrice Ask svéd igazságügyminiszterhez írott *Öppet brev till Beatrice Ask* című tiltakozó levelét, amit az Asymptote világirodalmi folyóirat húsz idegen nyelvű fordítással együtt jelentetett meg.⁶ Poétikájának mindez nem alakítója, az imaginációjától, tárgyválasztásaitól, narratív etikájától azonban nem független. A nyílt

⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája 14. cikkelye rendelkezik a képzéshez való alapjogról.

⁶ <https://www.asymptotejournal.com/nonfiction/jonas-hassen-khemiri-an-open-letter-to-beatrice-ask/swedish/>

levél életrajzi prózaként is megrendítő szöveg, és szoros összefüggésben áll az akkoriban készülő *Amikre nem emlékszem* regénnyel. Elgondolkodtató levélrészlet a svéd rendőri intézkedés leírása, amikor ok nélkül igazoltatták a kreol bőrű svéd fiatalokat: „Lám, itt van még egy, aki előítéleteink szerint viselkedik”. „Nem lehetek olyan közösség része, amelynek hatalmi szervei folyamatosan azt feltételezik, hogy a Mások egyike vagyok.” Mi van, ha nem mi vagyunk törvényen kívüliek, hanem maga a törvény, kérdezi Khemiri, majd a bevándorlók workshopjának szervezésével párhuzamosan tovább dolgozik most elemzett regényén.

*

Fejtegetésem központi gondolatát, a distanciált személyesség formáit illetően Kang és Khemiri több lehetőséget kínál fel. Az *Amikre nem emlékszem* szerzője a cserélődő, forgó látószögek mechanizmusában találta meg az egyéni drámák és az emberi viszonyok szövevényességének megfelelő szerkesztésmódot. Han Kang koncepciójával rokon a központi alak háttérbe vonultatása: Jonghje (*Növényevő*) passzív és szinte mindvégig néma, Tonghóról (*Nemes terentmények*), Samuelról (*Amikre nem emlékszem*) mások beszélnek, mások emlékeinek fénytörésein keresztül teljesebb ki fikcióbeli alakjuk. A koreai írónőtől idézett gondolat szerint „[a]z egyes szám második személyű »te« olyan egyedi személy, akit egy külső nézőpontú elbeszélőtől eltérő »én« képez meg. Ezzel a megszólítással a »te« az »én« által lakott térben és időben jön létre”. Khemiri változó beszélői valamennyien személyes „ének”, ám nem magukról, hanem Samuelról, a jelen nem levőről beszélnek. Mégsem külső nézőpontú, hanem mélyen érintett emlékezők, barátok, vallomástevők. Samuel az „ő”: a kritikus és egymásnak ellentmondó szövegek „az ő által lakott térben és időben jönnek létre”. Ezáltal a beszélők eltávolítottságuk, kritikusságuk ellenére sem leplezhetik érintettségüket, ahogyan olvasói sem.

PORCELÁNMALAC ÉS CELLULOIDGYÍK

Vladimir Nabokov tárgyleírásai és az egzisztenciális emigráció

*Életem szüntelen búcsúzkodás
a [...] tárgyaktól és emberektől.¹*

*Gondolataink mérték helyett
tárgyakba vannak zárva,
Minden tárgy megelevenedik,
Önmagával szépíti a létet.²*

A tárgy részleteire közéről fókuszáló figyelem Vladimir Nabokov életművének a kezdetektől jellemző stílussteremtő kézjegye. Mint másutt volt alkalmam erről bővebben írni, Nabokov különleges viszonyát a tárgyakhoz számtalan egyedi, személyes, mégis objektív, akarától független tényező befolyásolta. A biográfiai adatok elméleti szempontból fontosak ahhoz, hogy elkülöníthető legyen, mi alkati és mi alkotói indíttatás, és módszertani szempontból is lényeges e két szféra kettéválasztása, hogy az elemzés ne maradjon egyedi esetvizsgálat, hanem általánosítható legyen a gondolati váz. Nabokov példáján a tárgyleírás módját befolyásoló körülmények mérlegelésére teszek kísérletet.

Nabokov változó kultúrájú és anyanyelvű magántanítók sora után csak tizenkét évesen ment iskolába, ami a négy kisebb testvér mellett módot adott az elvonuló, meditatív gyerekkorra. Visszaemlékezéseiben olvasható, hogyan épült be írásmódjába a gyerekkori festészeti órák tárgyszemlélete.

[Dobuzsinszkij³] arra kért, hogy emlékezetből, a lehető legrészletesebben fessek le a tárgyakat, amelyeket bizonyára ezerszer láttam már anélkül, hogy alaposan megfigyeltem volna őket: egy utcai lámpát, egy postaládát, bejárati ajtónk festett üvegének tulipánrajzolatát. Megpróbálta megtanítani, hogyan fedezhetem fel a geometriai összefüggéseket a levelét vesztett sugárúti fa nyúlánk ágacskaí között, egy vizuális adok-kapok rendszerre oktatót, amelynek alapja a lineáris kifejezés-mód pontossága – ezt [...] hálásan alkalmaztam [...] talán akkor is, amikor az irodalmi alkotás a camera lucida látásmódját igényelte.⁴

A szöveg rövidítve elhangzott Pécsen, az ICLA (Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság) Leírás című komparatiztikai konferenciáján, 2017 novemberében.

¹ Nabokov, Vladimir: Leonyid Sigajev emlékezete. Fordította Bratka László. In: Nabokov, Vladimir: *Első szerelem. Összegyűjtött elbeszélések II.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2015. 63.

² Kharms, Daniil: Izmerenie veshchei. In: Kharms, Daniil: *O iavleniiakh i sushcestvovaniiaxh*, Sankt-Peterburg, Azbuka Klassika, 2004. 287–288. A fordító megjelölése nélküli idézetek saját fordítások.

³ Dobuzsinszkij, Msztjiszlav (1875, Novgorod – 1957, New York) Nagybányán Hollósy Simon tanítványa is volt 1899–1901 között. Münchener iskolák után „miriszkusznik” szimbolista lett, expresszionista irányultsággal, a vityebszki iskola tagja is. A modern városkép festője és díszlettervező, 1925-ben emigrált Párizsba, majd Londonon keresztül 1939-ben New Yorkba.

⁴ Nabokov, Vladimir: *Szólj, emlékezet!* Fordította Pap Vera-Ágnes. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2006. 96.

A művelt, gazdag és liberális arisztokrata szülők (igazságügy-miniszter apa és festegető, gombászó anya) gyerekeik szabadszellemű, igényes neveléséhez anglomán családmódellet követtek. Hétköznapjaik angol import tárgyak között teltek a fogkrémtől a bicikliig, ami nemcsak a későbbi memoárban, de a korai regényekben is fontos helyet kapott.

Nabokov szinesztéta volt, azaz érzékei, az ízek, színek és formák egymással közvetlen agyterületi kapcsolódásban hoztak létre komplex benyomásokat. Ez a sajátos agyműködés a betűkhöz és számokhoz a színeken felül teljes képzeteket, tárgyasult metaforákat is kapcsolt vizuális asszociációkként. Számára ódon fa képzetét kelti az angol A, politúrozott ébenét a francia A, vulkanizált kaucsukét a G, hasadó, kormos rongyét az R, elefántcsont keretes kezítükörét az O, az M rózsaszín flanelránc, a H iszapszínű cipőfűző.⁵ Ezt a fiziológiai adottságát tudatosítva és kitégítve Nabokov a betűk grafikai formájához gondolati asszociációkat csatolt, azaz a betűket (nyilván az orosz avantgárd vizuális szövegfelfogásától is inspirálódva) ikonikus tárgyképnek írta le műveiben. Az orosz Г akasztófa, az O lyuk, cső, alagút, átjáró, az Y vagy a lambda tükröképe csúzli, a TUT szó vagy a 313-as szám pedig két óre között vonuló fogoly képe.

A biográfiai és szövegtények alapján megalapozottan feltételezhető, hogy Nabokov jól kezelt és megélt autisztikus hajlammal rendelkezett⁶ – az autisztikus alkatú emberek többsége erősen vonzódik egy-egy megszokott tárgyhoz, és éppen a tárgyak gyűjtése a szenvedélyük. Apjával kezdett lepkevadászatai közepette Nabokov alig kilencévesen szakcikket küldött egy német entomológiai lapba egy új faj taxonómiai leírásával. A latin tudományos terminusok rendszerező gyűjtésének bővölete illeszkedik más elvont kódrendszerek közé – a sakkfeladványírás, matematikai és szójátékok egész életében elkísérték, és fiziológiai alkati hajlamait napi gyakorlattá változtatták.

A tárgyakra közelítő fókuszálás mellett Nabokov más nézőpontmozgást is alkalmaz szövegeiben, távolítást, sőt madártávlatot. Az optikai csalódások, fényjelenségek és trükkök már regénycímeiben is feltűnők (*Camera obscura, A szem, Áttetsző testek, Gyér világ, Tündöklés, Nevetés a sötétben*).⁷ Szövegeiben tárgyasulnak a mikroszkópok és kristályok, a szemüveg és kaleidoszkóp, a közönséges és torzító tükrök garmadája, a távcső és látcső bevonulnak a cselekménybe, módosítják az arányokat és viszonyokat, megduplázzák és variálják a valóságot. A közelítő fókusz lelassít és meditálásra készítet, míg a távolító (a láthatatlan makroszkóp, ha lenne ilyen) kozmikus, végtelen dimenziókat mutat fel. Mindkettő transzcendens tapasztalatot jelent, amely állapotot Nabokov „kozmosz szinkronizációnak” nevezi, és összefüggésbe hozza az alkotással, amely szintén a valóságtól távolító, másik világba hatoló átélés, a mindenütt egyszerre levés és mindent egyszerre átlátás eksztázisa. „Úgy tűnik, a világ dimenziós skáláján létezik egy törekeny kis tér, ahol a képzelet és a tudás összetalálkozik, egy pont, amelyet úgy érünk el, hogy a nagy dolgokat lekicsinyítjük, a kicsiket felnagyítjuk – és ez alapján művészet.”⁸

A közel hozott tárgyak az elmélyüléssel párhuzamosan emlékgeneráló mediátorok is, átlépést biztosítanak a múlt virtuális dimenziójába, amelynek a gyerekkori látószög és a

⁵ Uo. 33–34.

⁶ Nabokov írta meg alighanem az első autista főhóst, még a szakszó felfedezése előtt, 1929-ben írott regényében, *A Luzsin-védelemben*.

⁷ Vizuális effektusait a korabeli berlini moziművészet is inspirálta, Nabokov mozimániás volt, és statisztált is a berlini filmstúdiókban, ahol sok orosz emigráns keresett megélhetést.

⁸ Nabokov: *Szólj, emlékezet!*, 179. Kurziválva a korrigált fordítás. „There is, it would seem, in the dimensional scale of the world a kind of delicate meeting place between imagination and knowledge, a point, arrived at by diminishing large things and enlarging small ones, that is intrinsically artistic.” Nabokov: *Speak, memory!*, 125. Hozzá kell tenni, hogy a magyar fordításban a kozmikus szinkronizáció helyett kozmikus összhang szerepel, ami valamiféle passzív, szinte isteni csodát jelenít meg, míg a szinkronizációban részt vesz az, aki átéli, minden érzékével. A magyarítás meg is nehezíti összekapcsolását az életmű más előfordulásaival. Nabokov: *Szólj, emlékezet!*, 231.

megértést meditatív asszociációkkal helyettesítő sajátossága különleges helyet biztosít. Mindehhez hozzáadódik az időbeli távolság emlékmódosító mechanizmusa. A kicsiny tárgyon keresztül szemlélt távlat, a mikro- és makrokozmosz együttese jellegzetes poétikai eszköze leírásainak.

A jelentéktelen ajándéktárgyak közül, amelyeket biarrizti távozásunk előtt szereztem, a kedvencem nem a kicsi, fekete kőből készült bika volt, és nem a zúgó tengeri kagyló, hanem valami, ami most szinte jelképesnek tűnik – egy habkő *tollszár* apró kristály kémlelőlyukkal a *díszes végén*. Az ember a szeméhez emelte, a másikkal hunyorgott, és amikor megszabadult a szempillák vibrálásától, egy csodálatos fotografiai tájat látott benne az öbölről és a világítótoronynál végződő parti szirtekről.⁹

Ebben a mechanizmusban hangsúlyos és újabb distanciát és felülírást jelent az emigráció, amely eltörölte a gyerekkori életmódot, embereket és az országot is, lehetetlenné téve az idő- és térbeli visszatérést, s ezzel idillivé szublimálta, nosztalgikus aurával vont a 20. század eleji orosz éveket, az első szerelmet, a tétlen nyarakat.

Nabokov megvetette a sztereotip emigrációs siránkozást, soha nem siratta a család elveszett óriási vagyonát, birtokait és tárgyait (még a családi könyvtárat sem, amelyet túlélt a katalógusa, és egy amerikai könyvtárban bukkant elé). Az elveszett országot gyászolta és az európai élet szabadságát méltatta a forradalom tizedik évfordulójáról szóló esszéjében.¹⁰ Iróniáját groteszk sűrítéssel a *Tündöklés* első fejezetének „tárgysors”-leírásába foglalta. „Nagypapa csak 1918-ban tűnt el véglegesen, mert a [fénykép]album elégett, elégett alatta az asztal is, ugyanis az egész nyaraló leégett, mert a közeli faluból a parasztok felgyújtották a bútorokat, ahelyett, hogy berendezkedtek volna belőle.”¹¹ *A Luzsin-védelem* (1930) lapjain pedig egy berlini orosz lakás tárgyai nosztalgizáló giccsé, nemzeti vagy otthon-szimulakrummá sűrűsödnek (ikon, a csillár kandiscukorhoz hasonló üvegdíszei, a fehér medvebőr a padlón, pávatoll, képek menyecskevel, vitézzel, hóbuckával).

Több mint tíz éve nem volt orosz házban, és most, hogy végre olyan helyre került, ahol mint valami kiállításon, szeme elé tárult az egész tarkabarka virágos Oroszország, gyermekes öröm fogta el, kedve lett volna tapsolni – soha életében nem érezte magát ilyen felszabadultan és otthonosan. Húsvétről maradt – mondta meggyőződéssel egy nagy aranymintás fatojásra mutatva (tombolanyeremény volt egy jótékonyasági bálon).¹²

A leírt tárgyak között rejtezik egy porcelán állatfigura és egy tombolanyeremény is. Mint a közvetlenül a Luzsin-regény megírása előtt született, 1928-as *Az ember és a tárgyak* című esszéjéből kiderül, az állatfigura és a nyeremény önéletrajzi elem, és eredetileg egy tárgy volt, egy porcelánmalac, s így értelmezendő a sors ajándékának (erre még visszatérek).

Nabokov novellái későbbi regényeinek gyakorlóterepei, amint ezt metafikciós elemekkel maguk a szövegek is megerősítik, köztük is leginkább a *Toborzó* (1938). A *Levél Oroszországba* című írásban, amelynek angol önfordításban kiegészült a címe: *Levél Oroszországba, amely sosem ért oda* (1925), éppen a tárgyak, a jelen leírása segíti elő a múlttól elfordulást:

⁹ Nabokov: *Szólj, emlékeztél!*, 160. Kurziválva a korrigált fordítás.

¹⁰ Nabokov, Vladimir: Jubileum (1927). *Tiszatáj*, 2016/5, 4–5.

¹¹ Nabokov, Vladimir: *Tündöklés*. Fordította Hetényi Zsuzsa. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007. 9.

¹² Nabokov, Vladimir: *A Luzsin-védelem*. Fordította Horváth Sz. István. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2008. 110–111.

Tudom, hogy előző levelemben megfogadtam, nem fogom a múltat fölidézni, különösen nem a mi közös múltunk apróságait. [...] Nem a múltról akarok beszélni neked, barátném. Éjszaka van. Éjszaka különösen erősen érzékelhető a tárgyak mozdulatlansága, a lámpáé, a bútoré, az asztalon álló fényképeké. Időnként rejtett csöveiben bugyog és gurgulázik a víz, mintha hüppögése feltörne a ház torkába. Éjszaka kimegyek egyet kószálni. Az utcai lámpák fénye csordogál a nedves berlini aszfalton, amelynek felszíne olyan, mintha fekete zsírréteg fedné, s tócsák rejtőznének ráncsaiban.¹³

Nabokov városleírásai korai műveitől fogva áttételesek. A *Berlini útmutató*ban a narráció az idegen város tárgyi világát nem leírja, hanem az emigráns orosz szemszöveget megtestestítve gazdag fantáziajátékkal átdolgozza. Ez az átdolgozás értelemtulajdonítás, amelynek célja a látvány kisajátítása, bekebelezése az orosz formalista iskola eszközleplező, metairódmalmi módszerével.¹⁴ A nabokovi „ellen-útikönyv” a műfaj teljes tagadása, a berlini utcakép tárgyi elemeit nem nevezetességekből választja, mert a kószáló (ahogy Baudelaire *flâneur*je nyomán Walter Benjamin nevezte) emigráns gondolkodásába avat bele, az ő nézőpontját képviseli. Ahogy megpróbálja sajátjává gyúrni a várost olyan tárgyakból, amelyek körül nincs automatizált szemantikai (turisztikai) mező, az a formalizmus különösítő (defamiliarizáló, „furcsító”) módszere. Az emigráns metaforákba, megismerősítésekbe öltözteti, avagy fiktív történetekkel ruházza föl a reáliákat, itt éppen a gázcsöveket, a villamost vagy a fenyőfát, a munkákat (péket, henteset, postást és kalauzt) tárgyakon keresztül, az állatkeretet a földi Éden időlenyomataként bemutatva. És elképzel mindent egy majdani múzeumban, a jelent múlttá alakítva, hogy kiszorítsa vele az orosz múltat is. A szöveg valódi témája ez a tárgyak mélyébe hatoló szubjektív nézőpont, amely a tárgyakat természetükből logikusan nem következő perspektívába helyezi. Mintha erről szólna a novella közepe, de csak mintha:

...ebben rejlik az írói alkotás értelme: úgy ábrázolni a hétköznapi tárgyakat, ahogyan majdani korok kedves tükreiben meg fognak jelenni; megtalálni a bennünket körülvevő tárgyakban azt az illatos gyöngédséget, amelyet csak utódaink fognak észlelni és értékelni ama távoli időkben, amikor hétköznapi életünk minden aprósága saját jogán különlegessé és ünnepélyessé válik, majd akkor, amikor valakinek elég lesz fölvennie a legközönségesebb mai zakót, és máris kicsípte magát egy elegáns maszcabálra.¹⁵

A látszat csal – nem írói vallomás vagy ars poetica ez a sommás általánosítás, hanem egy válságos állapotban lévő egyén kísérlete, hogy berendezzen maga körül egy számára fontos tárgyakból álló ismerős, bár csak elképzelt világot az idegen város elemeiből, és részévé tegye egy új önmeghatározásnak. A leírások formajegye a névszói túlsúly. Az emigráns, akinek még útlevele (*pièce d'identité*) sincs Berlinben, vagyis identitása nem

¹³ Nabokov, Vladimir: Levél Oroszországba, amely soha nem ért oda. Fordította Hetényi Zsuzsa. In: Nabokov: *Egy naplemente részletei. Összegyűjtött elbeszélések I.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2014. 209–210.

¹⁴ Noha Nabokov magát a formalizmustól és futurizmustól távoliként definiálta, a közvetlen hatás nyilvánvaló, amit intertextuális kapcsolatok is megerősítenek, lásd Hetényi Zsuzsa: Vzor i uzory prozy – dva tipa v semantizatsii bukvi i kletochnyie anagrammy: Nabokov i predshestvenniki. In: Jaccard Jean-Philippe – Morard Anick (eds.): *1913 – Slovo kak takovoie: K iubileinomu godu russkogo futurizma*. Sankt-Peterburg, Evropeiskii universitet v Sankt-Peterburge, 2015. 446–460.

¹⁵ Nabokov, Vladimir: Berlini útmutató. Fordította Hetényi Zsuzsa. In: Nabokov: *Egy naplemente részletei*, i. m., 238.

igazolt, csak azt birtokolja, amit leír, abból építi fel saját identitását, önmagát, amit szavakkal kisajátít.¹⁶

Az élettelen tárgyak már a korai novelláktól kezdve átélkesítve, animálva jelennek meg. A megszemélyesítés klasszikus és banálisnak tartott képi eszközének lélektani hátterét a tárgyak fölötti hatalom megszerzése, a megszelídítés, az intimmé varázslás adja, ami által az emigráns próza igen adekvát eszközének tűnik. Nabokov szövegeiben azonban egyidejűleg egy ezzel ellentétes átalakítás figyelhető meg, az emberek megmerevítése, bábuvá vagy maszkká sematizálása. Az orosz nyelv grammatikájában, az élő és élettelen jelöltekre vonatkozó főnevek ragozási sorának megkülönböztetésében ez a szemléleti helycsere még hangsúlyosabban látszik. A tárgyak még cselekszenek is bábuserű tulajdonosaik helyett:

Franz megismerte a nyilvános táncteremek mámorító végtelenségét... megcsömörlött tükrökben látta magukat; Martha fekete selyemerszényéből fizette a hiéna pincéretet; viharkabátja órákig ölelkezett Martha kedvenc vakondprém bundájával sötét fogasok közt, álmos ruhatárolányok felügyelete alatt.¹⁷

A deanimált emberek egyrészt azért kétdimenziósak, például kártyalapok, mert maga a város is gépiesedik (a korabeli avantgárd képzőművészet és mozgókép különösen Berlint és a fővárosokat, a metropoliszt nagy, lélektelen gépezetnek ábrázolja). Másrészt az emigráns számára egy idegen városban különösképpen sémákba rendeződnek az egyes viselkedéscsoportok képviselői, hiszen motivációik nem érthetők. Harmadrészt azért marionettek vagy manökenbabák a szereplők, mert Nabokov szerzőkonceptiója azt a mindenható diktatori-bábjátékosi erőt demonstrálja, amelynek alakjai gályarabokként engedelmeskednek.¹⁸

A tárgyak animálása és az emberek deanimálása, deperszonalizálása khiasztikus irányú, ellentétes metamorfózis, amely helycserét jelent az élettelen és élő világ között.¹⁹ Ez nem pusztán ábrázolási mód, hanem alapvető szemléleti, sőt világszemléleti jellemzője Nabokovnak, aki a „valóság” szót csak idézőjelekkel tudja elképzelni, vagyis merőben kanti transzcendentális idealizmussal, amelynek értelmében a tárgy önmagában, szemlélőjétől függetlenül létezik, és a tárgyról alkotott kép, ítélet és tulajdonsághalmaz csak a szemlélő értelmének kreálmánya. Nabokov transzcendencia-fogalma is kanti, mert nem a túlvilágba, nem jószágba vagy szépségbe történik átlépés, hanem a szubjektum önreflexiói gondolataiba, amelyek nem a tárgyakat, hanem a tárgyakról való ismereteink jellegét tükrözik.

A megszemélyesítést az ember gyerekkorától gyakorolja, amikor többnyire magányos megfigyelések során értelmet keresve beavatódik a világba. Hogy meglévő ismeretei közé

¹⁶ Az orosz útlevel alól kihalt a birodalom. Lásd bővebben Hetényi Zsuzsa: *Nabokov regényösvényein*. Budapest, Kalligram, 2015. 69–119.

¹⁷ Nabokov, Vladimir: *Király, dáma, bubí*. Fordította Vargyas Zoltán. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2011. 171.

¹⁸ Ennek maga a szöveg is helyet és hangot ad, akár a felsőbb (szerzői) erő beavatkozásaiban. Úgy tűnik, a tárgyakat elevennek ábrázoló művészek külön csoportot alkotnak a prózaíródalmon belül. Hiába a részletes leírás, ha a tárgy nem válik önálló lényé, mint Mándy Ivánnál, amivel szembeállítható Ottlik Géza vagy Nádas Péter tárgykezelése, ahol nincs animálás. Vö. Ottlik „ereklye” fogalmát, amely mögött nincsen tárgy. Mándy megszemélyesítéseiről lásd: Tamás Péter: A megelevenedett tárgyak prózapoétikája Mándy Iván műveiben. In: *„folyékony szobor vagy szilárd szökőkút”*. Tanulmányok Nemes Nagy Ágnesről és más újhirdasokról. Szerkesztette Buda Attila, Palkó Gábor, Pataky Adrienn. Budapest, PIM, 2017. 422–453.

¹⁹ Emögött felfedezhető az emigrációs sérült lelkiállapot védekező mechanizmusa is: a deperszonalizálást a lélektan és az agykutatás a pánik, a szorongás és a depresszió Ön-visszavonási reakciói között tartja számon. Ramachandran, V. S.: *The Emerging Mind*. London, Profile Books, 2003. 108.

illeszthesse az ismeretlen dolgokat, ismerős vonásokkal ruházza fel. A tárgyaknak élőlények vonásait tulajdonítás nemcsak értelmi, de érzelmi tevékenység is, alkotás. „Ha [...] engedjük, hogy elragadjon bennünket egyfajta antropomorf szenvedély, akkor a tárgyaknak még érzéseinket is átadhatjuk” – írja Nabokov *Az ember és a tárgyak* című esszéjében. A megalkotott animált tárgy saját alkotójának teremtménye, és mert neki alárendelt, az ő hatalmát jeleníti meg. Csak alkotója ismeri a „lelkét”, hiszen saját ízlésre és szükségleteire teremtette társává és tulajdonává. Csak a személyes viszony adja meg a tárgyak értékét: „egy tárgy az ember jelenléte nélkül azonnal a természet részévé válik [...] négy, öt, hat, millió tárgyról beszélhetünk, attól függően, hány ember néz rá...”²⁰

A piaclelektan ismert (és 2017-ben Nobel-díjjal jutalmazott) elmélete szerint a tulajdonos a piaci árnál magasabbra értékeli tulajdonát (például ingatlanát), mert számára értéket képvisel minden kiegészítő vonás és minőség, amelyeket ő maga tulajdonít az eladó árunak. Például egy lakás esetében minden emlékével, életének minden lenyomatával együtt gondolja eladni, ám ezeket egy kívülálló nem látja és ismeri, és nem is tudná átvenni.²¹ Ha a gazdaságban létezik hozzáadott forgalmi érték, akkor nevezhetnénk hozzáadott személyes értéknek (*personally attributed quality*, PAQ) ezt a tárgyra ruházott egyéni érzelmi és szellemi asszociáció- és emlékhalmazt.

Nabokov komplex tárgykoncepciójában a véletlenül útjába került tárgyat egyrészt a sors ajándékának látatja, másrészt azzal emeli értékét, hogy írói képzeletével felöltözteti, így éneje egy darabkáját ráruházza, harmadrészt meglátja benne a tárgy magával hozott saját történetét, amelynek kibontása eksztatikus alkotói-gondolati folyamat. A strandon talált üvegcserep az óceán ajándéka, a töredéket azonban az időt visszafelé pergetve egészzé képzeli:

Meggyőződésem, hogy az enyhén domború majolikacserepek között, amelyeket a gyermekünk talált, volt egy, amelynek csigavonalas dísze pontosan folytatta annak a töredéknek a mintázatát, amelyet én találtam 1903-ban ugyanezen a parton, és a kettő összeillett egy harmadikkal, amelyet az anyám lelt a mentone-i parton 1882-ben, és ugyanannak a cserépedénynek a negyedik darabjával, amelyet az ő anyja talált száz évvel ezelőtt – és így tovább, míg a töredékek gyűjteménye, ha mindegyiket megőrizték volna, kiadja a teljes, tökéletes köedényt, amelyet valami olasz gyerek tört el, isten tudja, hol és mikor.²²

A gondosan őrzött használt gyufaszálakról már lekopott az emlék, mikor és miért kerültek a borítékba, és miért maradtak az asztalfiókban, de a hosszú őrzés a „másodlagos szeretet” értékét kölcsönzi nekik. A tárgyak előző tulajdonosaik, szeretett emberek keze nyomát is őrzik.

Emlékszem arra, hogy tízéves voltam, mikor meghalt a nagybátyám diftériában. A szobáit elkezdték fertőtleníteni. Megértettem, hogy lám, meghalt egy ember, és most azon igyekeznek, hogy a tárgyai többé ne legyenek az övéi, hogy eltüntessék róluk a port és az illatot, mindazt, ami ezeket a tárgyakat éppen az ő tárgyaivá tette.²³

²⁰ Nabokov, Vladimir: *Az ember és a tárgyak*. Fordította Tellér Katalin. *Nagyvilág*, 2001/6. 950.

²¹ Kahneman, D. – Knetsch, J. L. – Thaler, R. H.: *Experimental Tests of the Endowment Effect and the Coase Theorem*, *Journal of Political Economy* 98 (1990), 1325–1348.

²² Nabokov: *Szólj, emlékezet!* 328.

²³ Nabokov: *Az ember és a tárgyak*, 952. Hasonlóan következett a szintén emigráns Márai Sándor, azonban maga a leírás nem tudja követni a megállapítást, nem elevenedik meg a felsorolás, csak felhúzott „szerkezet” marad. „A kastély az elmúlt néhány órában élni kezdett, mint egy szerkezet, melyet felhúztak. Nemcsak a bútorok kezdtek élni, a nyári vászonhuzatoktól megszabadított ka-

A vásári porcelánmalac külön értéke az, hogy nyereség volt, amit még fokoz, hogy véletlenül a szállodában felejtődött, elveszett.

Reménytelenül szerelmes vagyok ebbe a porcelánmalacba. Elviselhetetlen és ostoba meghatottság vesz rajtam erőt, ha rá gondolok, rá, a megnyert, meg nem becsült és elhagyott malacra. Ugyanilyen érzéssel nézek néha egy-egy aprócska, észrevétlen díszítésre vagy a tapéta virágmintájára a folyosó egy sötét zugában, melyet rajtam kívül minden bizonnyal senki sem vesz észre. Egy idegen házban, az íróasztalon egyszer megláttam egy ugyanolyan hamutartót, mint amilyen nekem is van. S mégis: ez az enyém, a másik pedig idegen számomra.²⁴

Nabokov esszéje (*Az ember és a tárgyak*) szerint a tárgyak olyan teremtményei az embernek, mint az emberek Istennek. E szigorú hierarchiában az esztétikai alkotás logikája érződik, ahol csak teremtők vannak és alkotások. Az animált tárgy megerősíti animátora identitását, bizonyítva erejét és egyéniségét. Nabokov a hétköznapi tárgymegnevezésekre hivatkozik, ahol (az oroszban ráadásul kicsinyített képzős) testrészek metonimikus megnevezéseivel tesszük élő testekké, antropomorfizáljuk a tárgyakat (magyarból analógiák: asztalláb, fésűfog, bögréfül, babszem, könyökcső, hegyhát). Baudrillard ezt a tárgyak cinosságának, jelenlétének nevezi.²⁵ Mivel az esszé narrációját írójának tulajdoníthatjuk és a szerzőre vonatkozathatjuk, valóban kirajzolódik belőle az emigráns Nabokov közérzete, amint éppen esztétikai eszközzé válik műveiben.

Nabokov szövegeiben lelkes tárgyak veszik át a lelketlen emberek helyét. Előbbiek csak az ember csalhatja meg, utóbbiak között pedig lehetetlen a tartalmas, értékes kapcsolat, hiszen bábok. Logikusan következik ebből a lélektani próza felszámolása, és nemcsak Nabokov távolságtartására gondolhatunk a társadalmi kérdésektől, hanem a próza általában vett depshizológizálására. A mikrokozmosz közepén (amely alkotója kozmosza) egy sérült és zárkózott alkotóegénység áll, aki szoliptikus világa éltető forrásának képzelet magát.

Érezted már valaha, olvasó, a titokzatos bánatot, amikor meg kell válni a nem szeretett lakóhelytől? Nem szakad meg a szív, mint amikor megválnunk kedves tárgyainktól. Könnyét visszatartva a nedves tekintet nem pillant körül úgy, mintha magával vinné az elhagyott hely remegő képét; de a szív legjobb szegletében sajnáljuk a dolgokat, amelyeket lehetünkkel nem keltettünk életre, amelyeket alig vettünk észre, és amelyeket most örökre elhagyunk. Ezt a máris halott leltárt később nem támasztja fel az emlékezet: az ágy nem követ minket tolakodva; a szekrény tükörképe nem kel ki a koporsóból; csak az ablakból nyíló kilátás marad velünk egy ideig, mint a rövid hajú, merev tekintetű, keménygalléros férfi temetői keresztbe illesztett fakuló fényképe. Istenhozzádot mondanék neked, de meg sem hallanád búcsúszavaimat. Mégis, ég veled. Éppen két évig éltem itt, sok mindenről gondol-

---

rosszékek és pamlagok, hanem a képek a falakon, a nagy vas gyertyatartók, a dísz tárgyak az üveg-szekrényekben és a kandalló peremén. A kandallóban hasábfákat készítettek elő a tűzgyújtáshoz, mert a nyár végi éjszakák hűvös párája, éjfél után, nyálkás, nyirkos lepedékkel lepte be a szobákat. A tárgyak mintha egyszerre értelmet kaptak volna, s bizonyítani akarnák, hogy mindennek a világon akkor van csak értelme, ha köze van az emberekhez, ha alkatrésze lehet az emberi sorsnak és cselekménynek." Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek*, Budapest, Helikon Kiadó, 1990. 42.

²⁴ Nabokov: *Az ember és a tárgyak*, 952.

²⁵ Baudrillard, Jean: *A tárgyak rendszere – a lakótér*. Fordította Klaniczay Júlia és Szenes Zsuzsa. *Létiünk*, 1987/1. 113. Hozzáférés 2018. 03. 22. http://adattar.vmmi.org/cikkek/4047/letunk_1987.01_07_jean_baudrillard.pdf

koztam közben, karavánom árnyai végighaladtak a tapétán, a szőnyegen liliomok nyíltak a cigarettahamuból – de az utazás most véget ért.²⁶

A társadalomban az identitás dinamikus kommunikációban van a többi emberrel, és napról napra, kétirányú folyamatokban formálódik, a tárgyak világával viszont egyirányú a kommunikáció, a tárgyak nem válaszolnak a búcsúszavakra. A memoár műfajában a felidézett emberek az emlékképtől függetlenül tovább formálódhatnak az időben, a tárgyak ellenben leírjuk tulajdonában és ellenőrzése alatt maradnak, bármit tehet velük – hűségesen belemerevednek szerepükbe. A tárgy az emlékek és kapcsolatok emlékeinek hordozója, s így maga a szöveg az emlékező emléktulajdonításainak tárháza, vagyis az alkotói gondolat az alkotó tárgyakra ráruházott identitásainak igazolása.

A *Meghívás kivégzésre* (1938) című Nabokov-regényben a totalitárius társadalom uniformizált tagjai átlátszó, lelketlenek, de a későbbi *Áttetsző testek* (1972) főhősének neve már Person, azaz személy. Itt a tárgyak is készséggel feltárukoznak és megmutatják mindazt, amit a beljük feledkező szemlélő látni akar bennük. A harmincnégy év múltán és más nyelven (egyik orosz, másik angolul is²⁷) írott két művet a ceruza, egy tág jelentésmezővel felruházott szimbolikus tárgy köti össze. Az európai regényben a naplóíró Cincinnatus életének fogyását jelentette az alkotást is megtestesítő ceruza rövidülése, a kései regényben pedig az egész 3. fejezet nem más, mint a szállodai szobában álló öreg íróasztal fiókjából véletlenül kiköpött ceruza élete, „áttetsző testének” története; attól kezdve, hogy a grafitot kibányásszák, és a fáját kivágják, „kibomlik ez az egész kis dráma”.²⁸

Nabokov tárgyleírásaiból kirajzolódik, hogy az emigráns életében a tárgyak aránytalanul nagyobb szerepet kapnak, mint az emberek. Az önkép megalkotásának engedelmes alanyaiként az Én részévé válnak, menedéket jelentenek az idegen emberek és közösségek elől, és emlékhordozókként az elveszett otthon képviselői. Perszonalifikálva társakká válnak, társaságot pótolnak, hatalmat és ezzel védelmet nyújtanak animátoruknak, teremtőjüknek.

Ugyanebben az időben, amikor Nabokov emigráns hősei számára áttelekesített tárgyakkal rendezi be az elveszett otthont pótló virtuálisat, az 1920-as években még virágzó, majd az 1930-as években elkomoruló szovjet korszak orosz irodalmában is tapasztalunk Nabokovéhoz hasonló tárgyszemléletet.

Jurij Olesa 1927-es regényében, az *Irigység*ben a lecsúszott, reflektáló értelmiségi főhősnek minden életre kelt tárgy az ellensége, a bútorok elgáncsolják vagy megharapják, a paplan leteperi, a pohárszék kineveti, ezzel szemben az embereket sémákban látja, bohócoknak vagy merev báboknak. Mindent kétszer néz és fontol meg, egyszer közvetlenül, egyszer pedig bizonyos fénytörésben, másodlagosan, túl közletről vagy éppen túl távoli összefüggésekben, „lelki szemeivel”. A világ gombokon, edényeken, ablaküvegekben, csíptetőkbén tükrözödvé, távcsőben és teleszkópban távolodva, optikai csalódásként, szétesve vagy éppen rejtett lényegét feltárva mutatkozik meg, Olesa váratlan hasonlatokat ad elbeszélője szájába, amelyek többsége realizált szóképpé fejlődik.²⁹

²⁶ Nabokov, Vladimir: *Adomány*. Fordította Pap Vera-Ágnes. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2010. 194.

²⁷ Nem játszhatott közre az a hatás sem (ami más életművön belüli egymásra hatások esetében előfordult), hogy az angolra fordítás vagy önfordítás évszáma volt közel. A *Meghívás kivégzésre* angol fordítása 1959-es, tizenhárom évvel korábbi, mint az *Áttetsző testek*.

²⁸ Nabokov, Vladimir: *Áttetsző testek*. Fordította M. Nagy Miklós. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998. 11–13.

²⁹ Olesa, Jurij: *Irigység*. Fordította Brodszky Erzsébet. Budapest. Európa Könyvkiadó, 1958.

Danyiil Harmsz, az orosz abszurd emblemikus írója is ellenséges, kiismerhetetlen, megszemélyesített és életre keltett tárgyi világot ábrázol. Harmsz szerepe az Oberiu csoport kiáltványa szerint (amelynek 200 sorában 23-szor ismétlődik a „tárgy” szó)³⁰ a tárgyak szétszedése és újra összerakása volt. Harmsz a tárgyakban egymástól és mindentől független világmindenség-darabkákat lát, amelyeket „szablyával”, vagyis szavakkal kell felszabdalni darabokra, hogy kívülről, megszokott kapcsolódásuk hálójából kiszakítva regisztrálhassuk őket.

Igazoljuk tetteinket, elhatároljuk magunkat minden mástól, és azt mondogatjuk, hogy jogunk van önállóan élni. Ekkor kezd úgy tűnni, hogy minden, ami rajtunk kívül létezik, a birtokunkban van. És minden rajtunk kívül lévő és tőlünk és más-tól elhatároltat, és azt, ami a szóban forgó (levegővel teli) tértől különbözik, tárgynak nevezünk. A tárgyakból önálló világot alkotunk, és ez a világ birtokába vesz mindent, ami rajta kívül áll, ahogy mi is ezt tesszük ugyanazzal, vagyis a rajtunk kívül esővel. Az önállóan létező tárgyakat már nem kapcsolja össze logikai kapcsolat és oda ugrálnak a térben, ahová akarnak, ahogy mi is. A tárgyak nyomában ugrálnak a főnévi szemléletű szavak.³¹

Az *Értekezés többé-kevésbé Emerson alapján* című másik álfilozófiai esszéjében Harmsz a fő-
lősleges ajándékok koncepcióját vázolja két tézisben. Az első „A tárgyakkal való helyes körülvevődés módozata”, amelyben az alapkövetelmény, hogy ne legyen összefüggés az ember tárgyai között, míg a második, „A bennünket körülvevő tárgyak megsemmisítésének helyes módozata” az ötletszerű káoszban lebegő fölösleges tárgyak elvét vázolja.

Tegyük fel, hogy egy tökéletesen nincstelen lakásmegbízott elhatározza, hogy berendezkedik és körülveszi magát tárgyakkal. Ha a székekkel kezd, akkor a székekhez asztal is szükségeltetik, az asztalhoz lámpa, aztán ágy, takaró, lepedő, komód, fehérnemű, ruha, ruhásszekrény, aztán egy szoba, ahova mindezt elhelyezi és így tovább. Itt a rendszer minden pontjában felmerülhet egy kis oldalág-rendszer: a kerek asztalka megkíván egy kis terítőt, a terítő egy vázát, az meg egy virágot. A tárgyakkal való körülvevődésnek ez a rendszere, ahol egyik tárgy vonzza maga után a másikat, helytelen rendszer, mert ha a virágvázában nincsen virág, akkor a váza értelmetlen, ha kiteszük a vázát, értelmetlenné válik a kerek asztalka, igaz, arra még lehet egy vizeskancsót is tenni, de ha a kancsóba nem öntünk vizet, akkor a virágváza-gondolatmenet érvényben marad. Egyetlen tárgy megsemmisítése megtöri az egész rendszert. Ha viszont a nincstelen házmegbízott teleaggatná magát gyűrűkkel és karkötőkkel, valamint gömbökkel meg celluloidgyűrűkkel venné körül magát, akkor egy vagy huszonhét tárgy elvesztése nem változtatna a lényegen. Ez a tárgyakkal való körülvevődés helyes módozata.³²

Felvetődik a kérdés, hogy vajon a három író megelevenítő tárgyszemlélete közötti hasonlóság véletlen vagy látszólagos, alkati vagy alkotói? Bármely válaszon töprengünk tovább, a hasonlóság azt sugallja, az emigráció nem csak földrajzi fogalom. Az expatriált emigráns, Nabokov otthont rendez be a szavakból, hogy birtokába vegye az idegen világot; míg a földrajzilag „otthon”, de ellenséges hazában élők, Olesa és Harmsz szellemi

³⁰ Manifest OBERIU. <http://xapmc.gorodok.net/documents/1423/default.htm>. Hozzáférés 2018. 03. 24.

³¹ Kharms, Daniil: Sablia. In: Kharms: *O iavleniiaxh i sushcestvovaniiaxh*, Sankt-Peterburg, Azbuka Klassika, 2004. 289.

³² Kharms, Daniil: Traktat bolee ili menee po konspektu Emersena. Uo. 335–336.

hazátlanságban élnek. Utóbbi egyetlen adekvát cselekvésként szavakkal szabadlja szét házát, „ellenségként ront” rá és mindenre, ami logikusnak tűnik, ami elkoptatottan kényelmes és megszokott. A választott magatartás szellemi és filozófiai belső emigrációra emlékeztet. Úgy tűnik, hogy a két különböző geoszociális helyzetre hasonló válaszok születtek. Ez az ellentmondás úgy értelmezhető, hogy a fent leírt tárgy- és világszemlélet egy egzisztenciális emigrációs állapot esztétikai megnyilvánulása.

HIRDETÉS

Színház folyóirat – novemberi szám

- Fókuszban a rendszerváltás: mi történt az elmúlt harminc évben a magyar színházban, táncban – strukturálisan, finanszírozásban, esztétikailag.
- Kritikai beszélgetés a Bodó Viktor rendezte Kertész utcai Shaxpeare-mosóról
- 70 éves a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház
- Börtön és színház
- Világszínház: Tanz im August, Jérôme Bel

A MECSEK UTCÁTÓL A FLÓRIÁN KOCSMÁIG

*Akik a pécsi egyetem hallgatói voltak:
Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil és Takáts Gyula*

(Három íróportré)

1. „mi ültünk a pulpituson”

Kezdjük azzal, hogy egy későbbi esemény felidézése céljából, amely kiindulópontként szolgál számunkra, afféle kályhaként, most előreugrunk az időben. Az ünnepi könyvhek pécsi történetének talán mindmáig legemlékezetesebb eseményére 1984. május 25-én került sor a tiszti klubnak nevezett főtcai palotában, ahol, a rendezvényt irodalmi szalonná avatva, a megjelent írók egymást mutatták be. Weöres Sándor Takáts Gyulát, kiemelve ennek költői sokoldalúságát, Takáts Tatay Sándort, „mégpedig a világcsavargó diákot, a bűvészt és a memóriaművészt”, Károlyi Amy Kolozsvári Grandpierre Emilről beszélt, Tatay pedig, rá jellemzően, érdekes történetekkel fűszerezte a hangulatos délutánt. Másnap az egyetemen különleges eseményre került sor, amelyről Takáts Gyula ezt jegyezte föl naplójában: „V. 26-án volt az aranyoklevél átvétele a Janus Pannonius Egyetemen, abban az aulában, ahol éppen ötven éve avattak doktorrá. A díszoklevelet Grandpierre-rel együtt kaptuk. [...] Délután három órakeresztés után olyan ülés volt, ahol helyet cseréltek a diákok és a professzorok az aulában. A rektor, a dékán és a professzorok társasága lent ült, és mi ültünk a pulpituson. Mármint Grandpierre, Weöres, Tatay, Eörsi,¹ jómagam és Csorba Győző. Ez is jó irodalmi délután volt. Este pedig a Nádor Szálló összes termében az egyetem baráti társasága adott fogadást.”²

Jelen tanulmányunk főszereplői a jeles ünnep „diákírói” közül Tatay Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil és Takáts Gyula, az Erzsébet Tudományegyetem egykori hallgatói. Egyetemi éveik élményei, barátságuk jelentős mértékben formálták emberi és írói karakterüket, itteni tapasztalataik fontos témaként jelentek meg műveikben, amelyek a pécsi irodalmi műveltség értékei, s egyúttal a hétköznapi pécsi irodalmi és polgári élet dokumentumai. Előrejelzésként elegendő Kolozsvári Grandpierre *Tegnap* és Tatay *Lődörgések kora* című regényére, valamint Takáts *A pécsi Flórián kocsmában* című versére utalnunk. „Mindenki, mindenkit ismert – idézi fel Takáts az egyetemi évek hangulatát. Így becsületbeli kötelesség volt a jelenlét és a felkészülés is. Ha pedig kisütött a déli ragyogás, üres volt az északi terem, mert az előadó a pécsi akropolisz gesztenyefái alatt, a dóm előtt sétált, s mint a peripatetikusok magyarázta a tudomány lényegét és értelmét, nem pedig részleteit. Szinte hihetetlen, ha arra gondolok, hogy nemcsak a kis szemináriumi könyvtárakhoz – ahol szabad polcokon álltak a plafonig gyűjtött könyvek és folyóiratok –, voltak kulcsaink, de az öregebb bölcsészeknek, ha nem is az egyetem főkapujához, de a hátsó kiskapuhoz,

¹ Feltehetően Örsi Ferenc író, újságíró, aki 1950-ben a pécsi egyetem jogi karán végbizonyítványt szerzett.

² Takáts Gyula: *Öt esztendő Drangalagban. Naplójegyzetek*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2005. 243.

akárcsak különbejáratú albérletükhöz, saját kulcsaik voltak. Akkor és úgy jártunk ki-be az egyetemre, mintha haza jártunk volna. Akadt olyan polgár is, aki a villámhárító alatt az egyetem tornyában lakott... Hogy ki mit olvasott, mit tudott, mit írt és mennyit írt, azt e kis közösség néma, de biztosan jelző szellemi műszere jól mutatta a bölcsészeti karon.”³

A két világháború közötti pécsi egyetemi évek más szereplői közül Fejtő Ferencről és Kováts Józsefről a Batsányi Irodalmi Kör (Társaság) kapcsán írok (Kardos Tibor és Bajcsa András is itt kerül majd szóba),⁴ Weöres Sándor, aki az egyetemi évek után is hosszabb időt töltött Pécsen, és Csorba Győző, aki egész életében hű maradt szülővárosához, külön fejezetek témái lesznek.⁵ Nagyfalusi Jenő 1927-ben szerzett Pécsen bölcsészdiplomát. Róla és az általa szerkesztett, rövid életű *Symposion* című lap munkatársairól (Aczél Tivadarról és a Kecskeméti testvérekről, Pálról és Györgyről) Várkonyi Nándorról szóló könyvemben írtam, miként a bölcsészkar hallgatói közül Zsíkó Gyuláról. (Csupán megemlítem, s ezzel be is kell érnem, hogy a források itt-ott szóba hozzák még az akkori fiatal szerzők sorában Schridde Évát, Matusz Gyulát, a jogász poétát, akiről Weöres Sándor dicsérő szavakkal szólt egyik levelében, ám az írást hamar abbahagyta, Kalmár Ernő prózaíró és a fiatalon elhunyt Barátos Endrét, valamint Ficzkó Gyulát, akinek *Kórfolyam* című kéziratot regénye nagy hatással volt Tatay Sándorra.)

2. Művész és földműves (Tatay Sándor és Pécs)

Tatay Sándor a *Nyugat* harmadik nemzedékének jeleivel egy időben lépett fel, de érdeklődése, ízlése inkább a népi írók, a *Kelet Népe* felé fordította, amelynek szerzője és szerkesztője lett.⁶ Amikor Pécsre érkezett, már megjelent Sopronban egy falusi tárgyú regénye, *Az eke*. „Összesen körülbelül három évet töltöttem Pécsen a készülődés lázas korszakában” – írta egyik visszaemlékezésében Tatay Sándor, s úgy vélte, hogy a mecsekalji városnak főként három, egész életét befolyásoló hatást köszönhet: a dél-dunántúli táj élménye mellett a fővárosítól különböző vidéki kultúrközpont jelentette számára az írói beavatás tapasztalatát, s ebben főként az Egyetemi Könyvtár és „a minden ízében modern” Várkonyi Nándor személye szolgáltatott neki meghatározó inspirációt. És az egyetemi társakkal, a szintén pályakezdő írókkal való barátságok. „1932-ben történt velem Pécsen a Mecsek utcai diákszállásomon – írja említett visszaemlékezésében –, hogy jóval éjfél után kiáltozásra ébredtem. Nem akartam hinni a fülemnek: az én nevemet kiáltották a számomra még idegen városban, hiszen ebben az évben kerültem oda a bölcsészkarra, s ez még szeptemberben volt, holdvilágban, úgy fél kettő tájban. Kinéztem az ablakon, egy alacsony fiatalembert láttam felfelé törtetni a meredek úton szüntelen ismételve a nevem.

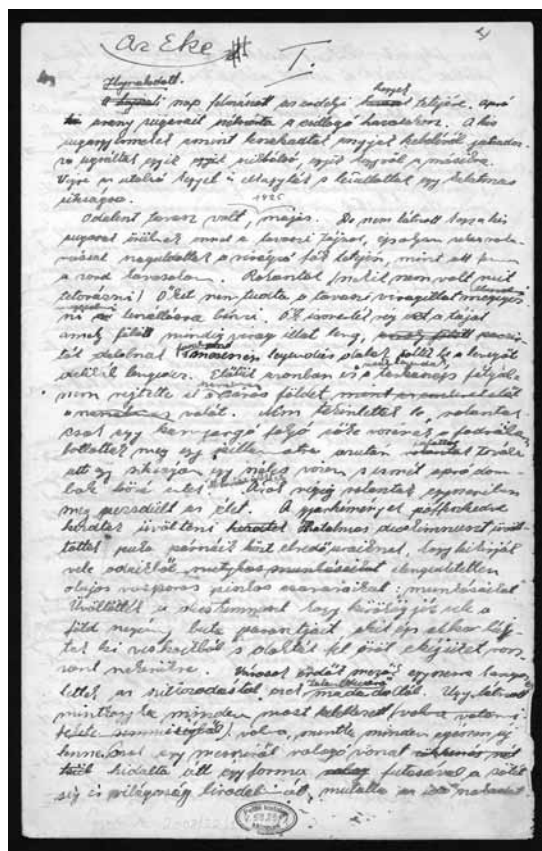
³ Táj és történelem. *Jelenkor*, 1964/1, 33–48., 44. (A hivatkozott összeállítás a pécsi-baranyai kötődésű szerzőket megszólító szerkesztői körkérdésre adott válaszokat foglal magában.)

⁴ A Batsányi János Társaság a pécsi bölcsészkaron... és a Társaság utóélete: Fejtő Ferenc, Kováts József és Kardos Tibor (Három újabb íróportré) (megjelenés alatt)

⁵ Abban a készülő könyvben, amelynek ez a tanulmány is része.

⁶ Tatay Sándor 1910. május 6-án született Bakonytamásiban. Apja evangélikus pap, s az ősei is azok hat nemzedéken keresztül. A gimnáziumot a tatai piaristáknál, a pápai református kollégiumban és Szarvason végzi. A soproni evangélikus teológiára kerül. Közben európai utat tesz (ezt akár csavargásnak is lehetne nevezni), s 1931-ben megjelenik *Az eke* című könyve. Sopronból átkerül a pécsi egyetemre, ahol megismerkedik Weöres Sándorral, Takács Gyulával. Nagy hatással van rá Várkonyi Nándor. A *Kelet Népe* munkatársa lesz. A háború idején Badacsonyban megismerkedik a Rodostó turistaház gondnokával, Takács Máriával, akit feleségül vesz. Később saját házat építenek Badacsonyban. 1957-ben és 1961-ben József Attila-díjat kap, 1991-ben, nem sokkal halála előtt Kossuth-díjjal tüntetik ki. 1991. december 2-án hal meg Budapesten. Kérésére szülőfalujában helyezik örök nyugalomra.

– Ki az? – kiáltottam ijedten. – Én vagyok: Weöres Sándor. Tatay Sándort keresem. – Az meg én vagyok. – Na végre. Hallottam, hogy ebben az utcában laksz, de a házzszámot nem tudtam, gondoltam megkereslek. Ekkor ismerkedtem meg Weöres Sándorral, néhány nap múlva Takáts Gyulával, majd Várkonyi Nándorral, és ettől számíthatom azt az időt, amióta irodalmi életünkkel kapcsolatomban van.”⁷ A pécsi bölcsészkaron, ahova Tatay a soproni evangélikus teológiáról került (ez is a pécsi egyetem kara volt), számára nem a diploma megszerzése jelentette az elsődleges célt. „Már az első találkozások után láttuk – ismét Takáts Gyulát idézzük –, hogy Tatay nem is azért jött Pécsre és véletlenül épp közénk. Járt ugyan szorgalmasan Thienemann és Tolnai Vilmos előadásaira, de nem a kollokviumokra készült [...], hanem arra a tudásra, amelynek sokrétű lényegét kezdő írónál nehéz meghatározni. [...] Pécs a kötetlen, szabad életet és otthon jelentette bölcsészkarával és Egyetemi Könyvtárával, ahol mindnyájunk tanácsadó barátja, Várkonyi Nándor volt az ór. Várkonyi nagy távlatú, naprakész tudásából és sokoldalú érdeklődéséből és irodalmi érzékenységből többet tanultunk, mint a bölcsészkar előadásokból.”⁸

Az eke kéziratának első lapja. Petőfi Irodalmi Múzeum. Kézirattár.

⁷ Táj és történelem, i. m., 47.

⁸ Takáts Gyula: Pannonhalmától Badacsonyig. Kortárs, 1992/3. In: Sziklák alatt. Tatay Sándor emlékezete. Válogatta, szerkesztette Tüskés Tibor. Bp., Nap Kiadó, 2000. 30–38., 31.

A Mecsek utca. Részlet. Korabeli felvétel.
A Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye

Pécs azonban csak egy, bár igen jelentős állomást jelentett számára a Bakony és a Badacsony közötti időben. A bakonyi táj jelentette számára mindig is a lelki otthont (ennek múltját és jelenét fogja bemutatni *Bakonyi krónika* című művében), majd később, 1944-től a Badacsony lett az igazi otthona, ahol házat is épített magának a sziklák alatt. (Az egykori tűzhányó s az ott élő emberek élete ihlette *Vulkán* című regényét). Itt látogatta meg őt 1972-ben Bertha Bulcsu, aki találkozásukat a *Jelenkorban* közölt interjúban örököltette meg. „Pécshez kötődnek első tartalmas írói kapcsolataim” – hangsúlyozta az író ebben a beszélgetésben is.⁹ „Vidéki ember volt”, mondta róla Domokos Mátyás,¹⁰ s ez a jelző egyaránt magában foglalja Tataynak a természethez, a dunántúli tájhoz való kötődését, a falusi és kisvárosi emberek sorsa iránti lankadatlan érdeklődését, valamint érzékelteti a paplakokban, udvarházakban, polgári otthonokban hallott és elsajátított beszédstílus, szófűzés és történetmondó kedv áthullámszerűségét írásainak szövegvilágába. A milió és a szereplők plasztikus rajzán túl mondatai hangulati atmoszférával telítettek. Ő is tudott levegőt festeni, mint művészbarátja, a szintén badacsonyi Egry József. Tatay a régi mesemondók örököse, ha nem is a fonóbelieké, mint Czine Mihály véli,¹¹ inkább a kedélyes vidéki összejövetelek, anekdotázó csevegések hangját idézi s helyszíneit jeleníti meg a kocsmáktól a kúriáig. Csakhogy az ő történetei a realitások vonzásköréből gyakran átlenyúlnak a szabadon szárnyaló képzelet gravitáció nélküli közegébe, s legjobb történetei olyan valóságos és mégis mesei mezőbe helyeződnek, olyan köztes térbe, amelyet rejtett forrásból származó fények világítanak meg. Ezáltal legmaradandóbb művei el is válnak a hagyományos, anekdotikus elbeszélő modortól. Íróként úgy tett, mintha a földön állna,

⁹ Bertha Bulcsu: Interjú Tatay Sándorral. *Jelenkor*, 1972/12, 1063–1070.

¹⁰ Legenda Tatay Sándorról. In: *Sziklák alatt*, i. m., 265–279., 274.

¹¹ Czine Mihály: Olvasónapló. Tatay Sándor: Hét szűk évtized. *Jelenkor*, 1984/3. 270–271.

pedig tíz centivel fölötte lebegett. Emberi egyénisége is kettős szerepvállalásról tanúskodik. „Művész vagy és földművelő, / nagy fia a harmóniának” – írta róla az őt badacsonyi otthonában meglátogató vogul költő, Andrej Tarhanov.¹² Ez a magától értetődő természetességgel vállalt kettős szerep avatta kortársai szemében kedvessé, nyájassá egyéniségét. Weöres Sándor szerint: „tapasztalt, mozgékony, élelmes, becsületes ember és amellet jó cimborá”.¹³ Ilyen volt fiatalon, és időskorában is ilyen maradt.

Tatay legnagyobb – jóllehet nem a legsikeresebb – írói vállalkozása a magyar középosztály tablójának szánt *Simeon család* című regényciklus. A mű a családregegy műfajának kései, de még értékteremtő példája lehetett volna, ha a megírás ideje, az ötvenes évek második fele – a kimondani akarás szándékát a kimondhatóság korlátainak présébe szorítva – nem kényszerített volna a szerzőre a folyamatokat torzító és a figurák plasztikáját olykor elmosó látószöveget és egy hagyományos, a modernebb törekvések felé ezúttal nem nyitott elbeszélő modort. A tradicionális szálelvesztési technika ugyan jól működik, a kompozíció narrációs réseit azonban az író nem mindig tudja betömni egy másik régimódi megoldással, az elbeszélést meg-megszakító levelek beiktatásával. A jelzett korlátozó perspektíva az első regényben, *A Simeon-házban* (1955) érzékelhető legkevésbé. A nagyanyán és a szülőkön kívül a hét gyerek, a négy lány és a fiúk, a tágas, alighanem túl is méretezett kompozícióban elegendő meseanyagot kínálnak a szerzőnek, aki ezúttal is bírja epikus szusszal, sőt, áradó mesélőkedve olykor még túl is hullámszik a megszabott kereteken, jócskán megterhelve az epikus szerkezet tartóelemeit. A motivációs bizonytalanságok pedig nem egy esetben következtelenné teszik a karakterrajzot. A regény hősnője, Simeon Klára méltósággal szakít szeretőjével, gyermeke apjával, a kétes erkölcsű gróf Lupovics Ivánnal, de a gyermekkori barátja (és hódolója), a zsidó bankár, Barta Ármin által felkínált lehetőséget elhárítva inkább a magányt választja. (Egy nem egészen indokolt névleges házasság terhével, majd az özvegyors nehézségeivel. Az sem világos, a harmadik kötetben miért mondja Klára, hogy ő és kislánya képezi a gróf valódi családját, aki közben, anyagi megfontolásból, Barta Esztert vette feleségül.) Barta Ármin lehetne a regény legizgalmasabb figurája, ha később nem tűnne el az ábrázolás előteréből. A szöveg által görgetett valóságanyag azonban e bizonytalanságok ellenére kétségkívül gazdag és sokrétű. A regény egyik kritikusa az ábrázolás széles társadalmi horizontját dicsérte, amelynek alapja a személyes tapasztalat és a családi hagyomány ötvözése.¹⁴ A következő regény, *A második lány* (1956) gyengébben sikerült. Ha a ciklusnak később együtt is kiadott első három regényét trilógiának tekintjük,¹⁵ akkor az így létrejött szerkezetnek ez a hullámvölgye. A probléma gyökere az, hogy Simeon Viola érdektelenebb regényalak nővérénél. „Ami jelentős dolog történt velem az életemben, az nem más, minthogy mások heve elragadott” – mondja önkritikusan.¹⁶ Ily módon került a kommunista mozgalomba is a háborút követő zűrzavaros időben. Házassága a tékozló, lump Kristóf Andrással eleve kudarcra van ítélve. A férj alkoholizmusa a sorozatos lerészegedésekkel olvasói szempontból egyre fárasztóbb. Az ál-Stradivari anekdotikus históriája is hamar kifulladásra kerül, pedig az alapötlet – a valódi gazdagsággal a környezetre gyakorolt hatásában egyenértékű a gazdagság pusztá látszata – kétségkívül sok mindent elmond a húszas évek világáról. Eközben arra a következtetésre jutunk, hogy a Simeon lányok útja, az illúziók és a téves döntések következtében, mint egyikük megfogalmazza, az élet „elcsúszásához” vezet. A regény befejező szakaszában a váratlanul megözvegyülő harmadik lány, Anna sorsa is ezt igazolja. Ezek után sokat ígérően indul a

¹² Andrej Tarhanov: *A harmónia fia*. Bede Anna fordítása. *Jelenkor*, 1985/5. 426.

¹³ Weöres Sándor: Levél Illés Árpádhoz. In: W. S.: *Egybegyűjtött levelek*. Szerk. Bata Imre és Nemeskéri Erika. I–II. Bp., Pesti Szalon Könyvkiadó, 1998. I. 246.

¹⁴ Cseres Tibor: Tatay Sándor: *A Simeon ház*. *Csillag*, 1955/10. 2135–2138.

¹⁵ Tatay Sándor: *A Simeon ház; A második lány; Kenyér és virág*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960.

¹⁶ Uo., 144.

negyedik lány, Katalin története. Ő lesz a trilógia harmadik részének, a *Kenyér és virágnak* (1959) a hőse. Legalábbis a könyv első felében, amely egy bonyolult érzelmi szituációt követő szökéssel, valójában meneküléssel zárul Bottyán Péter segédjegyzővel. (Majd négy gyermekük fog születni.) Epikus szempontból azonban ez a lány sem elégíti ki igazán az olvasói várankozásokat. A könyv két narratív csomópont köré szerveződik, második fele már Simeon Tamás nevelődési regénye olvasmányos, novellaszerű részletekkel (ilyen a szerelméért a kurtizán sorsot vállaló Nóra története), de a szerkezeti ökonómia itt sem mindig érvényesül. Összességében úgy ítélné meg, hogy a trilógia kiegyensúlyozatlan írói teljesítmény, de bőséges életanyaggal és szépen megírt részletekkel. Ez utóbbiak közül megemlítendő a cséplés színekben gazdag leírása az első kötetben (Tatay mestere a munkafolyamatok leírásának), a tüdőbeteg IV. Károly alakjának emlékezetes megörökítése az éjszakai esőben a trilógia második részében, a harmadik kötetből pedig méltán felidézhető a gyerekek izgalmas kalandja a hóviharban, valamint Tamás és a nála jóval idősebb aszszony, Mati finoman ábrázolt szerelmi története. A szerkezet túlméretezettsége a trilógiához csatolt két regényben (*A nyugati kapu*, 1962, *Az ítélet napja*, 1964) a kompozíció további fellazulásához és az alakrajz elmosódásához vezet, annál is inkább, mert a szerző, a társadalmi mozgások széles horizontjának megőrzése mellett, elhanyagolni látszik hősei belső küzdelmeinek ábrázolását.¹⁷ A pikareszk jellegű hős rajza egyaránt jelzi a regénybeli család és a forma anakronisztikussá válását.¹⁸

Nem csupán pécsi látószögünk alapján fontosabb, regénypoétikai szempontból is sikerültebb, kiegyensúlyozottabb az a *Hét szűk évtized* címmel összefoglalt önéletrajzi ihletésű trilógia, amelynek középső darabjában Tatay pécsi élményeit dolgozza fel. Ez a mű Philippe Lejeune *Az önéletrajzi paktum* című munkáját idézve: „Visszatekintő próza elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezi.”¹⁹ Ezáltal nem korlátozza Tataynak a groteszk fantasztikum iránti vonzódását, képzeletének kötetlen játékát a családi tradícióhoz és a külső elvárásokhoz való alkalmazkodás, a személyes nézőpont pedig nem engedi túl szélesre nyitni az epikus horizontot, ily módon a beszédmód egy pillanatra sem válik lomposná és döcögőssé, mivel a narrátornak nem kell felesleges terheket cipelnie. A lélekrajz viszont gazdagabb és bensőségesebb, s ez által szabadabban érvényesülhet Tataynak a mesélőkedv mellett másik írói kvalitása, a mágikus látásmód: a realista festés ennek eredményeként szinte észrevétlenül vált át a groteszk színekkel és gogoli gúnnyal²⁰ kevert fantasztikumba. Azok az írói erények érvényesülnek ebben a trilógiában, amelyeknek a forrása Tatay korai műveiben keresendő. Weöres Sándor már barátja első elbeszéléseit olvasva észlelte, hogy „Tatay a nagy kérdések megnyugtató válaszát nem az emberi értelemben, de a természetben látja; világa mágikus világ, hol áldó és ártó erők buja szövedékében él az ember – és a létfontartó erő a talajból, az anyaföldből sugárzik”.²¹ Hamvas Béla szintén „a kozmikus erővel való intenzív együttélés”-ben látta Tatay stílusának meghatározó vonását.²² Ennek következtében a szerző gyakran elmossa a különbséget az önéletrajzi és fikciós beszédmód között, amit műve egyik legfontosabb, előremutató sajátosságának tekinthetünk.

¹⁷ B. Nagy László: Egy regényciklus margójára. Tatay Sándor könyve: *A nyugati kapu. Élet és Irodalom*, 1962. dec. 1. In: *Szikkalát alatt*, i. m., 125–128.

¹⁸ Seres József: Tatay Sándor: *Az ítélet napja. Kritika*, 1964/10. 59–60.

¹⁹ Philippe Lejeune: *Az önéletrajzi paktum*. In: P. L.: *Önéletrajz, élettörténet, napló*. Válogatott tanulmányok. Ford. Varga Róbert. Bp., L'Harmattan, 2003. 18.

²⁰ A „gogoli gúny” megnyilvánulását Takáts Gyula vette észre Tatay Sándor *Zápor* című korai regényéről írt recenziójában. *Magyar Csillag*, 1941/2. 117.

²¹ Weöres Sándor: *Jelek a porban*. Tatay Sándor elbeszélései. *Nyugat*, 1940/4. In: *Szikkalát alatt*, i. m., 49–50.

²² Hamvas Béla: *Csendes, de mély...*, *Diárium*, 1947. ősz. In: *Szikkalát alatt*, i. m., 86.

A *Meglepetéseim könyve* a gyermekkor regénye. Az evangélikus papi otthon hangulatával, a falunak a gyermeki érzékelésen átszűrte eseményeivel és a Bakony látványával indul. A szöveg kettős nézőpontból formálódik: a felnőtt elbeszélő visszapillantva átéli a gyermek felidézett tudathorizontját. „Most visszatérek a gyermekhez, aki ül a szénapadlás ajtajában, lábát a létra felső fokára támasztva” – kezdődik például a hetedik fejezet. Ezt a felnőtt elbeszélő mondja a megírás jelen idejében, aki a következő mondatban átadja nézőpontját a gyermeknek, miközben az elbeszélés múlt idejű rendje a narratív gesztust is a gyermekhez köti. „Ott ültem már jó órája gyönyörködve birodalmamban, mely abban az időben akkora volt mindig, amekkorát a szem át tudott fogni.”²³ A falusi hiedelmek hatásának érzékeltetése az érzelmi telítettségű miliórajzra rávetíti a babonáktól rettegő képzelet fantasztikus alakzatainak mintázatát. A hazatérő fiú vállára varjú száll, amit a szembejövők, persze, nem látnak, de ő határozottan érzi karmainak szorítását a vállán. A körtefán ismeretlen ember áll, félelmes alak, de lehet, hogy csupán a faágak csalóka játéka ijesztgeti a szemlélőt. A látókörfokozatos tágulása kíváncsi várakozást kelt az olvasóban a folytatás iránt.

A *Lődörgések kora* az elbeszélő diákéveinek ironikus kommentárokkal fűszerezett pikareszk kalandjaival kezdődik. Ilyen a tulipános csínytevés felidézése, a Kanizsai lányok története a szemgyulladást gyógyító balzsamírral, vagy Félelmetes Lujza, a gyűlölködő vénasszony groteszk históriája.²⁴ A regénybeli hang narrátorként és szereplőként is Tatay Sándornak nevezi magát, s ez a nyomatékos identifikáció a kritikus önvizsgálatot szolgálja. „Ha már elkezdtem írni, munkám legnagyobbreszt mégis magamról szól óhatatlanul, akkor is, ha másokról beszélek. Botlásaimról, tévedéseimről, megfutamodásaimról, bölcsességgé magasztosított tétlenségemről, elfecsérelt talentumokról, tapintatnak szépített erélytelenségeimről, az egymás belügyeibe való bele nem avatkozás hamis érényeiről. Nem hőse, csak tárgya leszek e műnek.”²⁵ Ezt a szándékot tükrözi a „bécsi haszontalanságok” önkritikus szemléje. Az íróvá válás elbeszélése a szerzői karakter hiteles önszemléletről tanúskodó bemutatásával társul: „velem született képességem volt a komponálásra, az események és stílusbeli ékességek olyan elrendezésére, megfelelő időzítésére, amely mély hatást gyakorolt a gyanútlan olvasóra”.²⁶ Az írói habitus színrevitele egyszerre benső megelégedéssel és ironikus tükörbe nézéssel történik. Tatay szövegében a *gyanútlan* jelző az egyszerű átlagolvasóra utal. Azokra, akik különös képzettség nélkül egyszerűen csak szeretnek olvasni. Mindig is ezeknek írta műveit. (Kivált népszerű ifjúsági regényeit. A *Kinizsi Pált*, amelyből egyik kritikusa szerint „kifejejtette” a történelmi valóságot,²⁷ valamint a didaktikus szándékú *Puskák és galambokat*.) „Az egyszerű olvasóktól bizalmat nyertem, az egyszerű olvasót azért soha el nem hagyom életemben semmilyen talmi csillogásért” – vallotta.²⁸ A befogadói elvárásnak ehhez a horizontjához alkalmazkodva azonban korlátoznia is kellett írói magatartását, visszafognia tehetségének szabad lendületét. Erre legkevésbé a *Hét szűk évtized*ben kényszerült. Ezért tekinthető ez a trilógia az életmű egyik kiemelkedő értékének.

A regény befejező része (a 10–14. fejezet) tartalmazza Tatay pécsi éveinek emlékanyagát. A *Ház varrógépekkel* című fejezet cselekménye a Mecsek utcában játszódik, ott, ahol

²³ Tatay Sándor: *Meglepetéseim könyve. Lődörgések kora. Regények*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. 74.

²⁴ Egy szarvasi fegyelmi ügy híre Pécsre is eljutott. Tatay egyik éjjel ittasan behatolt a tanítóképző zárt parkjába, leszedte a hollandiai tulipánokat, hogy a virágokat a hálóterem ablakain beszórja a hallgatóknak. Erről az igazgató utólag levélben tájékoztatta a pécsi egyetem rektorát. A levél megtalálható az egyetemi levéltárakban. Dátuma: 1929. július 27.

²⁵ Uo. 148.

²⁶ Uo. 204.

²⁷ Tarján Tamás: Tatay Sándor: Kinizsi Pál. In: *Sziklák alatt*, i. m., 128–133.

²⁸ Tatay 1983. 210.

egyik éjszaka, mint korábban említettük, Weöres Sándor hangos kiáltozással kereste kollegáját. Plasztikusan megrajzolt portrék által megismerjük az alagsori albérleti szobák lakóit, az orvostanhallgató Bellát, Ancsit, a befogadott árva lányt, valamint a házbeli Margit asszonyt szerelmi gyötrelmeivel, hogy végül a vérbő história meglepő csattanóval záruljon. Az „Öttorony” címmel tervezett lap „megalapításának” története Weöres Sándor Alsó Havi Boldogasszony utcai albérletében hat résztvevővel (a „szobaúron” és az elbeszélőn kívül Barátos Endre, Ficzkó Gyula, Takáts Gyula és az összejövételnek irodalmi rangot adó Várkonyi Nándor volt jelen) ironikus beszámolóba csomagolt adalék a pécsi irodalmi műveltség historikumához. Miközben megállapodnak, hogy tervezett (és soha meg nem valósult) lapjukhoz Babbitól kérnek előszót, az udvaron letaglózott bika vére a küszöbön át befolyik a szobába, ellepi a padlót, s ők felemelt lábakkal, de megszakítás nélkül folytatják a tanácskozást. A szellem szárnyalását vaskos realitás ellenpontozza. A könyv legjobb fejezete (*Vendégünk, az Angyal*) Berda József pécsi látogatásának elbeszélése. Tatay ekkor már a Móré Fülöp utca sarkán lakott, az egykori tüérlaktanya szomszédságában, barátaival itt fogadta a jeles költőt, akinek pocakos alakjára szárnyakat képzelt a játékos fantázia, s aki így repülni is tudott, hogy a magasból a madarak aláhulló áldásával büntesse meg a gyakorlótéren szitkozódó őrmestert. A társaság tagjai pécsi odisszeájuk során eljutnak a székesegyházba, ahol az Angyal nem éppen a liturgia szabályainak megfelelően válik a mise aktív résztvevőjévé, utána Kocsis László, a halk szavú kanonok-költő fogadja őket, majd a Kakukk csárda következik ínycsokorral, végül pedig egy felfokozott hangulatú tettyei kirándulás zárja a programot. Miközben az eseménydús nap beszámolóját olvassuk, s járjuk a pécsi utcákat, a költői képzelet által színezett szellemvárosba, a csodák földjére, az „égi (és alvilági) Pécs” tereire is eljutunk. Az Angyal látogatásának történetét további kalandok követik plasztikusan megrajzolt szereplőkkel. Találkozás Gergely Mártával, akinek akkor már megjelent, jó visszhangot kiváltva, *A salakmosó* című regénye,²⁹ látogatás a Sikora fényirdában, szerelmi história a kalandos életű Fucina Olgával. Az egyetemi viszonyokat egy hallgatók által szervezett politikai gyűlés érzékelteti Tatay németellenes felszólalásával. Időközben megjelenik a *Budapesti Hírlapban* egy novellája, amelynek honoráriumát annyira biztatónak találta, hogy másnap elutazik Pestre írónak.

De Tatay Sándor pécsi története ezzel nem ért véget. A harmincas évek második felében gyakran visszalátogatott, s ezek a pécsi utak, mint írta, mindig „hazatérést” jelentettek számára. A *Kelet Népe* után a *Sorsunk* szerkesztősége biztosította számára az otthoni légkört. Később a *Dunántúl* szerkesztői hozták vissza a hallgatásból az irodalmi nyilvánosságba. Az önéletrajzi trilógia harmadik része, a *Lyuk a tetőn* már kívül esik a mi „Öttoronyunk” vonzáskörén. Ez az írói pályakezdés és a badacsonyi évek krónikája. Itt is egymásra vetül a jelen és az emlékezet képanyaga, a visszatekintő és a szemlélő világa. A cselekmény középpontjában egy be nem fejezett balatoni filmforgatás története áll Szóts Istvánnal és a híres-hírhedt amazoncsapattal. A Tatay családdal kapcsolatos eseménysorba beleszővődik az író házasságának bensőséges színekkel felidézett története.

²⁹ Gergely Márta (Barcs, 1913 – Budapest, 1973) pécsi középiskolai tanulmányait félbehagyta, mert Ady Endre népszerűsítése miatt kizárták, 1929-től gyári munkás lett Pécsen. A *salakmosó* című regénye 1934-ben jelent meg, elnyerve a Pantheon Kiadó Mikszáth-díjat, adataink szerint ebben az időben már Budapesten élt, előbb szövevényként dolgozott, majd 1934-től újságíró. Írásaiban főként a nők sorsával foglalkozott. A jelek szerint Tatayval egy pécsi látogatása során találkozott. Később gyermek- és diáklapok (*Kisdobos, Pajtás*) szerkesztője lett. Egy serdülőlány életéről szóló *Szösz* című regényét több nyelvre lefordították. *Házasságból elégséges* című regényéből film készült. Kétszer kapott József Attila-díjat (1952, 1959). A *salakmosót* Vas István mutatta be a *Nyugatban* (1934). Ifjúsági regényeiről Cs. Nagy István írt a *Jelenkorban* (1964).

Tatay Sándor „Ötöröny”-beli portréjához, közvetve, még néhány mű kapcsolható. Egyik legszebb elbeszélése, a *Ház a sziklák alatt*, amely „emberteremtő ereje, szükségzavú, erős realizmusú meseszövése” révén emelkedik ki novellái közül,³⁰ s amely forgatókönyvi alapjául szolgált Makk Károly nemzetközi sikert aratott filmjének, a *Sorsunkban* jelent meg, *Bakonyi krónika* című munkáját pedig a *Jelenkor* közölte először folytatásokban. Ezt a művet, amely egyaránt működésbe hozza a regény és a szociográfia műfaji hagyományát, kritikusai szerelmes földrajznak, emberföldrajznak is nevezték. A természetjárás motívumára épül, mindvégig az erdőket járó, hegyeket mászó, falvakba betérő elbeszélő szemével látjuk a Bakony világát, egy hosszú utazás részesei leszünk Badacsonytól Bakonytamásiig. S mivel az elbeszélő otthon van ebben a világban, s a múltját, lakóit is ismeri, az olvasók is az otthonosság érzésének ajándékát kapják, és sajátjukként élik át azokat a veszteségeket, bajokat is, amelyek a sokszor erőltetett iparosodással járnak. Kiapadó forrásokat látunk, elhagyott öregekkel találkozunk, „kínokról, tragédiákról” értesülünk.³¹ A könyv legemlékezetesebb jelenete a két idős, Kanadából hazalátogató asszony esete, akik egykor Ajkán töltötték leány éveiket. „Emlékeikben egy falucska élt, játszótérük, s tán első szerelmeik színhelye, poros utcával, virágos kertekkel, kertek aljával, libalegelővel, kacsaúsztatóval. Most meg mintha hiába röpülték volna át az óceánt. Azt a falut a föld nyelte el. Talán nem is itt volt. Csak sírdogáltak [...]”³² Az elégikus hanghoz ezúttal is ironikus mellékszövege társul. Egy kiránduló társaság északi fénynek vélt különös jelenségben gyönyörködik, ám az erdész közli, hogy az Győr fényeinek tükröződése a levegőben.

Végül az *Eszter és a faldkakas* című regényt említjük, amelynek sokarcú hősnőjét, aki mintha a mitológiai Istár reinkarnációja lenne, egyaránt lehet „fehérmájú nőszemélynek”, a falu világát felbolygató női garabonciásnak, vagy a szerelmi kegyek jótékony osztogatójának tekinteni, ami a portrérajzolás termékeny talányosságát igazolja. A falu, ahová Eszter-Istár alászáll, s amelyből a jelek szerint a regény végén távozik (bár a befejezés nyitottnak is tekinthető), Csöngérről lett mintázva, a cselekmény egyik fontos helyszíne a csöngői Weöres-udvarház, az ifjabb Artúr alakját pedig a szerző barátjáról, Weöres Sándorról mintázta. A festői színekkel rajzolt portrékat – a hétköznapiakat és a varázslatot vegyítő Tatay-stílusra jellemzően – szürrealitásba átbillentett cselekmény övezi. Bata Imre szerint a regény álomszerű meséjében „jól érzékelhető a valóság atmoszférája”.³³

Orbán Ottó a Badacsonyi látványához társítja az író alakját a *Kocsmában méléz a vén kalóz* kötet *Tatayhoz* című emlékező versében:

*Nézd a Badacsonyt! Kőd lepi, mint az életet.
Eltűnt Tatay meggyipiros orra;
jobbik fajta borát, melyet magának tartogatott,
főllitta a szürke bazalt, mint őt magát is.*³⁴

Lehet, hogy majd egyszer, mint a költő írja horatiusi hangú versében, „kiszárad a tó, helyet cserél lép és sivatag, / kipusztul a nép, elhallgat a nyelv”, de addig itt vannak nekünk a művek. Tatay könyvei, szövegei, többek között a *Sorsunk*, a *Dunántúli* és a *Jelenkor* lapjaiban. Ezért hát: „Tölts bort, kései vendég!”

³⁰ Czibor János: *Ház a sziklák alatt*. *Filmvilág*, 1959. április 15. In: *Sziklák alatt*, i. m., 92–95., 95.

³¹ Ágh István: „Ki manapság jár a Bakonyt”. Tatay Sándor: *Bakonyi krónika*. *Jelenkor*, 1986/4.

³² Tatay Sándor: *Bakonyi krónika*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 26.

³³ Bata Imre: *Ultósó*. In: Weöres 1998. II. 483–524., 487.

³⁴ Orbán Ottó: *Kocsmában méléz a vén kalóz*. *Új versek 1993–1994*. Bp., Helikon Kiadó, 1995. 81.

3. „Grandpierre szekrényében szellemek laknak” (A pécsi motívum az életmű szöttezésében)

Előjáróban közlöm, hogy az alcímbeli szekrény titkát Bertha Bulcsu nevezetes interjújából vettem,³⁵ a szekrény lakóit az író hőseivel azonosítom, a szöttes szónál pedig eszembe jutott az író szenvedélyes vonzódása a szönyegek iránt. És az irodalomtörténészek iránti el-lenszenvéről is tudok (kivétel: Szerb Antal), így hát nem kis kockázatot vállalok, amikor szakmám szabályai szerint portrét rajzolok Kolozsvári Grandpierre Emilről. És megfeledek-kezem korunk egyik bölcsének intelméről: „Óvakodj a háromnevű embertől!”³⁶ – Írói vilá-gképét az a negatív tapasztalat határozza meg, amelyet eszmélkedése során, a húszas-harmincas években a magyar középosztály életidegen magatartásáról szerzett, részben családi élmények révén. Ennek leglényegesebb eleme szerinte a reális dolgok helyettesítése egy hamis tudat téveszméivel, sajátos szekunder tudat létrejötte, ami képtelenné tesz a cselekvésre. Ezt a benuhátságot Kolozsvári Grandpierre jellegzetes magyar betegségnek te-kinti. Ez a vélekedése irodalomszemléletét is alapvetően befolyásolja. Jókait életszeretete és mesélőkedve mellett azért helyezi irodalmi panteonjának csúcsára, mert hősei cselekvő emberek, és ő maga is az, mert kreatív, teremtő fantáziája szintén poétikai cselekvések sorát produkálja. Jókait ellenpontja a „lusta és szétfolyó” Mikszáth, „a képtelenségig pozitivistá”, komponálás helyett anekdotázó író a maga tette alkalmatlan figuráival, akinek „minden gondolata a semmittevés igazolása”. „Sémák szerint dolgozik, minden helyzetben a szá-mára leginkább kézen fekvő, a legkönnyebb megoldást választja. A megfigyelt tények le-írása túlhaladja elpuhult elméjét” – írja, a legújabb idők Mikszáth-újraértelmezése fényé-ben nagyon is vitathatóan, de a maga értékrendje szerint kétségkívül logikusan.³⁷

Kolozsvári Grandpierre kilépése a középosztályra jellemző légritka szellemi világból együtt járt racionális, kritikai szemléletének és urbánus ízlésének kialakulásával. Ez állan-dó hiányérzettel járt, hiszen a hazai viszonyok sajátossága folytán a vidéki városokban to-vább öröklődött az életforma, amelyre bírálata irányult. A kritika erejét fokozta az írónak

³⁵ Bertha Bulcsu: Interjú Kolozsvári Grandpierre Emillel. *Jelenkor*, 1971/9. 774–782.

³⁶ Kolozsvári Grandpierre Emil 1907. január 15-én született Kolozsváron francia eredetű polgári családban. Apja törvényszéki bíró, Trianon után az erdélyi Magyar Párt elnöke. A kolozsvári református kollégiumban tanult. A családdal együtt 1924-ben Budapestre költözött. A budapesti egyetemen megkezdett tanulmányait félbehagyta, s Épinalban beiratkozott egy fonó- és szövő-ipari főiskolára, majd a tournai-i szakiskolában tanult egy ideig, később Brüsszelben filmstatisztaként próbált megélni. Hazatérése után 1928-ban a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem olasz-francia szakos hallgatója, eközben a hallgatók Batsányi Körének is tagja lett, mások mellett Kováts Józseffel és Fejtő Ferencsel. Doktori disszertációját Luigi Pirandellóról írta, témavezetője Koltay-Kastner Jenő volt. Az egyetem elvégzése után hivatalnok. 1931-ben Kolozsváron megje-lent első regénye, a *Rosta*, amely ismertté tette a nevét az irodalmi életben. A *Nyugatban* és a *Magyar Csillagban* jelentek meg írásai. 1944-ben Baumgarten-díjat kapott. Katonai szolgálatot teljesített, majd hadifogságba esett. Hazatérése után a Franklin Kiadóban dolgozott, 1947–1949-ben a *Magyarok* szerkesztője. A rádió irodalmi osztályát vezette. 1950-től a Hungária, majd a Szépirodalmi Kiadó lektora. 1961-től szabadúszó, írásait a *Kortárs*, az *Új Írás* és a *Jelenkor* közölte. 1964-ben és 1975-ben József Attila-díjat kapott, 1980-ban Kossuth-díjjal tüntették ki. 1992. május 11-én halt meg Budapesten. Életrajzára nézve Berta Bulcsu említett interjúja mellett lásd: *Eretnek esszék* című könyvének (Bp., Magvető Könyvkiadó, 1984) „Költészet és valóság” című életrajzi be-szélgetését Kabdebó Lóránttal (427–451.), valamint *A beton virágai* című esszékiötetében (Bp., Magvető Könyvkiadó, 1988) közölt *Sorsfordító pillanatok* című interjúját (291–319.), amelyben szintén Kabdebó Lóránt kérdéseire válaszolt.

³⁷ Lásd erről *A Jókai-üstökös* című esszéjét, és a *Mit érdemes megszámlálni egy regényben* című dolgoza-tának *Széljegyzetek az Egy kalandor a XVII. században* című *Jókai-műhöz* című részét az *Eretnek esszék*-ben (44–69.). Mikszáthra nézve pedig érdemes fellapozni *Egy elsőkadat tanulmány* című esszéjét ugyanitt (82–98.). Ez utóbbinak a Mikszáth-rajongók részéről történő mellőzését javaslom.

az a felismerése, hogy a középszintű cselekvésdeficitje sajátos szőszegénységgel, a problémák megfogalmazásától és kimondásától való tartózkodással társul, s ez a némaság olyan elfojtásokkal jár, amely mintegy a fél-ébrenlét homályába helyezi a szemlélőt és általa szemlélt világot, megnövelve a dolgoktól való szükségszerű távolságot. Kolozsvári Grandpierre a tettek örökös halogatásával járó hallgatagság kialakulásáért a dzsentritől örökölt illúziókat, továbbá a kor valódi szükségleteivel nem számoló, sőt azokat nem is érzékelő gravamenális, sérelmi politizálást hibáztatja, valamint a középiskolai oktatást gúzsba kötő herbarti pedagógiát okolja, amely az önálló gondolkodás helyett a tanultak mechanikus elsajátítását és visszamondását igényelte. Ettől a szemléletmódtól még az egyetemi oktatás sem volt képes mindenhol megszabadulni. Szemléletesen példázza ezt a tanítási módszert a *Dr. Csibráky szerelmei* hősnéek tapasztalata. „A pécsi egyetemen kedvenc tanítványa lett a nagy tudású Kuvelics professzornak. Kuvelics saját könyvéből tanította a római jogot, s első ízben kollokváltatva Csibrákyt, gyönyörűségében majd elsápadva, majd kivörösödve adta át magát annak az érzésnek, melynél egyetemi tanár fenségesebbet soha nem érzett: Csibráky szájából pontosan, változtatás nélkül, saját fáradtságosan összekovácsolt mondatait hallotta. Mindegyre újabb és újabb kérdést adott föl, s egész testében reszketve, önfeledten itta az ismerős szavakat. A kollokvium két és fél óráig tartott. A végén a professzor gratulált, kezét fogott Csibrákyval, fényes jövőt jóslott neki, és ígéretet tett, hogy lehetőségéhez méltó állásba juttatja.”³⁸ Így került hősünk az Adatgyűjtő Intézetbe. Az író regényeinek jellemző szituációja ez: egy adott helyzetbe belehelyez egy figurát, s megfigyeli, hogy mi következik ebből a kontaktusból. Mielőtt erre rátérnénk, az író szándékainak megismerése érdekében idézem egyik önvallomását. „Minden valamire-

Budapest székesfőváros / kerületének előjárósága

518 szám
1924

Szegénységi bizonyítvány
Egyetemmel hallgató részére, tanulmányterv megvalósítását való használatára

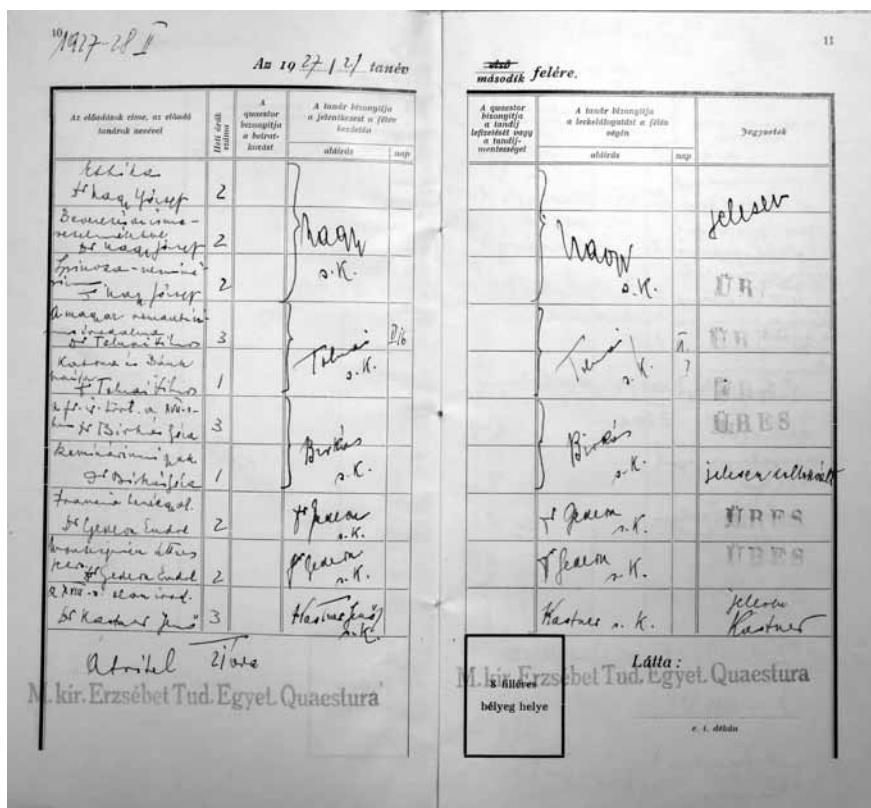
A hallgató neve: Grandpierre Emil
A hallgató lakása: A. ker. Rákos - utca 22 szám
Születési éve és helye: 1907 Kolozsvár
Születési neve és lakása: Dr. P. Emil és Grandpierre László László
Születési társadalmi állása: sz. h. középiskolai tanár
Születési vagyosa:
a) ingatlanokban:
b) ingókében:
Születési vagyoni terhe:
Születési jövedelme:
a) szülési kereset után:
b) gazdasági kereset után:
c) kőművesi fizetés után: hav. 772 P
d) magánvállalati fizetés után:
A hallgató családijához tartozó tagok száma és neve: 6 családtag: 6. P.
22. P. 19. P. 18. P.
A családtagok ellátása:
A hallgató vagyona, ennek terhe:
A hallgató jövedelme:
A fentebbi adatok szerint: Dr. Grandpierre Emil
vagyontalanának, illetve társadalmi állásához képest szegénynek minősülnek.
Budapest, 1924. július 17.

A.É. kerületi előjáróság
Magyar Annamély
kerületi előjáróság

A. ker. 482. számú ut. 1924. m. május 12. / Budapesti Szegénységi Bizottság 128 - 88

Kolozsvári Grandpierre Emil szegénységi bizonyítványa. PTE Egyetemi Levéltár

³⁸ Kolozsvári Grandpierre Emil: *Dr. Csibráky szerelmei*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1983. 19–20.

Az író egyetemi indexének (leckekönyvének) két oldala. PTE Egyetemi Levéltár.

való írásomban az ember és a valóság viszonyát vizsgáltam. Véleményem szerint, semmi baj nem származhat abból, ha a valóság fogalmáról lehántjuk a skolasztikus tolmácsolások burkát: kezünkben marad az egész teremtett világ. Azaz annyi marad belőle a kezünkben, amennyit cselekvéseink útján birtokba vettünk. Valóság minden tárgy, amibe beleütközünk, amit látunk, amiről hallunk, valóság a cél, amit el akarunk érni, csakúgy, mint a rezzenésnyi mámor, mely egy virág láttán elfog. Valóság és ember viszonya a cselekvésben fejeződik ki.”³⁹

Elismerve e fejtegetés logikáját és tudomásul véve szemléletének a regényei világképét inspiráló szerepét, úgy vélem, az idézett szavak a szerzői látókör határait is kijelölik. Kolozsvári Grandpierre valóságfogalma ugyanis empirikus természetű, tapasztalati jellegű, s a jelek szerint nem vet számot sem az úgynevezett valóság pszichikai aspektusával, sem azzal, hogy a fizikai cselekvések mellett, vagy inkább azok előtt a beszédünkkel is képesek vagyunk cselekvéseket végrehajtani. Sőt, még az is kimarad a számításból, hogy akár a hallgatás is lehet cselekvésértékű. Tehát mind a valóság, mind a tett fogalma differenciáltabb, mint ahogyan az idézett szakaszból (és az író más nyilatkozataiból is) kitűnik. E belátás elmaradása gyakran egyszerűsítővé teszi elbeszélésmódját, és korlátozza regényeinek lélekrajzát. A fentebb említett epikus alaphelyzet sem megy túl a naturalista kísérleti regény koncepcióján. A valóság és a cselekvés fogalmának elmaradt differenciálása

³⁹ Kolozsvári Grandpierre Emil: *Bevezető (A csibrákyzmus néhány kérdéséről)*. Uo. 8.

egy bizonyos szintig kétségkívül felszabadítja az író mesélőkedvét, ám a narrációs lendület gyakran csupán a cselekmény felszíni rétegében bontakozik ki, s a dinamikus tempó nem teszi láthatóvá a felszín mögötti dolgokat, s elfedi azoknak a szemlélet homályban maradó mélyrétegéből történő beáramlását a mesébe. S ha mégis megtörténik ez a láthatóvá válás, nem egy esetben csak olyan elmosódó kontúrokat kapunk, mint az exponálás közben elmozduló fényképezőgép optikája révén.

Dr. Csibráky szerelmei című regénye 1934-ben jelent meg, s azóta többször. Az író a harmadik kiadás sajtó alá rendezése során meghúzta az eredeti szöveget, s ez javára vált a regénynek, amelynek negyedik kiadása 1983-ban látott napvilágot. Előtte ez a kötet fekszik. A regény azzal az igénnyel íródott, hogy a címszereplő alakja egy embertípus és magatartásforma jelképévé válhasson. A „csibrákyzmus” legfőbb jellemzője (az író vázolt világszemléletével összefüggésben) a valóságérzék zavara, a közhelyekbe rögzült szekunder tudat, amely képtelenné tesz a megfelelő cselekvésre. Ebből fakad Csibráky és a *csibrákyak* „patópáli” természete. „Csibráky a töprengés szakembere – új élmény, új ismeret, új helyzet, mind a töprengés nyersanyagává alakul át agyának műhelyében. Érzi, hogy híjával van az alkalmazkodás képességének, a sorozatos kudarcok a cselekvés helyes formájának megkeresésére sarkallják. Példás igyekezetének azonban nem jobb cselekvés az eredménye, hanem töprengési képességének tökéletesedése” – mondja az író hőséről,⁴⁰ akit fölüeny kritikával szemlél, s ez a tárgyias nézőpont a könyv meghatározó formateremtő elveként érvényesül: a *Dr. Csibráky szerelmei* szatirikus regény, amelynek humora groteszk elemekkel társul. Ilyen eleme az ábrázolásnak többek között az erős fizikumát naiv lelkülettel társító, medvetermetű hős rendkívüli kopaszsága, ami nemcsak komikussá teszi magányos alakját, de védtelenségét is sugallja. Hivatalnok a budapesti, földrajzi és szociográfiai kutatásokat nem nagy eredménnyel végző Adatgyűjtő Intézetben, ahová pécsi diákéveit követően került.

Csibráky három szerelme – három kudarc. A csendes, sovány arcú Veres Zsuzsa hozzámenne ehhez a félszeg figurához, de az megfutamodik a házasság elől. A boldogtalan fiatalasszony, Ági, a kövérkés szőkeség ebben a vonatkozásban határozott egyéniség, Csibráky szeretője lesz, de azt állandó lelkifurdalás gyöttri szeretkezéseik után, mert ő már ifjú kollégánóját, a magas, vékony testű Szántó Ilkát szereti. Szándéka komoly, közös életet képzel el Ilkával, de ezekbe a terveibe nem avatja bele a lányt, s azt is elmulasztja, hogy érzelmeit szavakba öntse, hogy nyilatkozzon a jövőt illetően. Ilka hiába várja a vallomást, s polgári neveltetése őt is megakadályozza abban, hogy erre rákérdezzen. „Csibráky nem vett tudomást a körülötte sürgő-forgó életről, a lelkében tomboló küzdelem elszigetelte embertársaitól, fáradhatatlanul mormogta: »majd meglátjuk«, »majd holnap«, áhítattal szopogatva a szavakat, mint valami varázsszert, mely kitartást ad, védelmet a leselkedő veszélyek ellen.”⁴¹ Persze felvethető lenne, hogy a hős némasága nem öntudatlan elhárító gesztus-e, s ilyen értelemben ez vajon nem a cselekvés negatív formája. Az elbeszélő azonban ezt a kérdést nem teszi fel, s erre nézve nem kínál az olvasónak támpontokat.

A hasztalanul várakozó Ilka egy józanul számítgató pillanatában nem is érti, miként történhetett, hogy valaha mást is látott Csibrákyban, „mint ügyetlenséget, tehetetlenséget, gyávaságot, esetlenséget, harag fogta el, hogy reménykedett benne, várt valamit tőle”.⁴² A hallgatag Csibráky helyett mást választ. Hősünk önfeláldozóan gyűjtött egy kis dunaharaszti házra, ahol a jövőjét képzelte el Ilkával, s ez az álom könnyörtelenül szertefoszlik. Összekuporgatott pénzét egy kétes hírű pártnak adományozza. A megsemmisült ábrándok után most egy másik, még álságosabb illúzió áldozata lesz. Pedig a sors nagy-lelkű volt hozzá, mert annak idején Ágit küldte neki. „Elérzékenyülve emlékezett vissza

⁴⁰ Uo. 7–8.

⁴¹ Uo. 228.

⁴² Uo. 199.

az együtt töltött tündéri estékre, száján érezte Ági puha száját, odaadó csókját, nyelvén megbizsergett a finom likőr íze, mélyet szippantott az együtt szívott drága cigarettából. »Most itt«, hallotta Ági kissé csikorgó hangját, s kiújult benne az akkor érzett elragadtatás. Láttá meztelenül, kamaszos vidámsággal ugrálni a szobában, megcsillant előtte hálától fénylő tekintete.”⁴³ Embertelenül szenvedett. Ez az emlékkép a regény legszebb és alighanem legtanulságosabb részlete. Lett volna út a tétlen magányból, de nem vette észre. A narrátornak valójában innen kellett volna visszapillantva elmondani a történetet. Az író azonban inkább a lineáris cselekményszövés kevésbé izgalmas módszerét választotta.

Ebben a megoldásban a regény poétikai értékeinek kiteljesedését erősen gátolja a szöveg feloldatlan belső feszültsége, formai ellentmondása. A szatirikus szemlélet ugyanis korlátozza a lélekrajz lehetőségeit. Az elbeszélő kétely nélküli magabiztossága következtében a hangvétel olykor didaktikussá válik, s néha érzéketlenségről árulkodik a bonyolultabb érzelmi folyamatok és a közösségi problémák iránt. Egy alkalommal például szoba kerül a harmincas évek demográfiai válsága, az elbeszélő azonban nem tulajdonít jelentőséget az ügynek. Itt az életmű egyik problematikus vonásához érkezünk. Kolozsvári Grandpierre ugyanis az egyént önmagában szemléli. Az önmagára utalt szabadságvágy pedig saját magát korlátozza, mert az egyén csak egy közösségben (akár virtuális közösségben) válhat egyéniséggé. Az író negatív igénye bizonyára egyfajta válasz a családja által közvetített kudarcos életszemléletre, ez a reakció azonban lezárja az epikai ábrázolás horizontját, ám anélkül, hogy az elbeszélő erre reflektálna.

Kolozsvári Grandpierre Emil pályája az ötvenes évek megváltozott világában megtorpanni látszik. Ifjúsági regényeket ír (*A törökfejes kopja* mellett ezek közül *A csillagszemű* című meseregény említendő, amelyből film is készült), és nem nagy igényű, de sikeres szórakoztató szövegeket publikál, amelyek azonban kissé hírhedtté tették a nevét, s munkáit lektúr-gyanúba hozták. A hatvanas években talán ezért is fordult vissza a harminc évvel korábban már megírt témákhoz, így a csibrákyzmus kérdéséhez. Az 1964-ben publikált *Csendes rév a háztetőn* valójában a korábbi regény újraírása. Ezt a tényt az író nem is titkolja, sőt nyomatékosítja azzal, hogy Olajkár Lőrincet Csibráky hasonló módon kopasz unokaöccsének teszi meg. Csupán a körülmények módosulnak. Hősünk az Adatgyűjtő Intézet helyett a Dokumentációs Iroda hivatalnok, ahol a szereplők nem úrnak, hanem elvtársnak titulálják egymást, Csibráky háziasszonya, Zamicekné helyét Nagyné foglalja el kezében a fegyverként használt örökös vasalóval, ám (s ezen el lehet gondolkodni) a világ lényegében alig változott. Olajkár éppen úgy a cselekvésnélküliség álmvilágában él, mint nagybátyja. A teltkarcsú Ági helyére az elhízott és kissé lestrapált Lenke lép, ő lesz majd a tetőtéri beépítés idilli fészkének egyáltalán nem idilli, jóllehet azért még vágyakat ébresztetni képes lakója – e ponton fejeződik be a regény –, Szántó Ilka helyét pedig a hősnöknél húsz évvel fiatalabb Virágos Lilla foglalja el, minden „lillaság” mellőzésével. Olajkár szerelmi félszepségét apai szerep mögé rejti, s ez két szempontból is melléfogás részéről. Egyrészt azért, mert Virágos kisasszony apja brutális fickó volt, szemet vetett nevelt lányára, akinek el kellett menekülnie, neki tehát az apai szerepről kellemetlen emlékei támadnak, másrészt pedig Olajkárnak szívesen odaadná magát, akinek tartózkodását nemigen érti. Jegyezzük meg: nem érti!

Mert itt jutunk el e regénynek ahhoz a jellemzőjéhez, amelynek alapján állítható, hogy a *Csendes rév a háztetőn* sokkal több, mint repríz, mint valamiféle remake. Olajkár és Lilla ugyanis két külön világban él. Nem azért, mert különböző generációkhoz tartoznak, hiszen ezen a nehézségen az Olajkártól eltérően gátlás nélküli Lilla kedves linkségével könnyen túltenné magát, hanem mert különböző nyelveket beszélnek, s ezért nem értik, nem érthetik egymást. Olajkár a csibrákyzmus hallgatásokba fojtott, töredékes nyelvét beszéli,

⁴³ Uo. 299.

Lilla viszont spontán lény, ami a szívéen, az a száján. A regény legjobb részlete, amikor a vadrác kedvese elől Olajkárhoz menekülő Lilla beszámol „pótpapájának” életéről. A beszédhelyzet szellemesen frappáns: egy ágyban fekszenek, átölelik egymást, Olajkár keze Lilla formás, meztelen fenekén, ami miatt szüntelen lelkifurdalást érez, és a lányból ömlik a beszéd: a városi argó, a szleng nyelvén. Ez szemléletesen igazolja, hogy Grandpierre életismerete és nyelvkészlete tovább gazdagodott, kreatív módon eleget téve a kor kihívásainak. Lilla szólama gazdag valóságpreferenciájú és sziporkázó szellemességgel megírt szöveg: az elbeszélő túlzásokba rejtett ironikus kritikájával. És miközben elismeréssel adózunk az írónak, előre látjuk Olajkár kudarcát. Mivel terveit illetően kuka, halogató beszéde a lány számára csupán „sóderes hanta”, s mire a lényegét illetően megszólalna végre, a lány már lelépett. Oly mindegy, hogy Gyurival-e, vagy Sanyival. Nyoma veszett, mire elkészült a neki szánt csendes rév a háztetőn. Üres helyére pedig betelepszik Lenke a maga bánatos özvegyiségével és túlzott méretű kebleivel, amit az utolsó jelenetben nagyon is láthatóvá tesz blúza legfelső gombjának nyitva hagyásával. Ahogy Olajkár odapilllant, ezúttal nem kísérti meg régi kritikai aggálya, „hogyan ennyi kebel egy nőnek sok, inkább afelé hajlott, hogy ez a sok még mindig nem elég.” Rádásul még a főztje is ízlik. A gyuvecs mellé háromféle bélest készített: túrósat, almásat és szilvásat. Az utóbbi saját különlegesség.⁴⁴

Kolozsvári Grandpierre 1945 utáni munkásságával nem foglalkozom, mivel kívül esik könyvem témakörén, Olajkár történetét is csupán Csibráky miatt vettük szemügyre. Csak annyit jelzek, hogy főként a nőábrázolás terén ért el újabb eredményeket (*Változatok hegedűre, Dráma félvállról*), ez a téma tehát jól érzékelhetően végigkíséri életművét. E pályaszakaszra nézve az olvasókat Wéber Antal könyvéhez⁴⁵ és Béládi Miklós tanulmányához⁴⁶ utalom.

A korai évekről sem szólhatok monografikus igénnyel. *A nagy ember* (1935) című könyvet is csak pécsi vonatkozásai miatt hozom szóba. A cselekmény ugyanis a pécsi egyetemen indul, megismerjük Miklóst és baráti körét, továbbá hősünk szerelmi viaskodásait az önmagát kényszerűen különböző szerepekbe vetítő Nusival. Miklós eközben megsajnálja egyik egyetemi társát, az atléta termetű, de mérsékelt szellemi képességű Szilasy Gazsit, akit pártfogásába vesz. Gazsi pedig a Miklóstól hallott néhány közhely birtokában vállalkozói karriert csinál. Ennek során bepillantást nyerünk a korabeli filmgyártás műhelyeibe (az író itt brüsszeli ismereteit hasznosítja), ami kétségkívül tanulságos ugyan, csak hogy a dinamikus, elszánt Gazsi sikeres cége révén nemcsak a szakmát uralja, hanem úgyszólván a regényt is kisajátítja. Az író megfélemez a passzív, töprengő Miklósról, akit az immár nagyon is aktív Gazsi lát el hasznos tanácsokkal. „Történetének tanulsága az – értelmezte saját könyvét az író –, hogy ha a becsületesek nem tanulnak meg cselekedni, cselekszenek a csirkefogók – amint az így is történt.”⁴⁷ A célzat tiszteletre méltó, ám a nézőpontváltás következtében a regény szerkezete felbillen, s a hiányzó környezetrajzot ismétlődő párbeszéddek helyettesítik. A miliőfestés mellőzése jellemző, hogy bár a regény első fele, mint említettem, Pécsen játszódik, a városképet azonban egyetlen pár soros leírás pótolja. „A város alapjában véte csinos volt. Bizonyos rendszer szerint épült, s a szecesszió hejehujái aránylag kevés kárt tettek benne. Buján zöldellő hegység lábánál terült el, háza nagy része a meredeken épült: a közeli csúcsról tekintve úgy tűnt fel, mintha eredeti helyéről az idők folyamán lecsúszott volna a síkságra, s kényelmes lassúsággal ma is tovább csúszdogálna

⁴⁴ Kolozsvári Grandpierre Emil: *Csendes rév a háztetőn*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964. 371–378.

⁴⁵ Wéber Antal: *Kolozsvári Grandpierre Emil*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1986.

⁴⁶ Béládi Miklós: Kolozsvári Grandpierre Emil. In: *A magyar irodalom története 1945–1975. III/1. A próza*. 1. kötet. Szerkesztette: Béládi Miklós, Rónay László. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990. 184–197.

⁴⁷ Kolozsvári Grandpierre 1984. 430.

lefelé.”⁴⁸ A leírás *csinos* szavát a *lecsúszás* képzelet ellenpontozza, ami (az egyébként meg nem nevezett) városra nézve baljós sejtelmeket ébreszthet a lokálpatrióta olvasók szívében.

Figyelmünket a *Tegnap* című regényre összpontosítjuk, amelyet Weber Grandpierre „önéletrajzi esszéregényei” közé helyez,⁴⁹ Béládi viszont „önéletrajzba bújtatott szociográfiának” nevez.⁵⁰ A két állítás együtt igaz. A regény kiadásai közül, bár mindegyik itt fekszik előttem, az 1942-es Révai-féle edíciót veszem alapul, mert ez áll legközelebb a feldolgozott élményanyaghoz, s ezen a szövegen lényegbe vágó változtatás a későbbiekben nem történt. A *Tegnap* véleményem szerint az író főműve, s a 20. század első felének magyar prózájában is kitéüntetett hely illeti meg. Sajnos azt is ki kell mondani, hogy jóllehet az író a regény megjelenése után még ötven évet élt, eközben több sikeres és jó néhány színvonalas munkát alkotott, de a *Tegnaphoz* mérhető nem írt. Talán ezért is próbálkozott meg később az élményanyag újbóli kiaknázásával *Az utolsó hullámban* (1981), amelyet először a *Jelenkor* közölt.

A *Tegnap* tehát az emlékezés regénye. A szendergő idő felébresztésének folyamatát három esemény indítja el. A hősnek áttelepülése után egy szülővárosába tett utazása (1928), egy nagyváradi találkozása barátjával (1938), amely a múltó évek nyomaival szembesítette őt, s egy bácskai történet, ahol katonáskodott (1941). Az emlékek feltörő vonulatának négy élménygóca van: a kolozsvári diákkor, a sorsdöntő franciaországi tartózkodás, a pécsi egyetemi évek és ennek során egy különös szerelmi történet. Ezek a szálak – az író hasonlatával szólva – a szőnyegszövévés technikájával formálódnak szerves cselekménnyé.⁵¹

A visszapillantó elbeszélő szerint a kolozsvári évek sajátos félálomban teltek el. A társas élet fogatkozásai, a lélektelen iskolai magolás és a puritán otthoni szellem, amelynek révén mellőzték az érzelmi megnyilvánulásokat és a bensőséges társalgásokat – ezt az állapotot nevezi az író beszédnélküliségnek –, amelynek keserű tapasztalataként lelki tartalmakban és szavakban egyaránt keservesen szűkölködött. Valójában tehát néma volt. Ahogy az elbeszélő mondja, társaságban szélütött módjára hallgatott, „báratverte esetlen szörnyszülöttként” viselkedett, mint akit száműztek saját életéből. Különös kettőssége a szövegnek, hogy kamaszkori némaságáról az író árnyalt, franciásan csiszolt nyelven számol be. A témának és a stílusnak ez a dichotómiája az elbeszélő és egykori énjének, a könyv hősenek kettősségét, különbségét hangsúlyozza. Amit tovább erősít az a körülmény, hogy a szerző átírja önéletrajzát, miközben regényévé formálja saját múltját. Az önbírálat egyúttal a polgári osztály erős kritikája, ezért is emelte ki Béládi a könyv szociográfiai vonulatát. „Hiányzott belőlünk valami – állapítja meg az író első szerelmére emlékezve. Mint osztálytársaim nagy többsége, én sem ismertem a gyöngédség szókincsét, édesen forró kifejezéseit. Félszeg szemérmünk, bátortalanságunk megdermesztett, ijesztő kifejezésbeli gyakorlatlanságunk belénk fojtotta a szót. Minden ember és ember közötti kapcsolat, ami kívül esett szűkre határolt világunkon, megzavart és megbénított. Iskolai nevelésünk csak részben magyarázta meg e sajátos jelenséget. Az emberekhez való viszony legmélyebb rétegét a családban, a családi szokásokban, az otthon hangulatában kell keresnünk. Innen vesszük az öntudatlanul követett példát embertársaink közötti viselkedésre. E mintától csak megfeszített, évekre menő munkával szakadhatunk el. Teljesen akkor sem.”⁵²

Ettől a kárhoztatott mintától hősünk Franciaországban távolodott el. Az épinali időszak az érzelmek iskoláját jelentette hősünk számára. Francette, a kedves tornatanárnő, akitől félszegségét orvosolandó, táncórákat vett, a szerelem felszabadító élményével ajándékozta meg, s megismertette vele a gyöngédség mindaddig annyira hiányzó kifejezéseit. És megtanulta tőle, hogy „egy megfogalmazott kívánság, érzés vagy gondolat voltaképen-

⁴⁸ Kolozsvári Grandpierre Emil: *A nagy ember. Lófő és kora*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1976. 9.

⁴⁹ Weber 1986. 90–99.

⁵⁰ Béládi 1990. 182.

⁵¹ Kolozsvári Grandpierre 1984. 439.

⁵² Kolozsvári Grandpierre Emil: *Tegnap. Regény*. Bp., Révai, 1942. 55–56.

pen a fogalmazással ölt testet”. „Francette lelkének érintésére kezdtem egyéniséggé formálódni” – foglalja össze ennek az élménykörnek a tapasztalatát.⁵³ Az épinali textilipari szakiskolában pedig Sommer úr oktatása révén – az otthoni tekintélyelvű nevelés negatív emlékei után – megtanulta, hogy előítéletek követése helyett mindig a konkrét feladattal, tárggyal kell foglalkozni, megismerve a dolgok működésének célját, rendeltetését. Egyszóval: megtanult önállóan gondolkodni.

Hősünk pécsi éveinek élményei életművének legplasztikusabb miliórajzát eredményezik, amelynek negatív tónusai a külföldről hazatért hős útkereső próbálkozásainak hátterét adják. „Sötét kis gyarmaton” érzi magát ebben az „aluszékony városban”, ahol az idő is vánszorogni látszik. Amikor „megpillantottam a kuporgó alacsony házakat, mellemre szállott a halotti csend, megrémített az a furcsa, élettelen lézengés, ahogy az itt lakók jártak, s amiről mindig arra kellett gondolnom, hogy valami borzalmas kór pusztít a városban, az álomkórhoz hasonló, amelyről egy amerikai utazó könyvében oly élethű leírást olvastam. Testem-lelkem idegenkedett a halott, tengermélyi csendtől, a fullasztóan mozdulatlan légkörtől.”⁵⁴ (És még egy idézet, amit azok a pécsiek, akiknek ez már túl sok, átugorhatnak.) „Volt valami ennek a városnak a hangulatában, aminek nem lehetett ellenállni, valami méreg telítette a levegőt s ez a méreg megtámadta, elsorvasztotta az akaratot. Akivel találkozom, mind elcsigázottnak látszott, mintha ereje utolsó tartalékát emésztén fel s néhány lépés után elvágódna, hogy soha többé lábra ne álljon.”⁵⁵ Egyetemi társai ennek a bénító hangulatnak voltak öntudatlan rabjai. Életük rendszertelen kallódás, beszélgetés helyett monologizálnak, s magatartásuk rögtönzéseken alapul, aminek következtében nem képesek folyamatosan és tudatosan élni. Hősünknek is meg kell küzdenie lassított filmre emlékeztető életformájuk delejes vonzásával. E téren a szöveg szociográfiai vonulata felerősödik, de a reflexiók nem szakadnak el a cselekménytől. Keresztury Dezső ezt a választékosan tárgyilagos, de az élmények melegét megőrző stílust oly jellemzőnek tartja a könyvre, hogy ennek alapján az író a magyar irodalomnak az Ambrus–Herczeg–Márai képviselte elegánsan racionális stílusú vonulatába helyezi.⁵⁶ Megjegyzendő, hogy az író ugyan Pécsen veri el a port, de írói invenciója általános érvénnyel ruhazza fel a megrajzolt képet, amely általában jellemző a magyar vidéki városokra, gondoljunk például *Az Isten háta mögött* című Móricz-regényre, s amit a város lakóinak negatív tulajdonságairól mond, abban a magyar karakter mások által is emlegetett hibáira ismerhetünk. Kolozsvári Grandpierre a pécsi egyetemi oktatásról is kritikus hangon beszél, de két, itt meg nem nevezett professzorról elismeréssel szól, máshol pedig nevesíti is benyomásait. „Két karizmatikus egyéniség adott elő a karon: a szellemtörténész Thienemann Tivadar és a filozófus Nagy József. A példájuk bizonyítja, hogy nincs unalmas tárgy, csak rossz előadó. Továbbá azt, hogy a gondolat tiszta fénye éppúgy vonzza a halandókat, mint a villanykörte a bogarakat. Nagy József és Thienemann előadásait nemcsak mi, bölcsészek hallgattuk »táblás házban«, a városból is bejártak az egyetemre. Se filozófus, se szellemtörténész nem lett egyikünkől sem, e két nagyszerű professzor hatása nem közvetlenül érvényesült. Nagy József emberközelbe hozta a filozófiát, Thienemann pedig úgy beszélt irodalomról-irodalomtörténetről, ahogy előtte senki más. Az érdeklődésünket keltették föl, gondolkodásra készítettek. Az unalom földrésze mellett ők alkották a szellem szigeteit.”⁵⁷ Megjegyzem, hogy az „unalom földrészen” olyan professzorok adtak elő még, mint Kerényi Károly, Tolnai Vilmos és Fülep Lajos, akikkel az emlékező a jelek szerint nem találkozott, ítélete tehát ebben a vonatkozásban szubjektív, kizárólag részleges érvényű személyes tapasztalatokon alapul.

⁵³ Uo. 91., 94.

⁵⁴ Uo. 191.

⁵⁵ Uo. 217.

⁵⁶ Keresztury Dezső: Tegnap. Kolozsvári Grandpierre Emil regénye. *Magyar Csillag*, 1943/2. 107–110.

⁵⁷ Kolozsvári Grandpierre 1984. 464.

És most eljutunk a könyv negyedik élménygócához, amely ugyan az egyetemi évek közegébe ágyazódik, mivel azonban a regény legizgalmasabb, leginkább érdekfeszítő részletének vélem, külön is szemügyre venném. Ez a könyv 7. fejezete, amely a Simrákné-epizódot foglalja magában. Arról szól, hogy a húszéves egyetemista fiú egy férjzett, de magányosan élő asszonynál vesz ki albérleti szobát. „Harminc év körüli, csapottvállú, szélescsípőjű, izmos teremtés volt, kissé elhanyagolt, de jóképű, kívánatos” asszony szöke fűrtökkel és ábrázosan két szemekkel.⁵⁸ Természetesen megtetszik hősünknek, s az asszony is vágyakozó pillantásokat vet rá. A kalandnak induló történet azonban váratlan fordulatot vesz, pontosabban: a várakozások ellenére nem következik be az, ami ilyen helyzetekben be szokott következni. Vágyakozó érintések és szenvedélyes csókok után éjszakai beszélgetések következnek forró vallomásokkal, de egy bezárt ajtó két oldalán állnak, és az ajtó nem nyílik ki. Nem csoda, hogy hősünk számára igencsak talányos Simrákné lelki élete, szemrehányásokat tesz az asszonynak, haragra lobban, majd elutazni készül, mert külföldi ösztöndíjat kapott. És akkor végre kinyílik az ajtó, s azon az éjszakan a mindaddig tartózkodó nő viharos szeretkezést produkál.

A fiú próbálja megfejtetni „hasadtlelkű kedvesének” titkát. Arra gondol, s amikor először olvastam a könyvet, én is vele értettem egyet, hogy Simráknét az asszonyi természetbe rejtett menekülő ösztön tartja vissza attól, hogy szeretett lakója ágyába feküdjön, s ezt az elhárító lelki mechanizmust bizonyára vallásos gátlások is erősítik. A fő ok azonban – így vélte hősünk s nyomában én –, a polgári (ez esetben inkább kispolgári) életforma képviselőinek, Simrákné viselkedésében is érvényesülő, halogató természete. Vagyis a valóságtól való távolság. Ez magyarázza leginkább ezt a konok tartózkodást, gondoltam. Amikor azonban most, e könyv munkálatai során másodszor is kezembe vettem a könyvet, kissé már más-ként ítélem meg a dolgot. Az asszony tartózkodásának van még egy oka, s talán a legfőbb: szereti az ifjút, s tudja, hogy az is szereti őt, de a férfiónzést, a vadászösztönt is érzékeli benne, s ez megrémíti. Éppen szerelmét védelmezve nem akar zsákmánnyá válni. Csak az utolsó éjjel teszi félre aggodalmait, adja át magát szenvedélyének, s egyúttal ösztönösen leckét is ad a fiúnak: lásd, milyen vagyok, s tudd meg, mit kaphattál volna, ha szelídebb vagy, s nem törsz oly hevesen célod felé. Vagyis Simráknében, jóllehet vidékies módon, de a női méltóság tiltakozott s védelmezte önmagát. Ez is az érzelmek iskolájának része. S ha hősünk még nem érti is a leckét, az elbeszélő már alighanem tudja. Ebből a többlettudásból fakadhat hóse (egykori önmaga) iránti kritikája: „egyre ravaszabb, egyre aljasabb trükkökkel törtem célod felé”, mondja, és részvétet érez az asszony iránt. Kolozsvári Grandpierre-t többen, más művei esetében is, érzéketlenséggel vádolták, s az együttérzés hiányát vetették szemére, amely talán biológiai optimizmusából fakad, ám ez az ítélet árnyalásra szorul. Van ugyan benne igazság, jóllehet az írói szenvtelenség nem tekinthető feltétlenül az ábrázolás hibájának, ahogy a gúnyos ironia vagy a támadó elmeél sem. De a *Lizi nagymama* című elbeszélés vagy a *Harmatcseppek* című regény (1974) a női lélek ábrázolásának gyöngédebb színeit hordozza. És, szerintem, a Simrákné-epizód a *Tegnapban*. De ezt a kérdést döntse el az olvasó! Azt hiszem, Ottlik Géának van igaza, aki Kolozsvári Grandpierre Emil írói módszerét a rézmetszők hidegtű technikájához hasonlítja. Mondatai olyanok, mint a rézlapra karcolt hajszálpontos vonalak. „Ez a hidegtű: az értelem.”⁵⁹

Ennek a regénynek van még egy fontos témája, amelyre a cselekmény befejező szakaszában kerül sor. Ez a pécsi egyetemisták, Grandpierre, Kováts József, Talpassy Tibor, Bajcsa András, Fejtő Ferenc és társaik által alapított (első) Batsányi Társaság története, amelyről a következő fejezetben lesz szó.⁶⁰ De előtte adósak vagyunk még az 1984-es ünnepség harmadik szereplőjének, Takáts Gyulának portréjával.

⁵⁸ Kolozsvári Grandpierre 1942. 182.

⁵⁹ Ottlik Géza: *Próza*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1980. 61–66.

⁶⁰ Lásd a 4. lábjegyzetet

4. Csú és a fügefák (Takáts Gyula és a déli folyosó)

„Lírámban a valóság az a repülőpálya, amelyről indulni tudok” – írja egyik vallomásában Takáts Gyula.⁶¹ Vázlatos arcképünk megrajzolását ezért prózai műveinek rövid felvillanásával kezdjük, amelyek közvetlenebbül ábrázolják azt, amit ő valóságnak nevez.⁶² Ennek a prózai realitásnak két motívumát emeljük ki: az egyik a *berek*, a másik: *Bakád*. Az előbbi arra a somogyi tájegységre utal a Balaton déli partján, amely a hagyományos természeti életforma különös rezervátuma. Ezt a vidéket Takáts tudományos módszerekkel is megvizsgálta *A somogyi Nagyberek* című, 1934-ben a pécsi egyetemen megvédett doktori disszertációjában. Ennek alapján jól tudja, hogy az archaikus jelleg, az érintetlen ósiség színeivel felruházott életforma időben nagyon is korlátozott létezésűvé vált, s éppen Takáts hozzá való viszonyának jelenében bomlik fel az iparosodás következtében. A *Vágyják a berket* (1942) című regényében megjelenő szivattyútelep nemcsak a berek lecsapolására készül, hanem egy egész hagyományos életforma pusztulását jelenti. E szivattyútelep által és a könyv szereplőinek közvetítésével az elbeszélő hasonló tapasztalatot él át, mint *A magányos sétáló álmódzásainak* Rousseau-ja, akit egy erdei útján egy szövőgyár gépeinek zakatolása riasztott fel ábrándjaiból, jelezve a civilizáció könyörtelen benyomulását az érintetlen természet édenébe. Tehát a berki idill éppen tragikussá hangolódásának, elégikus emlékké alakulásának idején válik Takáts epikus témájává. *Vitorlás a berekben* (1971) című könyvében a természet a gyermekség tisztaságával és érzékenységével kerül élő kapcsolatba, ami a józan felnőtt számára már csupán távoli emlék. A hagyomány csak kivételes erkölcsi erővel őrizhető meg, mint ahogyan *A pásztor* című elbeszélésének hőse teszi – a *Kinek könnyebb?* (1963) című kötetben –, aki a háborús viszonyok dacára képes folytatni dolgos életét.

Takáts prózájának másik fontos motívuma: Bakád, a kisváros, amelyet Nagyatádról mintázott, s ezzel a szerző a magyar kisvárosi világ – Papp Dániel Rátótjától Móricz Ilosváján és Szép Ernő Laposladányán át Németh László Csomorkányáig ívelő – kritikai színekben bővelkedő témaköréhez kapcsolódott. A *Polgárjelöltek* (1945) című regény hősének, a többszörösen családott és végül elmeegógyintézetbe kerülő Sámson Feliciánnak sorsában a polgári hagyományok krízise tükröződik. Várkonyi Nándor a realista tónusokkal festett tragikomikus történet költői elemeit is érzékelté recenziójában. „Leírásai, természeti képeinek színes, impresszív elelvensége valódi költőre vallanak, s talán furcsán

⁶¹ Takáts Gyula: Vallomás a versírásról és a mesterségről. In: T. Gy. : *Egy kertre emlékezve. Művek és mesterek között*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 381.

⁶² Takáts Gyula 1911. február 4-én született a Somogy megyei Tabon. Apja tanár, aki le akarja beszélni a tanári pályáról. Kaposváron érettségizik, majd a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem hallgatója lesz 1929-től 1934-ig, de nem magyar szakot végez, hanem földrajzi, történelmi, filozófiai és művészettörténeti kurzusokat vesz fel. Az egyetem professzorai közül nagy hatással van rá Halasy-Nagy József, Tolnai Vilmos, Fülep Lajos, továbbá Várkonyi Nándor. (Közben egy évig a grazi egyetemen is hallgat előadásokat.) Pécsset köt barátságot Weöres Sándorral, aki szintén az egyetem hallgatója. Egyetemi társaival, Tatay Sándorral, Kolozsvári Grandpierre Emillel és Kováts Józseffel megalakítják a Batsányi Társaságot, amely nem azonos a később ugyanezen a néven szerveződő (második) Batsányi Társasággal. Az egyetem befejezése után is szoros kapcsolatot ápol Péccsel: tagja a Janus Pannonius Társaságnak és a *Sorsunk* munkatársa, kaposvári szerkesztője. Rövidebb ideig tanár Kaposváron és a mohácsi gimnáziumban. 1948-ban a római magyar intézet ösztöndíjasa. 1949-től 1971-ig a kaposvári múzeum igazgatója, a *Somogy* című lap főszerkesztője. 1941-ben Baumgarten-díjat kap, 1960-ban és 1971-ben József Attila-díjjal tüntetik ki, 1991-ben Kossuth-díjjal ismerik el munkásságát. 1973-ban Kaposvár díszpolgára lesz. 2008. november 20-án hal meg Kaposváron. Életéről, pályájáról: Takáts Gyula: Start a déli folyosóról. In: Takáts 1971. 22–37., Tüskés Tibor: *A város és írója. Negyvenhat róportré a 20. század irodalmi múltjából*. Pécs, Pro Pannonia, 2015. 228–233.

hangzik, de a költői komolyság is, melybe humorát burkolja.”⁶³ Másik regénye e témakörben az ironikus hangú, groteszk tónusokban bővelkedő *Színház az Eziüst Kancsóban* (1957). Ennek hősei a bakádi polgárok mellett a városkába érkező vándorszínész-társulat tagjai. A cselekmény középpontjában egy anekdotikus esemény, egy párbaj áll, a maga teljes értelmetlenségével. Mert miközben Ladilla József, a társulat zongoristája elesik Bendy Iván hadnagy golyójától, hódolatul tárgya, Károlyi Anikó koloratúr-primadonna Záró Zoltán földbirtokos szeretője lesz. A derék bakádiaiak azonban városuk „rangjának” bizonyítékát látják megvalósulni az „úri” eseményben, amelynek szabályait alig értik, és abszurd kisserűségét sem fogják fel.⁶⁴ Az említett művek a magyar próza egyéni színezetű munkái, amelyek a költői pálya révén, de önmaguk által is figyelmet érdemelnek.

Takáts Gyula lírájának központi motívuma a *kert*.⁶⁵ Az a hely, ahol találkozik és egyesül az erdő, a vadon dús vegetációja és az otthon, a lakás bensőségessége. Köztes tér, ahol a megszelídült természet gyermekévé fogadja korábbi ellenségét, az embert, s átadja magát az ember érintésének, formáló szeretetének. Takáts kertje fölé tágas égbolt áttetsző burája borul, melyen át kozmikus sugallatok versformát öltö deleje sugárzik. „Fénylik a jegyene hegyén az ég. / Egy zöld tű tart szárnyas messzeség. / S a legnagyobb e tű hegyén szilárdan, / mint vers ragyog arányos mértanában” – írja *Négy akkord* című versében. Ilyen telített értelemben állíthatjuk, hogy Takáts tájköltő, s hogy világa a változatos somogyi (ahogyan ott mondják: somogyországi) táj vagy a Bece-hegyi idill. Impresszionizmusa gazdag érzékiséggel telített, s olykor nyersebb tónusokat sem nélkülöz: „S míg a dombláb meztelen vízben üget, / a disznós tölgyes utána füttyögget” – olvassuk *Zselicség* című versében. A táj a lírai alany szubjektivitásának részévé válik. Mert miközben átadja magát a természetnek, egyúttal magába szívja, lelki folyamatá avatja a látványt. Ezért nevezi őt Várkonyi Nándor igen találóan *plein-air* költőnek, s ez valóban költői eredetiségének egyik legfőbb záloga.⁶⁶

Takáts Gyula önmagát rejtőzködve, egy sajátos tájnyelv jelzéseivel színre vivő költő. Ez verseinek konstans jellemzője. Ezért lírájában az állandóság eleme az alakulásnál erősebb tényező, de a változatos, vagy inkább mondjuk így: a gazdagodás színei mégis megfigyelhetők, különösen kései verseiben. Korai költészetével kapcsolatosan Radnóti Miklós hangsúlyozta, hogy nemcsak témái szerint kötődik a Dunántúlhoz, „de nyelve és sajátos tájlatása” is dunántúlivá teszi őt, írta *Kút* című pályakezdő kötetéről, amely „biztatóan kísérletező és a költői nehézségekkel legtöbbször már sikerrel megküzdő” költőt mutat be.⁶⁷ Első pályaszakaszának költői eredményeit *Se ég, se föld* (1947) című kötetében foglalta össze. Már itt megmutatkozott lírájának egyik legfőbb jellemzője, hogy verseinek tiszta képszerűsége a természet átélése által tárgyias jelenlétet biztosít a szubjektumnak. Kötetei a továbbiakban gondolatisággal telítődnek, amelyet a szöveg racionális világossága sugall, mint ahogy az érzelmek is közvetve, a struktúra grammatikai rostjain át szólalnak meg. A szövegek kihagyásos alakzatai, szaggatott, tördelt szófüzése az én színrevitelének lehetőségeit és határait tükrözik a klasszikus modernség jegyében. Erről tanúskodik *Villámok mértana* című kötete. Ebből idézem a *Verseny* című költeményt.

⁶³ *Vigyázó Szem*, 1946/1. 6. In: Várkonyi Nándor: *Egy irodalmi korszak számvetése. Összegyűjtött tanulmányok II.* Bp., Széplalom Könyvműhely, [2008]. Sajtó alá rendezte: Hafner Zoltán. 268–269.

⁶⁴ Nagy Imre: *Bertók László. Beszélgetés és tanulmány.* Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 1995. 79–80.

⁶⁵ *A magyar irodalom története 1945–1975. II/1. A költészet.* 1. kötet. Szerkesztette Béládi Miklós. Bp., Akadémiai Kiadó, 1986. 397–403. A Takáts Gyuláról írt fejezetben Rónay László emeli ki a kert motívumát, párhuzamba állítva Takáts verseit Hajnal Anna, Képes Géza és Rónay György verseivel, akiknél a kert jelképes használata szintén érvényesül.

⁶⁶ Várkonyi 2008. 274–294.

⁶⁷ *Nyugat*, 1935. II. 133–134. In: Radnóti Miklós: *Próza. Novellák és tanulmányok.* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 453–454.

*Kék sün, hanyatt... Igy jött az orkán
s versenyre kelt a szél, ecset.
Rajzomba tus és abba villám:
kéntüskés rózsaszár esett.*

*S már reggel, mintha csak szirmokkal,
nemes zománccal lenne fűzve,
oly fényes, mély mosoly e tájék,
s a malmos kis Tapolca szűze*

*sétál a berkes turf porondján,
hol nézd: jelző-zászlók a jegenyék
s tündér-futamra száll a hajnal!
Izgul! – Bazalt triübünjén zsong a nép...*

A tiszta rajzú táj él és mozog a róla készülő kép alakulásának – és a vers íródásának – folyamatában, vagyis a látvány háromrétegű, eleven közegeiben. A tükrözések (és visszatükrözések) játéka összeolvad a lüktető világ fényeinek hullámmzásával. A képet és a szöveget formáló alany a birtokló jelenlét első személyéből előbb a megszólított második személyi kontúrjába olvad, majd a táj részévé tárgyiasul, hogy végül éppen e metamorfózis révén visszanyerje önmagát.

Száz nap a hegyen (1975) című kötete verseinek finoman rétegzett kompozíciója a versbeszéd kiérlelt tömörségéről tanúskodik. Takáts Gyula költészete ezzel tetőpontra ért. Úgy tűnik, végleg kimondta önmagát. A költő hatvannégy éves. Eddig tekinti át a pályát a költő monográfiája, Laczkó András.⁶⁸ Takátsot azonban hosszú élettel ajándékozták meg az istenek. Még harminc évet él.

A lelkében-tudatában parázsló inspiráció még egyszer lánggra lobbant. Kései versei lírájának megújulásáról tanúskodnak, szervesen ráépülve korábbi poétikai vívmányaira, de már a kései modernség jegyében. (Amikor megkülönböztetem a klasszikus és a kései modernséget, nem értékkülönbséget tételezek fel, nem fejlődést jelölök, hanem alakulást, nem minőségeket különböztetek meg, hanem milyenségeket.) Az ezredfordulón Takáts tájélményének addig még ki nem aknázott mélyrétegeiből teremtett új világot. Ez a világ Drangalag, felidézett lakója pedig a költő egyszerre ironikusan eltávolított és bölcs mosollyal magához ölelt alteregója, Csü Fu (*Versek Drangalagból*, 1991; *Csü és Drangalag*, 1996). A Csü Fu-szereppel együtt a szerepnek megfelelő, azt alakító beszédforma is létrejött, „a bölcséleti tartalommal telített elliptikus szöveg: a filozofikus-lírai fragmentum”.⁶⁹ Takátsnak a *Nyugat* harmadik nemzedéke verskultúráján kiteljesedett poétikai karaktere – a költői pálya alighanem legnagyobb kihívásaként – találkozott a szubjektum késő-modern krízisének élményével. A keleti hangulatot, egyszersmind időtlenséget sugalló Csü Fu-szerep legfontosabb eleme a médium-lét tudatosulása, a titkos üzenetek, sugallatok befogadójává válás, s ennek poétikai következményeként a versbeszéd polifon hangoltsága és a tájrajz korábbi elemeinek átlényegülése. Drangalag a jelenkori magyar poézis egyik legvonzóbb lelki tája, képzelt ország, teremtett világ, van a nincsből. A *van* – a Csü Fu-versek egyik kulcsszava – egyaránt jelöli a jelent és a múltat, a végtelent és a semmit; mindig a nincsennel alkot világot, ahogyan az én a nem-énnel társulva létezik, de már nem az üzenet elindítójaként, hanem mint a címzettje.

⁶⁸ Laczkó András: *Takáts Gyula*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1976.

⁶⁹ Nagy Imre: Csü Fu és a füge ága. *Jelenkor*, 1996/7–8. 728–731.

Közéjük ült

Csu Fu mert régen írt,
a vers jött érte
s előkeresve a papírt,
amíg betűit róttá,
a váratlan vendég szavát
– ablakon át – a fügefák
olvasták szóról szóra...
Tehát közéjük ült,
s már Csu Fu és a fák
együtt hallgatták, írták
a vers szavát tovább...

Utolsó kötetei Pécssett jelentek meg. A kései verseket átlengő csendes derű forrása már valami túlvilági fény.

Befejezésül nevezetes pécsi verséről beszélek, mely felidézi a készülődés korszakát, s az útra kelés érzelmi-lelki hangoltságát.

A pécsi Flórián kocsmában

Jó szent Flórián, büszke égi szent,
neved kocsmánk cégére volt:
római díszben, ős rangod szerint,
védted a káptalani bort.
Dús köpenyed, mint kotlós szárnya
fölöttünk húsen szétszaladt,
s néma bánatunkat halkán nyeltük
e szentfényű cégér alatt.

Úgy néztük félőn poharunk alját,
hogy uram, van-e benne még?
mint rémült útjainkon a Sárköz
kiömlő szittyá szögletét.
Köröttünk svábok és büszke rácok
épp számlálták hányan vagyunk,
s mi mint fuldoklók a sűrű árban,
kaptuk meg fenyőasztalunk.

Fölöttünk fojtó, nagy füst gomolygott,
mint hajdan az azóvi köd;
és szemünk, mint hat keleti madár,
benne ijedten röpködött.
Előttünk az éj vad steppéje szállt.
A holdból sós patak szaladt,
s szikes vizével folyta be a lelkünk,
s villánkon az oroszhalat.

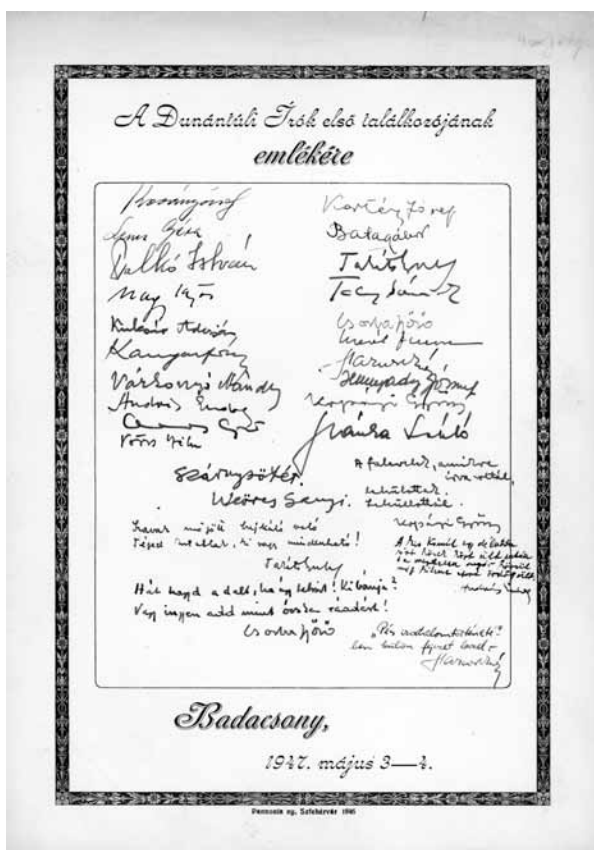
A Flórián szobor egy 1910-ben készült, 1928-ban datált képeslapon.
A Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye.

Paál István 1943-ban készült festménye a térről és a Flórián szoborról.
A Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye.

Távol a fák, vagy tán ezüst agancs
rontó koronája égett,
mint e vaspántú magyar kelepén
rossz-isten küldte csalétek...
Almazöld lett kint az égnek alja.
Hajnal tiündére virrogat,
de pejszín réten már a vakondnép
ásta az apró sírokat.

S mit a soáb püspökről zengtünk fennen,
dermedt szívuinkre visszaszállt,
és a korcsmaőrző szobor előtt
így kértük hárman Flóriánt:
„Majd ha kigyúl fölöttünk a sorsunk,
s bennünket már senkise szán,
Te öntsá ránk az első csöbör vizet
tűzoltó égi Flórián!”

Emléklap a Dunántúli Írók találkozása alkalmából. Badacsony, 1947. május 3–4.
PIM Kézirattár.

Ez a legszebb pécsi versek egyike. Éppen úgy hozzákötődik Pécshez, mint az *Egy dunántúli mandulafáról*, *Az éjszaka csodái*, a *Séta és meditáció* és *A város neve*, vagy a prózai művek közül a *Kantate*, a *Timár Virgil fia*, a *Tegnap* és a *Lódörgések kora*. A Flórián-vers keserű pohár, kocsmai beszédbe rejtett tragikus monológ, amelynek katarziszát a túzoltó szenthez intézett – „majd, ha... (akkor) Te” retorikájú, ironizáltan hagyományos – ima adja. A vers három szereplője nincs megnevezve, mert a három borozó barát, Takáts mellett Weöres és Tatay, közös sorsot képvisel, s a versnek az a titka, hogy erre éppen a versbeli éjszakán döbbenek rá. Ez a sors a fenyegetettség felismerésének tapasztalata: a „sűrű árban” fuldoklók úgy kapaszkodnak a kocsmá fenyőasztalába, mint a hajótöröttek. A magyar sors tragikuma („a Sárköz kiömlő szittyá szöglete”), a pusztulás élménye („Köröttünk svábok és büszke rácok / épp számlálgatták hányan vagyunk”) és elhárításának esélye időtlenné tágul, a kocsmá füstje úgy gomolyog, mint az „azóvi köd”, örök jelenben vagyunk, három borozgató fiatalember kocsmai éjszakájában, káptalani bor mellett, villájukon az italhoz passzoló, gyomorerősítő oroshallal.

Az egyetem második emeleti déli folyosójának ablakából a Dráva felé terjeszkedő üres mezőt lehetett látni. Mintha a világ végére települt volna az intézmény. Határhelyzetben működött, fenyegetve és kitartva. Keleten egy vendéglő szegélyezte a képet (egy ideig Weöres Sándor lakott benne), mögötte egy kápolna, a fűvészkertnek is beillő balokányi temetővel. „Itt tanulásra kibérelt külön kriptáink voltak” – jegyzi meg a költő.

LEBONTANI DÉVA VÁRÁT

Pál Sándor Attila: *Balladáskönyv*

Pál Sándor Attila harmadik verseskötete már a címével eléri, hogy sajátos vállalkozást ígérő és figyelemfelkeltő műre számítsunk. Az elmúlt évtizedekben ugyan számos kiemelkedő magyar költő kísérletezett a ballada műfajával (Petri Györgytől Térey Jánoson át Rakovszky Zsuzsáig), azonban hogy egy kortárs szerző egy egész kötetet szenteljen a műfajnak, mindenképpen figyelemre méltó vállalat. Ezért nem meglepő, ha az olvasóközönség érdeklődéssel fordul a *Balladáskönyv* felé, várva, mit kezd egy 21. századi költő ezzel az anakronisztikusnak tűnő műfajjal.

A *Balladáskönyv* versei koncepciózusan túlhangsúlyozzák műfajiságukat, ezzel megke-rülhetlenné teszik ezt a vizsgálati szempontot. Nem meglepő tehát, hogy a kötetről ed-dig megjelent írások is e kérdés felől közelítenek a szövegekhez. Mekis D. János *Tragédia, dalban elbeszélve* című írása¹ nagy hangsúlyt fektet a ballada magyarországi hagyományá-nak felvázolására, így illesztve a kötetet műfaj történeti kontextusba. Kálmán C. György pedig *Bal, jobb* című recenziójában² ad hangot lelkesedésének a kötet műfaji kereteket fe-szegető, illetve kitágító elgondolásával kapcsolatban. Úgy tűnik, a versek legnagyobb ére-nye mindkét kritikus szerint a formai és tartalmi korlátok szétbontása, a régi műfaj felfris-ítése és próbára tétele, továbbá az így felvetődő kérdések. Az egyszerű és radikális kérdés (mely értelmezésem számára a legfontosabb is) azonban eddig csak utalások szintjén me-rült fel: balladák-e egyáltalán a *Balladáskönyv* versei?

A kötetben szereplő legtöbb mű utal valamilyen balladai hagyományra, azonban ko-rántsem az összes. Számos verssel kapcsolatban nehéz eldönteni, vajon akkor is akként olvassánk-e őket, ha nem szerepelne címükben a *ballada* szó? Úgy vélem, az olyan szöve-geket, mint például a *Ballada a szimmetriáról*, a *Dunai ballada* vagy *A nyár balladája*, műfaji megjelölés nélkül egyszerűen szabad- vagy prózaversekként értelmeznénk. Némely alkotás pedig egyenesen más műfaji hagyományt idéz meg, mint például a *Háromsoros ballada* haikura emlékeztető szerkezete és hangneme. Ám ahogy Kálmán C. György megjegyzi, „[a kötet] minduntalan eszünkbe idézi (a címeikkel, hiszen mindegyikben ott a *balla-da* szó), hogy valamiféle történetet, ha mégoly töredékeset is, kell keresnünk, és minden bizonnyal tragikusát – sokszor meg is találjuk, legalábbis ebbe az irányba indítja el az értel-

¹ Mekis D. János: *Tragédia, dalban elbeszélve*. <https://dunszt.sk/2019/08/23/tragedia-dalban-elbeszelve/> (letöltés ideje: 2019. 09. 11.)

² Kálmán C. György: *Bal, jobb. Élet és Irodalom*, 2019. június 14. <https://www.es.hu/cikk/2019-06-14/kalman-c-gyorgy/bal-jobb.html> (letöltés ideje: 2019. 09. 11.)

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
96 oldal, 1999 Ft

mezést". Tehát a címek tudatosan és markánsan igyekeznek befolyásolni az olvasói befogadást. A *Balladáskönyv* verseire eszerint tekinthetünk úgy is, mint balladákra, de úgy is, mint olyan szövegekre, amelyek balladákként akarják olvastatni magukat. A kötettel kapcsolatos kulcskérdést ezért úgy is feltehetjük: miért kell balladákként olvasnunk ezeket a verseket? Ennek megválaszolásához azonban érdemes megnéznünk, milyen tartalmi és formai keretek között mozognak az alkotások, melyeket e műfaj felől *kellene* értelmeznünk.

A kötet balladafogalmának és eszköztárának rendkívül széles határait már az első három szöveg kijelöli. Az első vers, *A falba épített asszony balladája* a legismertebb magyar népballadát, Kómíves Kelemen történetét dolgozza fel, a történetet napjainkba helyezve. Az alkotás formája, ritmusa és nyelvezete azonban jóval szabadabb, mint azt a ballada eredeti történeti kontextusának megfelelő költeménytől várnánk. Tehát rögtön a nyitóműben megfigyelhető az a kettősség, amely a műfaji eredet és annak felszámolása között áll fenn. A második vers már formáját és rímelését tekintve is balladisztikusabb, utalásrendszerét illetően azonban modernebb irányokba mutat: „Farkas Sándor a konyhában ül, a falon penész. / Nem tud az szétesni, ami sosem volt egész. // Bokáig ér a szutykos lé. Összeroskad a váll. / Egy fa a dombtetőn, az ürben áll” (*Farkas Sándor balladája*, 8.). A vers soraiban számos utalás fedezhető fel, melyek a 20. századi magyar líra legfontosabb alkotásait idézik meg, de talán elég, ha csak a legnyilvánvalóbbra utalok. A vers zárata egyértelműen Pilinszky *Őszi vázlat* című művének „a fa az ürbe szimatol” sorára játszik rá. A népies balladai témán és formán túl tehát izgalmas távlatokat nyit meg a vers az értelmezés számára. A soron következő harmadik költemény az első kettővel szemben már szinte semmilyen balladaszerűséget nem mutat fel: „A modern fizika legnagyobb rejtélye, / hogy egyáltalán miért is létezhet a világ- / egyetem. Miért nem pusztította el azonnal / az antianyag az anyagot az ősrobbanás után.” (*Ballada a szimmetriáról*, 9.) – olvashatjuk a szöveg első versszakában. A továbbiakban a mű a CERN egyik kísérletéről, illetve (a fizika jelen állása szerint) a világ létezésének értelmezhetetlenségéről szól. A hagyományos balladatípusoktól mind formájában, mind tartalmában távol álló alkotás egyrészt megmutatja, hogy a kötet milyen tágan értelmezi a felhasznált, illetve megnevezett műfajt, másrészt fölillantja azt a tematikai végpontot, ameddig a *Balladáskönyv* el kíván jutni. A szociokulturális problémáktól az egzisztenciális szorongás kérdésén át a valóság-, illetve létértelmező szövegekig.

A kötet jelentős részét egyfajta népies, szociografikus líra alkotja. E versek központi témája a vidéken, periferián vagy kisebbségben élő emberek élete és személyes tragédiái. Alighanem ezek az alkotások állnak legközelebb a címekben megjelölt műfajhoz. Reprezentatív példa lehet e művekkel kapcsolatban a *Csaba balladája*, mely egy kislány óvodai napját beszéli el, nem kevés balladai homállyal. Már a vers elejétől érezhető a gyerek kitaláltsága, de ennek okát csak az utolsó versszak leplezi le: „Könnyben úszó szemek, homokszemcsék, / ahogy az arc újra és újra eltűnik a talajban. / Visszhangzó ordítás: »Büdös cigány!« / »Óvó néni, óvó néni, én segíteni akartam«” (*Csaba balladája*, 15.). Ez és számos hasonló vers például hitelességgel számol be a periféria helyzetéről és problémáiról. Bizonyos művek a szociografikus próza hagyományai felé mutatnak. „Szabad szombat, reggel 7 óra. / A telepen dübörögnek a motorok. / A levegő 4 fokal” (*Az olajmunkások tömegszerecséltenségének balladája*, 42.). Egy másik alkotás pedig a következő sorokkal kezdődik: „Tavaly, december 14-én Szankon, / a Petőfi utca 45. szám alatti / házban, nem sokkal éjfél előtt / huszonhárom késszúrással megöltek // egy asszonyt” (*A József balladája*, 23.). E művek tárgyilagos, dokumentarista stílusa gyakran keveredik a műfaj szempontjából autentikusnak ható népies megszólalásmóddal. E népies versekhez köthető önreflexív, ars poetica-szerű alkotásokat is olvashatunk a kötetben. Ilyen például a *Hagyományos ballada*, vagy a kiemelésre érdemesebb *Ballada a barkáról*. „Embermagas fűvek között sétáltam / a mezőn. Addig kellett tennem, míg / megtehettem. Ekkor történt, hogy / mellkasomra barka szállt. Míg / hazaértem, a kis zöld hernyó / srapnelszilánkként fúrni kezdte / magát

a bőröm alá, majd a húsba, / egyre lejjebb, egészen a szívemig. (...) A szívemnek / épp csak a ritmusa változott, tá-tá / helyett esztamra váltott. (...) Így lettem növény. Dúslombú nyírfa / a semmi közepén” (*Ballada a barkáról*, 48.). Az idézett vers „a természet vadvirága vagyok én” koncepció sajátos variánsának tűnik. Az említett esztam játékmód (ritmus) tipikusan népies zenéket és táncokat kísér. E népiességnek mégis különös színezetet kölcsönöz a vers „dúli-dúli” mottója, illetve, hogy a lírai én a szöveg végén nyírfává változik. Ezzel a mű nyíltan az *Áll egy ifjú nyírfa* kezdetű orosz népdalra játszik rá. E népiesség tehát már nem organikus, érintetlen idea, hanem történelmileg, kulturálisan meghatározott, vegyes és torzított megszólalásmód. Erre utalhat az is, hogy a kötetet lineárisan olvasva ez a mű éppen a *Kádár János balladája* című szöveg után következik, mely az előző rendszer kitörölhetetlen nyomait problematizálja a ma Magyarországon. E versek tehát reflektálnak a balladai népiesség megrendült beszédmódjára is.

A kötet másik jelentős részét az egzisztenciális kérdéseket feszegető szövegek alkotják. E művek gyakran valamilyen természettudományos nézőpontból indulnak ki, mint például a korábban idézett *Ballada a szimmetriáról*. Több alkotás a címével is utal az általa érintett tudományterületre. Ilyen az *Asztronómiai balladatöredékek*, az *Antropológiai ballada* és az *Ornitológiai balladatöredékek*. E természettudományos nézőpontok sajátos pátosz- és érzelmentes megszólalásmódot hoznak létre még a különösen nyomasztó témájú versek esetében is. „Egy tudományos kutatás szerint / ugyanis az agy jóval tovább / működik annál a pillanatnál, / amikor a test már nem ad / életjeleket. Jóval tovább. // Az emberek pontosan tudják / és érzékelik tehát, amikor más / emberek megállapítják, hogy meghaltak. / Pontosán tudják” (*Ballada a halálról*, 38.). Az idézett sorokban kizárólag a nyomatékosító zárómondatok utalnak elfojtott érzelmekre, azonban az elbeszélői hang végig az érzelmentes realitás szűrőjén át, szintén dokumentarista stílusban nyilatkozik meg. Vagyis a megszólalásmód e versek esetében is kívülről meghatározott. A szövegek ezáltal képesek különös pontossággal és közvetlenséggel beszélni az olyan feldolgozni kívánt ontológiai témákról, mint a létbevettség, az ember törekénysége és kicsinysége, a „kozmosz magány”. Emellett bizonyos művek egészen egyedi képeket és drámai szituációkat használva közelítenek az egzisztenciális elhagyatottság kérdéséhez, mint például a *Ballada a magányról*. A szöveg fókuszában egy 1969-ben készült fotó áll, amelyen az Apollo 11-re visszatérő holdkomp látható, fedélzetén Edwin Aldrinnal és Neil Armstronggal, háttérben a Földdel. A vers zárata így hangzik: „A fotográfus neve Michael Collins. Így / mindazok közül, akik valaha éltek vagy / élni fognak, ő az egyetlen ember, aki nem / szerepel ezen a képen. // Képzeljük magunkat Collins helyzetébe. / Előtte a semmi. / Mögötte a semmi” (*Ballada a magányról*, 32.). E versben egy reális, történelmi szituáció, az első holdra szállás egy momentuma válik a létbevettség egyedi allegóriájává.

A két tematikai középpont azonban nem hoz létre egységes kompozíciót, mivel bizonyos szövegek (például az *Alternatív szocialista ballada*, mely a csernobili atomkatasztrófa történetét érinti) a kettő metszetében állnak. Illetve néhány további alkotás egyik kategóriába sem sorolható egyértelműen. Ezek jobbára szentenciaszerűen, egy-egy gondolat köré szőtt alkotások. Ha a kompozíció megtörését figyelmen kívül hagyjuk, akkor is szembevetnő, hogy e be nem illeszthető szövegek közül kerülnek ki a kötet leggyengébb versei. Ezek gyakori egyszerűsége és közhelyessége nem rendelkezik olyan funkcióval, mint egyes népies, balladisztikus versek esetében. Így az olyan szövegek, mint például az *Ajándék-ballada*, a *Túlélő balladája* vagy a *Ballada az ébredésről* egyszerű töltelékversek lesznek. Bizonyos nehezen besorolható alkotások viszont képesek egyedi és érdekes gondolatöredékeket felmutatni. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint, hogy az egyik ilyen rövid, háromsoros vers (bár forrásmegjelölés nélkül, de szinte szó szerint átvéve) a közelmúltban internetes mémmé is vált. „Néha eszembe jut, / hogy vajon mi lett azokkal az emberekkel, / akik útbaigazítást kértek tőlem” (*Ballada az ismeretlenekről*, 44.).

A *Balladáskönyv* egyik leginkább szembeszökő (és úgy vélem, a műfaji kérdésekkel is szorosan összefüggő) sajátossága a töredékesség. Ez nemcsak azért van így, mert a címükben is *töredékként* aposztrofált alkotások a kötet legterjedelmesebb szövegei, hanem azért is, mert a töredékek folyamatos, ütemes vissza-visszatérése tematikai tetőpontokká is emeli ezeket a verseket. Az *Asztronómiai balladatöredékek* a „kozmosz magány” témakörével foglalkozó verseket zárja le, míg a *Balladatöredékek otthonról* a „faluversek” egyfajta kulcsművének tekinthető. A *Balladatöredékek a temetőből* pedig mintha felváltva érintenék mind a két témát. „[A] temetők kilövése a világűrbe / sok problémára megoldást jelentene” (56.); „egy idős, / kicsit bolond asszony a faluból / egy sír gondozását szerette volna elfogadtatni / teljes munkaidős állásnak” (58.). Továbbá számos olyan versen is megfigyelhető a töredékesség, melyek címe nem utal erre. Például a *Szorongások balladája* esetén, vagy a kötet bizonyos rövid verseiben, mint a korábban idézett *Ballada az ismeretlenekről*.

E tudatosan töredékben hagyott, illetve töredéknek íródott szövegek újra és újra a befejezhetetlenség érzését keltik. Emellett a versek minden esetben valamilyen külső szűrőn át (legyen az a hitelét veszített népiesség vagy a tudományos dokumentarizmus) szólanak meg. Ennek eredményeként a teljes kötetet áthatja a lehetséges megszólalásmódok keresése. Ha a ballada műfajának Greguss Ágosthoz köthető definíciójából indulunk ki, azt tapasztaljuk, hogy e versek esetében vagy a dal, vagy az elbeszélés mindig kibicsaklik, és csak a tragédia sejlik fel újra és újra mint balladai kellék. Ám a legtöbb esetben e *tragédiák* is csak azért tűnhetnek annak, mert (*balladák* lévén) azokat keresünk bennük. A szövegek tudatosan épülnek úgy egymásra, mintha a kötet megpróbálna „balladáskönyv” lenni, ám ez nem sikerülne. A könyv utolsó verse, a *Kijárat balladája* így nemcsak a kötet, hanem a műfaj kijáratára, végére is utal. „[V]alami csak / jelképes, hogy a balesetnek emléke, mementója / csupán a pár kereszt, és a test nem ott porlad, / hanem hazaszállították, más földben nyugszik, / mint ahol a vére folyt” (*Kijárat balladája*, 91.). Ilyen jelképek ezek az alkotások is. Csak utalnak az egykori műfajra, amely már nincs jelen. A *Balladáskönyv* verseinek tematikai, formai sokszínűsége, hangsúlyos töredékessége, már-már provokatív gesztusai nemcsak műfaji kísérletezést jelentenek, hanem a műfaj lebontása felé mutatnak. Úgy vélem, így reflektálnak az alkotások arra, hogy a hagyományos ballada műfaja nem működtethető. A hiteles népiesség a megszólaló számára elérhetetlen: „hiába megyek vissza a falumba (...) már nem fognak megismerni / és én sem fogok ismerni senkit” (*Ballada a faluról*, 88.). A létértelmező kérdésekre pedig nem a költészet, hanem a tudomány ad válaszokat. A műfajrombolás itt tehát nem egyszerűen koncepció, hanem szükségszerűség. Ez lehet a *Balladáskönyv* valódi tragédiája.

MILYENEK A SZABADOK?

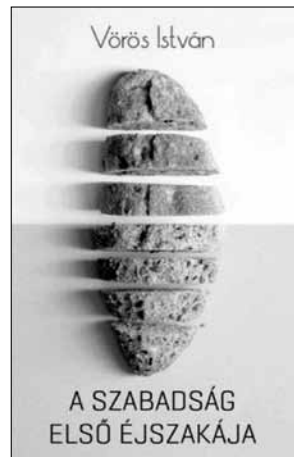
Vörös István: *A szabadság első éjszakája*

Vörös István *A szabadság első éjszakája* című új kötete több szempontból is kihívás. Egyrészt igen terjedelmes: negyvenkét novellát tartalmaz, négy ciklusba rendezve. Ez a struktúra tematikai okokból is indokoltnak tűnik, a különböző kérdések alá rendezett szövegek egy-egy cikluson belül szervesen kapcsolódnak – mi több, egy négy kisregény alkotta kötet képe elsősre befogadhatóbbnak is tűnhet, mint a fülszövegben ígért regényként olvashatóság. Ám a ciklusok (római számokkal jelölt) sorbarendeztettsége, a cikluscímek egyazon mondatstruktúrája, a ciklushatárok két oldalán összekapcsolódó szövegek más sejtetnek: a ciklusok összetartoznak, mi több, ebben a sorrendben tartoznak össze. Az a narratíva azonban, mely által a kötet *így* válhat jelentéssé, nagyon mély igazságokból építkezik: misztériumvallások mélyére kell hozzá hatolni.

De előtte még, többnyire a realitások talaján maradván, a motívumalapú olvasatot is megengedi – a mind hazai, mind világviszonylatú aktuálpolitikai problémák, az ökokatasztrófa fenyegetése, az ember személyiségéből fakadó rekurrens szabadságigény, illetve az ezeket kiegészítő csoda aktív jelenléte (bár változó arányban és gyakorisággal, de) a könyvön átívelve megképzik azt a hálót, melybe beleszöhetőek lehetnek a kötet szövegei. Alapvetően azonban igen változatos szövegvilágú, időben-térben meglehetősen távoli és az elbeszélők szempontjából is markánsan különböző hangú szövegekről van szó – melynek egyik oka talán az lehet, hogy több mint tíz év termését tartalmazza a kötet, hasonlóan a 2018-ban megjelent *Elégia lakói 2000–2011* című verseskötethez. (A két kötet szerkezete és gondolatúsága több ponton is kísértetiesen hasonlít – érdemes lehet elcsemegézni egy verses- és novelláskötet ilyesfajta rokonságán is akár.) Az oly eltérő ciklusok pedig közelebből vizsgálva egy-egy határozott, ám egyre táguló perspektívából szólnak: az egyén szubjektív története éppúgy hangot kap („*Milyenek az ételek?*”), mint egy társadalmi csoport tapasztalatai („*Milyenek a szegények?*”), majd az európai ember egy érájának – nagyjából az újkor kezdetétől számolható történelmi korszakának – leírása tovább tágítja a horizontot („*Milyen a történelem?*”), végül pedig egy történelem utáni történet következik egy kulturális értelemben kívüleső csoport szemszögéből („*Milyenek a migránsok?*”).

Ebben a szövegüniverzumban pedig a már említett motívumok is a megszólalók perspektívájától függően kapnak más és más értelmet. Mi például a szabadság? Naprendszerük között utazni? A Szovjetunió korlátlan hatalmát a Földön kívül, egy űrhajóból szemlélni? Kisgyermekként előző életekbe látni? Félredobni a felépített egzisztenciát? Meg sem szülni? Képzelt világot teremteni? Vagy – legalábbis

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2019
400 oldal, 3290 Ft

néhány metafiktív novellacím esetében – búcsút inteni művészeti irányzatoknak, irodalmi ábrázolásmódoknak? Tulajdonképpen mindegyik válaszlehetőség (az adott elbeszélő szemszögéből és helyzetéből) érvényes lehet, mindegyik egy menekülési kísérletek nyomán felmutatott lehetőség vagy elvetett próbálkozás. Talán a csoda is valami hasonló: hol a groteszkbe nyúlik, hol a misztérium feltárulkozásához közelít. Így vagy úgy, de valamit képes hozzáadni a anyagi világhoz, a racionalitás kereteibe zárt ember érzékelését olyan módon írhatja felül, hogy az szabadságtapasztalatként legyen megélhető.

Van azonban egy olyan lehetséges olvasat, amely esetében a kötetértelmezés egésze a csoda köre szerveződik, pontosabban ősi bölcsességek és a kereszténység közös metszeténél, vagy akár a védikus hagyomány és antropozófia összeérésénél. Mindezek bizonyos fokig közös története – az embernek a szellemi világból való kiszorulásáról, anyagba süllyedéséről, majd annak az énfelfogásnak a hátrahagyásáról, miszerint az én a mindenség része, végül az ebben az állapotban ténylegesen megtanult (vagy megtanulandó) egyetemes szeretetről – egybevág *A szabadság első éjszakája* kötet átfogó narratívájával. Ez pedig olyan tudatos mélyszerkezetet feltételez, amely rendkívül erős többletdimenziót biztosít a kötetnek, és melyet ha elhagyunk, az egyes, önálló szövegek akkor is érvényes és teljes értékű novellák maradnak – ez a kettős működtethetőség talán a kötet legfőbb bravúráját jelenti. Hogy azonban érthetőbbé váljon ennek az átfogó narratívának a mibenléte és érdeme, célszerű a ciklusokat egyenként, kötetbeli sorrendjük szerint számba venni.

Az első ciklus első történetében (*A tanító halála*) úgy „hal meg” egy tanító, hogy fenyőfává változik át. Úgy van tehát otthon a világban, és olyan értelemben van egységben mindennel, hogy még a testi korlátok, fizikai törvények sem szabhatnak neki határt. Valamiféle ősi, az anyag uralma előtti állapot ez, ahol eleve lehetséges a csoda vagy bármiféle metamorfózis. Nincs határa az énnak, mert bárminek része, bármivé alakulhat. Rögtön ezután következik a kötetnek címet adó *A szabadság első éjszakája* című novella. A férjet kizárja lakásukból a feleség, az otthontalanságnak, magánynak („szabadságnak?”) első éjszakája ez. Nagy ugrás az előző szöveghez képest: a bárhol-otthonlevést felváltja a teljes idegenségtapasztalat és egyedüllét: „Egyedül vagyok, mint Robinson a szigeten” (26.). Innen kezdődik el az az egész cikluson végigkövethető hányattatás, melybe az ember ennek az elnyert „szabadságnak” a nyomán zuhan. Az ember ugyan egyedül van, de még távol áll az „én vagyok” ráismerésétől: Krisztus előtti világban vagyunk, ahová az evangélium üzenete még nem érkezett meg. Egymással összetéveszthető nők (*Az Astoriától a Klinikáig*), megsokszorozott Kovács urak (*A szelence*) bizonytalanítják el az „én” határait.

Az erkölcs pedig még épphogy csak a kicsírázás fázisánál tart. (Ilyen értelemben a cikluscímbe szereplő „szegények” sem pusztán anyagiakban azok: lelkiekben való nincstelenségükre is utal.) A szülők eladják saját gyermekeiket egy jobb élet reményében, a becsületességért elzárás jár, a szomszéd barátnők rendre feljelentik egymást, az ügyvéd telefonon beszél a feleségével, miközben épp megcsalja, a *Határsértés* című szövegben pedig a legkiábrándítóbb disztópikus rendszer jelenik meg. Külön érdeme a kötetnek, hogy a különböző idősíkok – erkölcsi értelemben Krisztus előtti világ (múlt), a gond nélkül jelenünkbe helyezhető leírások, cselekmények (jelen), valamint a disztópikus kitekintés (jövő) – nem bontják meg a ciklus egységét, az időrendiség ugyanis nem mérvadó: a tér-idő az emberi természet szemléltetése alá rendelődik. A novellák szereplőinek szellemisége adja azt az értéket vagy értéknélküliséget, amely egyazon ciklushoz kapcsolja őket: egy barbár, megváltás nélküli világhoz. Emellett továbbá sorra „búcsút” veszünk a mágikus realizmustól, groteszktól, politikától, szabadságtól (ez a legtöbb címben szövegszerűen is kifejeződik) – mindegyik egy a reálistól távol álló, vagy magasabb szintű, vágyott eszmény, melynek elengedése bizonyos szempontból elengedhetetlen: az énnak meg kell születnie, mindezekről függetlenül is meg kell tapasztalnia önmagát – ez azonban még egy ideig várat magára.

Innen nézve roppant beszédes a második ciklus első szövegének címe: *Nélkülem a világ*. A beszélő úgy bizonygatja nemlétét, hogy közben mégis szól, amit tagadni tud, azok is többek között saját életéből vett pontos adatok: „Nem. Budapesten nem születtem meg.”; „Onnan kezdődjön ez a fordított emlékirat, hogy nem születek meg 1964. szeptember 20-án” (119.). A lélek még szabad, tapasztalt utasa a reinkarnációnak, most is épp egy túlvilági repülőjáraton utazik, ahol egyszer csak feleszmél: „Felébredni egy éjszaka arra, hogy nem vagy, hogy nem vagy senki, hogy nem születettél meg”. Majd így folytatja: „Felébredni, nem felébredni” (122.). Nem egyedülálló megfogalmazás ez, ebben az állapotban minden egyszerre igaz: „Egy könyvben minden mondat ránk vonatkozik”, majd így szól: „Egy könyvnek egyetlen mondata sem vonatkozik ránk” (122.). Weöres Sándor ír így a teljességről: „Abban, ami független / a tértől, időtől és minden káprázattól: a Van és / Nincs ugyanaz” (*A teljesség*). Az az állapot, ahol az Én ekkor van, az emberi logika számára nem érthető alaptörvényeken nyugszik, a határtalan lélek – nem meglepő módon – nem is vágyik vissza a földre, ám legvégül egy (nem mindennapi) angyal mégis tesz arról, hogy megszülessen. A leendő édesapát például így gyözködi: „Na, gyere, egyszer legyél már végre kicsit kemény, ne ilyen puha szar” (134.). Mintha a *Hrabal könyve* két angyala, Csocsó és Balázska tért volna vissza, hogy ismét elvégezzenek valami rájuk bízott feladatot. A megbízás valóban sikeres lesz, a következő novella már így indít: „1966 januárjában tüdőgyulladást kaptam a bölcsődében” (138.).

A lelket tehát felsőbb utasításra a földre irányítják, minden akarata ellenére, a memóriatörlesztés azonban nem sikerül túl jól, a kisfiú még előző életeihez és egy másik szférához kötődik: „Mai fejemmel nem hiszek a lélekvándorlásban, csakhogy a mai fejem akkor még egy tegnapi ember feje volt, és az ő eszével volt tele, még emlékeztem rá, hogy van egy másik, emberibb élet is” (138.). A ciklus (*Milyenek az ételek?*) innentől tulajdonképpen a kisfiú én-tudatának megszületését követi nyomon. Az *éltető* anyag, vagyis az ételek (tej, kenyér, tojás, stb.), melyek nyomán ez a folyamat kibontakozik, egyúttal annak a finoman, rejtetten ábrázolt gondolatiságnak a szimbólumai, mely szerint az Én a materiába merülve, a feloldódott jelenlét helyett az anyaghoz kötődés megtanulásával születhet meg. Rendkívül tudatos választásra utalnak az adott élelmiszerek és azok aktuális kontextusa is: például a kenyér mint krisztusi szimbólum, a tojás mint életjelkép, vagy a bor, melyet hagyományosan is Dionüszoszhoz társítunk, és egyes hagyományok szerint épp az ember anyagba merülését készítette elő (a bor „a feledés receptje”-ként szerepel a címben). A ciklus utolsó novellájában pedig betetőzik a szellemi világtól való elszakadás: az anyagi dolgoktól mindaddig undorodó kisfiú megkívánja a rezgő kocsonyát, és egyben ráébred nemiségére – (újfent Weöres Sándor szavait kölcsönvéve) a „nőség vagy hímség felé még csak közeledő kisgyermek” teljessége meghasad, férfivá feleződik. A (főleg keresztény misztika által hangsúlyozott) „én vagyok” krisztusi üzenete tehát integrálódott: az ember készen áll a történelem átélésére, hogy immár így, önálló identitású lényként tanulja meg az élet célját. A következő, harmadik ciklus első szövegében pedig ott tüntet halkan a krisztusi törvény, mely egy tér és idő nélküli, kaotikus párbeszédből álló novellában mutatkozik meg: „szeresd felebarátodat” (212.).

Megkezdődik tehát a történelem, végigkövethetjük a Krisztus utáni, ám a kereszténység igaz tanításából mit sem értő ember történelmét – legalábbis Buda elfoglalásától (1541) 15.000 évvel későbbig, a végsőkéig eljutó, naprendszeret megszálló emberig. Ám közben látjuk, ahogy az emberiségnek a belső fejlődést maga mellől hátrahagyó, az anyagi világ felé irányuló, főleg technológiai vívmányokban tetten érhető fejlődése olyan eseményeknek biztosít táptalajt, mint a holokauszt vagy a kommunizmus. A nemrég megszületett Én pedig az egoizmus, önzés fokozatait járja be (például a szultán vagy Hruscsov kultusza, hit a faji felsőbbrendűségben), még nem tanulta meg az egyéniség tudatával egyetemben szeretni a másikat, mintha még elfedné előle mindezt a saját magára való rácsodálkozás.

A szellemi szféra pedig ugyan működik még, de már nem avatkozik bele érdemben az emberiség dolgaiba. Szellemeikkel, boszorkányokkal, kísértetekkel találkozunk mindöszsze, sehol nincs már az az inherens csoda, ami a kötet elején a fenyőfa és a tanító esetében. Ez már nem misztérium, hanem mágia és boszorkányság.

Az utolsó, „*Milyenek a migránsok?*” ciklus már a „2019-es forradalom” utáni évtizedeket mutatja be, amely kor azután kezdődött, hogy „az árokba szaladt autóként a feje tetejére állt” történelmet megmentették a bevándorlók. Látszatra ez a társadalom maga a testvériség, a szolidaritás, ahol nincs vita, csak közös igazság. Mintha beteljesült volna a kereszténység tanítása, ám a rendszer megnevezése sokatmondó lehet („gandhiánus békediktatúra”) továbbá az egyes városok nevei is („Dzsungelfehérvár”, „Hajdúkémbridzs”) szándékoltnak elidegenítők. A „Gandhi-kór”-ként emlegetett, egyenesen kórként felfogott egyetemes szeretet és tolerancia mintha túl korai lenne az emberiség számára, minden nemes eszme ellenére sem beszélhetünk ideális világról. Mintha túlbillent volna a mérleg „jó” oldala (a már emlegetett *Elégia lakói* kötet egyik központi, *A fekete és fehér golyó elégiája* című szövege is hasonló gondolaton alapszik): „Mért van az, ha boldog az ember, akkor semmi nem érdekli? A jólétünk kezdett gyanús lenni nekem” (393.). Ugyanakkor jelenünkből tekintve erre a világra, keserédes módon mégis vonzóvá válhat: a most még beláthatatlan és szorongató problémákon túli, végső soron élhető világot látunk. Abban a jelenben viszont határozottan kiütözköznek a rendszer gyengeségei, emberidegen vonásai.

Mindenesetre, ha a cél az egyetemes szeretet volt, az ember a küszöbön állt és visszafordult. Az egyik elbeszélő kérdése beszédes ennek a kornak a filozófiája kapcsán: „Ugye, hogy néha ti is azt hiszitek, csak a helytelenség az őszinte?” Az emberi természet reménytelennek látszik, az utolsó novellában visszatér a pusztulásba. Mégis, a kötet végén egyfajta szabadságösztön kerekedik felül, a társadalmi kötöttségek lerázása és a kulturális máz lehullása, visszaaljasodás, öntudatosan, vállalt kulturálatlansággal. És bár ez a dac, ellenszegülés akár pozitív színezetet is kaphatna, mégis: a mai állapotokat figyelembe véve, az ökológiai katasztrófa küszöbén, valahogy megrendítőbben hat. Lehet, hogy képes lenne az ember kilábalni a katasztrófából, de akkor is a dekadencia visszaeső bűnözője maradna.

Végül tehát egy fölöttébb reménytelen képpel enged minket utunkra a kötet. Egyetlen fogószót említhetnénk talán: időben van egy (úgy 15 ezer évvel) későbbi történet, még a történelemmel foglalkozó ciklusban, ahol az ember már naprendszereket gyarmatosít. A *magára maradt gép melankóliája* című szövegben a végtelenné tágtított határok, a beláthatatlan fejlődés – „gyógyító nanorobotok” hozzák vissza az embert a halálból (milyen messze van már a feltámadás misztériuma!) – és a naprendszerek bolygóinak élőhelyé alakítása mégis inkább negatív képet fest. Sokkal inkább megszállás ez, bekebelezés, ahol azonban van egy apró mozzanat, amely reményre adhat okot: szerelem ébred két szereplő között. A szerelemnek már nem volt nyoma az utolsó ciklus világában, de a hűvös tolerancia nem válthatta ki a szeretet melegségét, az erre alapuló rendszer pedig összeomlásra volt ítélve.

A *szabadság első éjszakája* tehát sokat tud: úgy sokrétű, hogy mégis egységes, úgy változatos, hogy mégis felfűzhető egy szabályos, ősi tanokban gyökerező gondolati ívre. Egyszerre releváns politikailag – a magyar és nemzetközi bírálattal sem marad el – és vallási szempontból. Úgy van minden történetnek és ciklusnak saját világa, hogy közben, fentről tekintve rá, kötet szinten minden érvényesen összeállhat, akár csak a kenyérszeletek a borítón. Ha már a borító: nehezen lehetett volna olyan illusztrációt választani, amely képileg átfogóbban és telítettebben tudná visszaadni a kötet szellemiségét. Az egyik központi, *Kenyér* című novellán túl Krisztus teste idéződik fel (hogy a manna – manasz párhuzamokat már ne is említsük), de a csodálatos kenyérszaporítás (szeretetlakoma) konkrét esete magát a megtanulandó szeretettörvényt jelképezheti. A szeletek széttartóságában pedig az elrendezésből kifolyólag egység látszik, egylényegű, de különálló szeletek harmóniája. Valami hasonlót tanul az emberiség is.

MELYIK KERTÉSZ?

Clara Royer: *Kertész Imre élete és halálai*

Kevés népszerű, közérthető, elsősorban nem tudományos igénnyel megírt, ugyanakkor felkészült irodalomtörténeti beszámoló vagy ismeretterjesztő szöveg születik ma Magyarországon. Szemben például a történettudomány szélesebb közönségeket mozgató fórumaival (*Rubicon*, *MúltKor* portál stb.), az irodalomtudomány kevésbé látja el ezt a tudományos eredményeket az érdeklődőkkel összekötő funkciót. Miközben a kulturális élet működéséhez minden bizonnyal erre is szükség volna – ezért az akadémiai világban nevelkedett kritikus ehhez tartja magát.

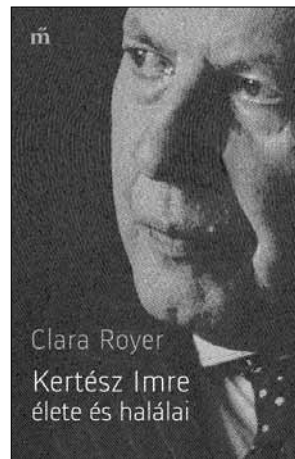
A népszerű vállalkozások esetében a kérdés mindig az, hogy a szenzációkat kereső bulvár vagy a kultuszépítés diskurzusa mennyiben csorbítja az irodalom „helyes”, azaz korábbi történeti-ideológiai reflexeket levetkőző megközelítését. Ezek közé a reflexek közé tartozik az a szerzőközpontú irodalom-felfogás, amely az alkotók izgalmas karakterét és kitüntettségét kívánja ráolvasni a szövegekre, eltekintve azok többértelműségétől és szélesebb társadalmi vagy hatásesztétikai összefüggéseitől. Legutóbb Háy János szubjektív irodalomtörténete támasztott komoly és jogos kétségeket a szakkritika és a pedagógia képviselőiben: „leegyszerűsítő következtetések” és a fogalomhasználat pontatlansága mellett a kritikátlan férfiközpontúságot és mindenekelőtt a szövegek értelmezési lehetőségét lecsökkentő és egysíkúvá tevő szerzői kultuszok építését róják fel a kritikusok.¹ De ugyanígy a Háy-könyv kapcsán merült fel az a szempont is, miszerint bonyolultabb a helyzet a szerzőség vizsgálatának kérdésében, mint ahogyan azt „az irodalom dekontextualizált (sterilen értett »műközpontú«) értelmezése” vagy „a »szerző halálának« a maga idején még oly termékeny, de később (talán a sok hangoztatástól?) szlogenné váló, s így provokatív modalitását is elvesztítő elve” sugallaná.² Azaz a szigorúan biográfiai megközelítés kritikája (amely valóban egy-egy szempontra szűkíti le a szövegek értelmezhetőségét: az alkotó nagyszerűségére) még nem jelenti azt, hogy tisztáztuk a kérdést, milyen szerepet játszanak a szerzői név, az életrajzi személy és a nem irodalmi megnyilvánulások az olvasás tapasztalatában.

Clara Royer Kertész Imréről írott „életrajzi esszéje” nem igazán foglalkozik ezzel a kérdéssel, holott jó alkalom lett volna rá a szerzőt és életművét egyszerre bemutató, ismeretterjesztő munka – különösen egy olyan szerző és életmű ese-

¹ Melhardt Gergő: Ellenpélda, *Jelenkor*, 2019/7–8, 875–884., Margócsy István: Kisebbségben, *Élet és Irodalom*, 2019. május 31.

² Orbán Gyöngyi: Ellenpéldák (mi mire/minek?). Olvasói közbeszólás a peremről, *a szem*, <https://aszem.info/2019/08/ellenpeldak-mi-mire-minek-olvasoi-kozbeszolas-a-peremrol/> (letöltve: 2019. szeptember 29.)

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
480 oldal, 4999 Ft

tében, amely éppen az életrajz, a személyiség, az alkotás és az irodalom viszonyrendszerét tematizálja. Clara Royer munkája során annyira azonosul Kertész Imrével – akivel több, hangsúlyosan bensőséges interjút készített halála előtt –, hogy a portré megírásakor csakis az író önértelmezéseit követi. Sőt nemcsak Kertész interjúit, saját értelmezéseit veszi át Royer, hanem a szépirodalmi művek tartalma és az abban szereplők is az alkotó személyiségét hivatottak körvonalazni. Pedig azok szoros olvasása korántsem engedi meg ezt a problémátlan megfeleltetést: a Kertész-próza éppen azt a kettősséget mutatja, amely az egy egységbe rendezhető életrajz/személyiség és az ezekben keletkezett folyamatos törések között létesül. E törések közé tartoznak a diktatúrákban átélt tapasztalatok, de maga az irodalom – mind belső, mind intézményi – működése is; ezért válik kitüntetetté Kertész szövegeiben a kudarc poétikája, az egységbe rendezés igényének és sikertelenségének, vagy akár lehetetlenségének színrevitele a camus-i program jegyében. Önmagában tehát nem a regények forrásként való használata vitatható (valóban sokat tanulhatunk belőlük így is!), csupán az, amire ez az eljárás irányul. A pátosz hangján megírt életrajz problémátlan (vagy a problémákat nagyobb, egységesítő narratívában feloldó) kultuszfigurát gyárt oly módon, hogy még e figura szóhasználatát (a zsurnalisztika „valamiféle Molochként” tűnik fel a századforduló Európájában, 62. – lásd például *A stockholmi beszédet*) és naplói imperatívuszokban megfogalmazott mondatainak modalitását („A türelem bátorság”, 201.) is átveszi helyenként. Az életrajzíró előszavában „intellektuális és etikai paktumról” (33.) beszél, amelyet alanyával kötött, és amely megközelítésének adekvátságát is biztosítani hivatott. A „paktum” szó használata Philippe Lejeune „önéletrajzi paktumát” idézi, vagyis azt az olvasásmódot, amikor a valós személynek (maganak a szerzőnek) feleltetjük meg egy önéletrajz megszólalóját. Royer könyve nemcsak ezt teszi Kertész nem önéletrajzi műfajú szövegeivel, hanem a vele kötött, megfoghatatlanul homályos „intellektuális és etikai paktum” által saját szövegére is kiterjeszti annak érvényét: ő csak hűség és átlátszó közvetítő, általa magát a művészt pillanthatjuk meg.

De látnunk kell a vállalkozás tétjét is. Royer nem az említett töréseket, a szövegek irodalmi működésmódját mutatja be, hanem Kertész Imre saját narratíváját, amely során a különböző tapasztalatait, olvasmányélményeit, regényeit egyetlen elbeszélésre kívánja összegyűrní. Ami fontos lépés azoknak az összetett mozgásoknak a feltérképezéséhez is, amely ennek a narratív identitásnak a sikertelenségét is számba veszi – és ami talán inkább a szakirodalom feladata lenne. Royer könyve nem erre vállalkozik, hanem hogy közvetítse, hogyan állnak össze (kísérelnek meg összeállni) az egyes elemek, döntések Kertész saját koncepcióján belül. Ez azért is fontos, mert a szélesebb olvasóközönség csak a gimnáziumból ismert egykönyves szerzőként találkozik Kertésszel, és alapvető összefüggések hiányában közelít személyéhez. Clara Royer ezt a belső rendszert nagyon pontosan és jól követhetően mutatja be – ami azt a felismerést is követi, hogy Kertész saját életére is mint *megmunkálendő alkotásra* tekintett. Az életrajz ezt a műalkotást („Kertész Imrét”) igyekszik felvázolni, amit a kulturális emlékezet számára kifejezetten fontosnak gondolok.

Miközben a kertészi poétika *valójában* az ilyen műveletek visszásságára is felhívja a figyelmet, és mindent megtesz azért, hogy ez a fajta sematizálhatóság ne mehessen ilyen könnyen végbe, és ki tudjon bújni a különböző meghatározottságok alól. (Valahogy így gondolom: ha komolyan vesszük és követjük, amit Kertész mond, akkor nem követjük őt...) De persze ki ne érezné Kertész Imre személyét, az évtizedes, heroikus munka radikalitását és súlyát az életművön, amit a megélt tapasztalatok hitele további tétikkel ruház fel? A Háy-vitához hasonlóan a Royer könyve által kiprovokált, de benne fel nem tett kérdés így hangzik: milyen az a Kertész Imre, aki a fejünkben él, és hogyan irányítja ez a kép a szövegekkel való találkozásainkat? Az elmúlt évtizedek számos példával szolgálnak a szerzőnek különböző, gyakran ideológiai úton megkonstruált figuráira és azok befogadásra gyakorolt hatására. Royer azt mutatja meg nagyon gondosan, hogy Kertész

milyen rendszerben képzelte el az életét mint feladatot és műalkotást – arra már nem reflektál, hogy mindez hogyan alakítja olvasatait, olvasatainkat.

Ugyanakkor érdemes volna egy szakmunkának ezekkel az előfeltevésekkel oly módon is számot vetnie, hogy közben nagyobb távolságot tart a tagadhatatlanul nagy hatású szerzőtől. Kertész Imre figurája nehéz, ellentmondásokat magában hordozó alak, akinek minden gesztusát túlzás volna kritikátlanul elfogadni – talán pontosan ettől olyan izgalmas a polarizálódott és kész válaszokban gondolkodó magyar kultúrában. Érdemes lenne nemcsak affirmatíván idézni nagyszerűségét, hanem a benne rejlő feszültségekre is rávilágítani: a naplókban helyenként lángra lobbanó gyűlöletre és kirekesztésre, a belső önellentmondásokra³ vagy a szenvedve író férfi nagy hagyományokkal rendelkező képzetére, akiért a feleség önként áldozza fel magát.

A *Kertész Imre élete és halálai* nem ezt az utat választja, célja inkább egy valóban jelentős, kultikus és példaértékű figura felmutatása – mindezt nagyon részletes és remek dramaturgiával felépített, „olvasmányos” szövegben éri el. Az életművet alaposan bemutató munka az egyes szövegek keletkezését és tágabb történelmi-társadalmi helyzetét is felvázolja (helyenként még a végig követett író perspektívájától is kicsit elmozdulva). Itt kell megemlíteni, hogy a francia piacra készült könyv fordításában a néha túlságosan alapvetőnek tűnő leírások („A Rákosi-korszakban sem bizonyítékra, sem tárgyalásra nem volt szükség ahhoz, hogy valakit internálótáborba küldjenek”, 85.) az elsődleges kontextusban fontos ismeretterjesztő funkciót láthattak el. Rengeteg anyagot mozgat Clara Royer: a hagyatéknak publikus részétől kezdve a hatvanas évek színdarabjain át Kertész olvasmányaiig terjed a figyelme, azaz szinte mindenre. Ezt a nagy anyagot biztos kézzel fűzi egybe; az életrajz írástechnikája mintaértékű lehet hasonló, népszerű vállalkozások számára. Külön érdekes az az eljárás, amely Kertész regényeit egyidejűleg kezeli kordokumentumként, illetve a megírás jelenének további dokumentumokkal alátámasztandó lenyomataként – így azok gyakran két helyen is előkerülnek a lineárisan haladó élettörténet során.

Az érdekességek közé tartozik Kertész drámaírói munkásságának részletes ismertetése – többek között a zenés komédiákban felcsendülő dalok (például *Járom az utam a macskaköves úton*) és az előadásokban szereplő színészek (például Bodrogi Gyula, Törőcsik Mari) említésével. Ugyanígy érdekes annak bemutatása, hogy milyen kapcsolatokat ápol Kertész más írókkal a Szigligeti Alkotóházban. Ide tartozik a Pilinszkyvel való szaválások-italozások felemlegetése, a bridzsezés Ottlikkal vagy Hajnóczy iránta tanúsított rajongása. Ezek – az előző szándéka ellenére, de a szöveg javára – anekdotikus betétek maradnak, és habár a mindenre kiterjedő figyelem néha komikusan hat (Szomoró Dezsőről „szobájában 2015-ben is két portréképet őrzött [az egyiket kutyával szerepell]”, 337.), ezek a részletek szavatolják, hogy a könyv a kertészi önértelmezésen és élettörténeten túl is képes valamit nyújtani olvasójának. Említhető még a hetvenes évek magyarországi holokauszt-irodalmának részletes felvázolása, amely fontos kontextust tud teremteni a *Sorstalanság* megjelenésének körülményeihez: alaposan elemzi azt a társadalmi és irodalomtörténeti mozgást, amelybe az első regény illeszkedik.

Megfigyelhető továbbá, hogy Royer nem Vári György vagy Szirák Péter monográfiáira támaszkodik értelmezéseiben, sokkal inkább Selyem Zsuzsa és Molnár Sára munkásságát tekinti irányadónak. Meglehet, hogy ez a recepció olyan mozgását mutatja, amely során a kutatók elsősorban az újabb eredmények felől tájékozódnak. Miközben nyilvánvaló, hogy nem a *Kertész Imre élete és halálai* fogja a recepció alakulását vagy a tudományos diskurzust befolyásolni – jelentősége inkább a részletes és jól fogyasztható ismeretterjesztésben, illetve egy kultikus irodalmi figura alakjának felrajzolásában keresendő.

³ Vö. Scheibner Tamás: Mítosz és ideológia. Paradoxitás Kertész Imre esszéiben, *Jelenkor*, 2004/5, 555–562.

EGY ÍRÓI ÉLETMŰ „FEHÉR” FOLTJAI

*Pardon...: Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében: 1919–1921,
szerk. Arany Zsuzsanna*

Ritka, hogy egy irodalomtörténeti munka a szűkebb szakmán túl is figyelmet tudjon kiváltani. Más szóval: alig van példa arra, hogy egy tudományos teljesítmény híre a napi eseményeket közvetítő, manapság főként online médiumokon keresztül eljusson a nagyközönséghez. Az *Új Nemzedék* című radikális jobboldali lap Kosztolányi Dezső szerkesztette Pardon rovatának Arany Zsuzsanna által sajtó alá rendezett és a 2019-es könyvfesztiválra kiadott kötete – vélhetően a kiadói marketingnek is köszönhetően – ezek közé a ritka események közé tartozott. Igen tanulságosak a könyvről már szinte a megjelenése előtt tudósító cikkek címadásai: „Kosztolányi Dezső három éven keresztül írt és szerkesztett antiszemita cikkeket”; „Feltáruul Kosztolányi antiszemita múltja”; „Kosztolányi antiszemita írásait is kiadják”, és idézhetném még a hasonló címadásokat. Pontosan látszik ebből, hogy *A szegény kisgyermek panasza*i, a *Boldog szomorú dal*, a *Hajnali részegség* költőjéről, az *Édes Anna* vagy éppen az *Esti Kornél* írójáról aligha képzelhette a „művelt nagyközönség”, hogy életének ilyen árnyoldalával, vagy stílszerűen „fehér” foltjaival is szembesülni lesz kénytelen. S bár talán a középkorolvasó Kosztolányi-életrajzokból ezután is hiányozni fog ez az adat, az irodalomtörténet-írás számára egyáltalán nem újdonság, s volt időszak – ahogy ez az *Előszót* író Arany Zsuzsanna recepciótörténeti összefoglalásából is kiderül –, az ötvenes évek, amikor Kosztolányi kommunista kánonból való kiszorítása melletti egyik legerősebb érvként szolgált az életrajzi tény, hogy a költő a Tanácsköztársaság bukása utáni zavaros politikai helyzetben 1919. szeptember 28-tól, amikor az *Új Nemzedék* a Bangha Béla jezsuita páter által irányított Központi Sajtóvállalat kiadásában újraindult, egészen 1921 augusztusáig a szélsőjobboldali lap publicistája és a hírhedt, baloldali, valamint liberális politikai ellenfeleiket támadó, őket éles szarkazmussal kigúnyoló Pardon rovat szerkesztője és részben írója volt. Másfajta kíváncsiság vezeti tehát a kötet professzionális olvasóját. Olyan kordokumentum-együttest tanulmányozhat ugyanis, melyet korábban csak a közgyűjteményekben is gyakran hiányos *Új Nemzedék* hasábjain olvashatott, s melynek kutatása az irodalomtörténetit megelőzően lényeges politika-, ideológia- és sajtótörténeti tanulságokhoz vezethet.

Szükség is van a komplex történeti kontextus megteremtésére, ugyanis a Pardon rovat glosszái jellemzően vitacikkek, támadnak vagy éppen védekeznek, esetleg maró gúnynyal járatták le politikai ellenfeleiket, leleplezik a forradalmak gáztetteit, és leplezik a fehér terror rémségeit, vagy éppen a trianoni békediktátum ellen tiltakoznak, máskor pedig a háborúból hazatért katonák és az elcsatolt területekről menekült vagonlakók szociális körülményeit teszik szóvá. A

Osiris Kiadó
Budapest, 2019
376 oldal, 3980 Ft

Tanácsköztársaság bukása utáni hónapok a magyarországi szélsőjobboldal megerősödésének az időszaka, mely a forradalmakra adott igen erőteljes politikai válasz volt. A háború utáni történelmi kataklizmáért a szélsőjobboldalon elsősorban a szabadkőműveseknek és a zsidóságnak tulajdonított kommünt, valamint az azzal összemosott őszirózsás forradalom utáni demokratikus politikai rendszert, a háború előtti zsidó tőkét és a művészetekben, valamint a sajtóban megmutatkozó, általuk „destruktívnak” minősített zsidó szellemiséget, végül pedig a magyarországi zsidóemancipációval szemben túlzottan toleránsnak ítélt kiegyezés utáni szabadelvű politikát tették felelőssé. Mindezzel szemben a háború alatti szélsőséges nacionalistákból fajvédővé váló publicisták, így 1919-től egészen a laptól való távozásukig az *Új Nemzedék* véleményformálói (Milotay István, Lendvai István, Kádár Lehel és mások) is igen határozottan egy keresztény nemzeti állam és keresztény nemzeti kultúra kiépítéséért küzdöttek. Úgy látták, itt az idő a magyarországi zsidóság háttérbe szorítására a gazdaság és a kultúra területein is. Erre jött ráadásaként Magyarország trianoni megcsonkítása, mely az antiszemita diskurzus mellett, vagy inkább azzal együtt irredata szólamokkal töltötte fel a jobboldali radikalizmus politikai megnyilvánulásait.¹

Ez volt az a politikai közeg, amelyben Kosztolányi 1919 őszén szűk két évre újságírói szerepet vállalt, ezért lesz lényeges a költőnek a Tanácsköztársasághoz való viszonya, s azoknak a belső és külső kényszerítő erőknél, amelyek hatására Kosztolányi Bangha Béla ajánlatát fogadta el, az állítólag egy órával később Miklós Andortól érkező felkéréssel szemben, mely a liberális *Az Esthez* hívta volna. Ezt a történelmi összefüggésrendszert és életrajzi kontextust hivatottak megteremteni Arany Zsuzsanna alapos bevezető tanulmánya és az egyes szövegekhez írt tömör, de lényegre törően informatív magyarázó jegyzetei. Az *Előszóban* Arany bemutatja az *Új Nemzedék* című lapot és annak munkatársait, ismerteti a Pardon rovat történetét, fontosabb témaköreit, majd részletes beszámolót kapunk a Központi Sajtóvállalaton és a lapon belüli belső feszültségekről és konfliktusokról. Arany számba veszi azokat a nyílt összeütközésig vezető személyes elmentéket, melyek az *Új Nemzedék* szerkesztésének mindennapjait is meghatározták. Kosztolányi *Új Nemzedék*ben való szereplését bőséges forrásanyagra és szakirodalmi hivatkozásra építve kontextualizálja, elhelyezi egyrészt a korabeli történések, másrészt az írói élet- és recepciótörténet összefüggésében. Mindezt akkor is lényeges kiemelni, ha történetesen Kosztolányi életrajzírójának újabb munkájáról van szó, s nyilvánvalóan az előszóként közölt bevezető tanulmány is a 2017-ben megjelent terjedelmes opus vonatkozó fejezetére alapoz.² Mondhatjuk tehát, hogy Arany Zsuzsanna ma a Kosztolányi-filológia legfelkészültebb szakemberei közé tartozik, s ha a bevezető tanulmány a Kosztolányi-életműben hozzá képest kevésbé járatos olvasóban (nevezetesen jelen sorok írójában) felvet kérdéseket, az nem annyira a filológiai adatok tényszerűségére, hanem azok interpretációjára vonatkozik. Az egyik ilyen kérdés Kosztolányiné férjéről annak halála után nem sokkal kiadott könyvének forrásértékére vonatkozik. Arany ugyanis gyakran hivatkozik rá anélkül, hogy jeleznél, mekkora a mű forrásértéke, mennyiben használhatók fel tényszerűen az életrajzi kontextus megteremtéséhez. Hogy vélhetően nem maradt el ez esetben sem a szűkséges forráskritika, arról inkább a *Kosztolányi Dezső élete* című munka tanúskodik, melyben a szerző, amennyiben szükséges, korrigálja Kosztolányiné állításait.

A másik kérdés ennél komplexebb problematikára irányul. Egyrészt ugyanis, azt gondolom, az irodalomtörténésznek nem feltétlenül feladata a morális ítélezés, de az olyan esetek tényszerűsége törekvő leírásakor sem függeszthető fel a szubjektív nézőpont, mint amilyen Kosztolányi *Új Nemzedék*ben való újságírói szereplése. A kérdés összetettségét az adja, hogy nemcsak arról van szó, hogy – hermeneutikai értelmében – meg kell érteni azt az élethelyzetet, amelyben a Tanácsköztársaság bukása után hatalomra jutó „keresztény

¹ Paksa Rudolf: A szélsőjobboldal a Horthy-korban, *Korunk*, 2012/11, 90.

² Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*, Budapest, Osiris, 2017.

kurzus” kezdetén a költő úgy döntött, a szélsőjobboldali lap publicistája és szerkesztője lesz, hanem mindezt más kortárs értelmiségiek döntéseinek összefüggéseiben kell vizsgálni, ahogy tette ezt például Kosztolányi-monográfiájában Szegedy-Maszák Mihály is,³ s mindezek során figyelemmel kell lenni a korszak történelmi folyamataira is. Nem mellékes például az a történelmi nézőpont, mely különbséget tesz a Bangha Bélának fajvédő jobboldali radikalizmusának antiszemitizmusa és a harmincas évektől Magyarországon is egyre nagyobb teret nyerő, a hitleri náciizmussal rokon antiszemitizmus között. Ebben a kérdésben Arany Gyurgyák Jánosra támaszkodik, aki okkal viszonyul kritikusan a kommunista történetírásnak ahhoz a tételéhez, mely szerint „Orgoványtól nyílegyenes út vezet Auschwitzig”.⁴ Másrészt azonban azt a kérdést is érdemes lenne feltenni, hogy társadalompszichológiai szempontból van-e szerepe a húszas évek elején tekintélyes egyházi vezetők (Prohászka Ottokár, Bangha és mások) képviselte antiszemita ideológiának abban, hogy a keresztény úri középosztály a harmincas évek végétől elfogadja a zsidótörvényeket, majd néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve szó nélkül eltűri a zsidó származású magyar állampolgárok deportálását? Aligha lehet erre a kérdésre egyértelmű nemmel válaszolni, s ha már metaforikus analógiákat keresünk a különböző antiszemitizmusok leírására, pontosabb Gyurgyáknak az a nyilatkozata, mely ugyanannak a fának a két ágaként határozza meg a fajvédők és a nyilas-hungarista mozgalom képviselőinek viszonyát.⁵

Nem mindegy tehát, hogyan tesszük fel a kérdést, s bár természetesen nem lehet azt állítani, hogy például Kosztolányit személyes felelősség terhelné a holokausztért, mégis számomra nem túl nagy a meggyőző és magyarázó ereje azoknak az érveknek, melyek a költő anyagi nehézségeivel, a számonkéréstől való félelmével, szülőföldjének elcsatolásával és ezáltal szüleitől való elszakíttatásával vagy hasonló szubjektív tényezőkkel magyarázzák a Pardon rovat, valamint a *Vérző Magyarország* című 1920-ban kiadott irredenta antológia szerkesztését. Nyilvánvaló, hogy lehetett volna másként is dönten. Arany Zsuzsanna láthatóan megengedőbb, de legalábbis (nem hermeneutikai értelemben) megértőbb ebben kérdésben, mint én, viszont ennek a megértésnek lehet a következménye, hogy bizonyos ellentmondások kommentár nélkül maradnak a bevezető tanulmányban. Így például megtudjuk az *Előszóból*, hogy Kosztolányi kezdetben háromézer korona fizetést kapott, ami a korban jelentős jövedelemnek számított, de amikor 1920 őszén Milotayék kiváltak a laptól, és két hétig Kosztolányi sem dolgozott az *Új Nemzedék*nek, Bangha tízezer koronára emelte a fizetését, s ezzel csábította vissza. Később viszont Arany idéz egy vallomást Kosztolányitól, aki a szegény sajtómunkások kiszolgáltatottságát panaszolja fel a kiadókkal és azok politikai irányával szemben: „Politikai köpönyegforgatással, úri léhasággal azt lehetne vádolni, akinek érdeke, hogy valamelyik politikai párthoz tartozzék és sápot húz érte. De ezeket a szegény munkásokat mindenütt egyformán szerény fizetéssel honorálják, akár jobb, akár baloldalon vannak. Nem is jegyeztem soha politikai cikket, ami arra vall, hogy nem vállaltam vele közösséget” (47–48.). Az olvasóban mégis felmerül a kérdés: ha egyszer nem igaz az, hogy Kosztolányi szegény sajtómunkásként dolgozott az *Új Nemzedék*nél – ahogy erre a nyilatkozatból következtethetnénk –, akkor vajon a vallo-más második fele igaz-e. Véleményem szerint nem lényegtelen kérdések ezek, még akkor sem, ha idővel Kosztolányi valóban másként gondolkodott saját szerepéről is. Ítélezés helyett mégis érdemes az *Édes Anna* zárlatát idéznünk, melyben az író az irodalom eszközével ad önironikus választ saját politikai tevékenységével kapcsolatos aggályokra a róla beszélgető kortesek szemszögéből:

³ Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 149–186.

⁴ Gyurgyák János: *Magyar fajvédők: Eszmetörténelmi tanulmány*, Budapest, Osiris, 2012, 156.

⁵ Borbás Barna: Teremtettünk-e igazságosabb és élhetőbb világot? Interjú Gyurgyák János eszmetörténésszel, http://valasz.hu/itthon/teremtettunk-e-igazsagosabb-es-elhetobb-vilagot-58946/?cikk_ertekeles=1&ertekeles=1 (2019. 09.27)

- Nem értem – csóválta fejét az első kortes. – Hát akkor tulajdonképpen mit akar? Kikkel tart ez?
- Egyszerű – döntötte el a vitát Druma. – Mindenkiel és senkivel. Ahogy a szél fúj. Azelőtt a zsidók fizették meg, s az ő pártjukon volt, most meg a keresztények fizetik. Okos ember ez – kacsintott. – Tudja, hogy mit csinál.

Arany Zsuzsanna Kosztolányi-filológusként nyúl a feldolgozott szövegtárhalmazhoz. Ezt az evidens kijelentést szintén érdemes alaposabban körüljárni. A Pardon rovat Kosztolányi szerkesztése idején megjelent cikkeinek összegyűjtése – ahogy arról az *Előszó*ban a szerkesztő beszámol – még Szegedy-Maszák Mihály ötlete volt, aki a Kosztolányi-kritikai kiadás egyik főszerkesztőjeként 2004-ben vetette fel ezt a lehetséges kutatási témát. Bár Arany Zsuzsanna időközben kilépett a kritikai kiadást végző kutatócsoportból, nem adta fel a Kosztolányi-filológiát, ennek eredménye a 2017-ben megjelent életrajz, valamint a két évvel később napvilágot látott szöveggyűjtemény, mely ugyan nem kritikai kiadás, de annak egyik nagyon fontos előtanulmánya. A szöveggondozás során leginkább előtérbe kerülő filológiai probléma a szerzőség kérdése, mellyel kapcsolatban Arany Zsuzsanna Lengyel András és Bíró-Balogh Tamás kutatásaira is támaszkodhatott. Tudható, hogy 1919. szeptember vége és 1921 augusztusa között a Pardon rovatot Kosztolányi szerkesztette ugyan, de mellette a név nélkül megjelenő rövid glosszák szerzői voltak Bangha Béla, Kádár Lehel, Kállay Miklós és Lendvai István, egy-egy szöveget esetenként pedig többen is írtak. Nem csekély filológiai kihívást jelent tehát az egyes cikkek szerzőségének kérdésében döntést hozni, igen alapos szöveg- és életrajzismeretet, stilisztikai-retorikai elemzőkészséget igényel. Illetve annak tudatosítását, hogy amennyiben a névvel nem autorizált cikkek szerzőségére vonatkozóan nincs megdönthetetlen bizonyíték (például ha később máshol, másik lapban vagy gyűjteményes kötetben névvel is publikálta a szerzője), akkor a legalaposabb elemzés is csak valószínűsítheti a cikk írójának kilétét. Egy majdani kritikai kiadásban – ha bekerülnek – ezek a Kosztolányinak tulajdonított glosszák minden bizonnyal a kétes szerzőségű művek között kapnak majd helyet.

Arany Zsuzsanna a Pardon rovat cikkeinek kiadásával tehát a hagyományos filológiai gyakorlathoz kötődik, mely a jelentős, mára klasszikussá vált szerzői életmű lehető legteljesebb összegyűjtésére és tudományos igényű szövegkiadására törekszik. Ez egyrészt a szerzőt és ezen keresztül a szerzői szándékot állítja középpontba. Mivel – ahogy arról fentebb szó volt – a szerkesztő elsődleges feladatának a szerzőség meghatározását tekinti, meg kell birkóznia a kollaborációk tényével. Azzal, hogy egy szöveg keletkezése többek együttes szerzői, szöveggondozói és kiadói tevékenységének eredménye, s ezek a szerzői-szerkesztői funkciók pusztán a kinyomtatott szöveggel szembesülve igen nehezen különíthetők el. Ahogy azt Arany is megjegyzi: „Egyfajta kollektív szerzőséget és felelősségvállalást is jelentett ez a gyakorlat, amely szinte lehetetlenné teszi utólag a szerzői és szerkesztői felelősség szétválasztását” (19.). A hagyományos filológia paradoxona a szerzői szándék érvényesítéséből adódik. Miközben ugyanis az *ultima manus* vagy az *ultima editio* elvével a szerző életében utolsó, általa lejegyzett vagy javított, jóváhagyott nyomtatott szövegváltozatot tekinti a kritikai kiadásban közölt főszöveg alapjának, aközben valamennyi, a szerzőhöz köthető szöveg összegyűjtését és sajtó alá rendezését írja elő, azokét az írásokét is, amelyeket a szerző nem kívánt publikálni, mert nem tartotta elég sikerültnek, vagy – mint éppen Kosztolányi és a Pardon rovat példája mutatja – valamilyen okból névvel nem vállalta a művek szerzőségét.

Filológiai szempontból lényeges kérdések ezek, és Arany Zsuzsannának megvannak erre a maga válaszai. Az *Előszó*ban meggyőzően érvel filológiai döntései mellett, szövegpéldákkal szemlélteti szerzőségi vizsgálatainak metodikáját. Arra a kérdésre pedig, hogy miért van szükség a Kosztolányi által nem vállalt szövegek kiadására, a következő választ

kapjuk: „[A]z író halála óta eltelt évtizedek során keletkezett irodalomtörténeti munkák értelmező csúsztatásaira, ideológiai projekcióira kell fölhívunk a figyelmet. Ezek az írók nagyban módosították a Kosztolányiról kialakult képet, s tették ezt hol egyik, hol másik kultúrpolitikai érdekcsoport irányába. Az ideológiai-politikai elfogultságokat, valamint a különféle legendákat csak úgy tudjuk »leleplezni«, az író 1919 és 1921 közötti működését pedig föltárni és világossá tenni, ha az eredeti szövegeket kommentár nélkül, alapos történelmi és forráskutatást követően tárjuk az olvasók elé” (57.). Meg kell továbbá jegyezni: az idézetben a kommentár hiányára történő utalás a szövegközléseket követő jegyzetapparátusra vonatkozik, mely lábjegyzetben csupán a szerzőség jelzését és annak argumentációját, valamint a név- és szómagyarázatokat közöl, emellett megadja a gloszszában hivatkozott cikkek filológiai adatait.

Arany Zsuzsanna Kosztolányi-filológus, s ez pontosan látható kutatásának fókuszpontjából és eredményeinek prezentálásából is. Kosztolányi Pardon rovatban vállalt szerepe kapcsán megjegyzi: „Nem feledhető [...], hogy az itt összegyűjtött írások csakis ebből a szempontból tarthatnak számot szélesebb érdeklődésre, enélkül csupán történészek levéltári forrásaiként jöhetnek szóba” (19.). A recenzió elején jelzett, a cikkek tematikáját és beszédmódját erőteljesen meghatározó politikai kontextus és a rovat glosszáinak szerzőgárdája szempontjából a Kosztolányi iránt érdeklődő olvasókön kívül aligha *csak* a periferikus történelmi érdeklődés számára lehetnek fontos dokumentumok a kötetben összegyűjtött rövid írások, szerepük a korszak megértésében sokkal jelentősebb, mint ahogy azt az *Előszó* sejteni engedi. A szerzőség vizsgálata során is elsősorban a szerkesztő Kosztolányi-életműben való jártassága dominált, érthető módon ez az a szövegkorpusz, melynek alapos ismeretére támaszkodhatott. Noha a szövegek jegyzetéből is világosan kiderül, hogy Arany Zsuzsanna tájékozódott a többi glosszáíró életművében is, mégis joggal vethető fel a kérdés, hogy az irodalmi szempontból lényegesen jelentéktelenebb cikkírók (Bangha, Lendvai, Kádár, Kállay) életművének hasonlóan alapos ismerete nem hozna-e egy-egy szöveg szerzősége esetében más eredményeket. Hogy lesznek-e olyan lelkes kutatók, akik – talán éppen a Pardon rovat most közreadott cikkeit olvasva – elkezdnek elmélyülni a fent említett életművekben, ezt teljes bizonyossággal nem merném állítani, mégis érdemes komolyan venni Arany Zsuzsanna szerzőségi vizsgálatokra történő felhívását: „E feltételes műveletekkel vállalva természetesen a tévedés kockázatát is, s egyúttal fel is hívva a szakembereket egy nagyon összetett és időigényes, de annál izgalmasabb szisztematikus »szerzőségi« vizsgálat elvégzésére” (49.).

Ha azt írnám a recenzió zárásaként, hogy ez a kötet több kérdést vet fel, mint amit megválaszol, talán félreérthető lennék. Számtalan kérdésre kapunk választ az Arany Zsuzsanna által összeállított és bevezető tanulmánnyal ellátott szöveggyűjteményben, de éppen annak a történeti problémahalmaznak az összetettsége és – sajnos – aktualizálhatósága miatt, melyekbe a szövegek beágyazódnak, számtalan újabb kérdéssel is szembesülni vagyunk kénytelenek. Ez azonban nem probléma, hanem éppen ellenkezőleg: a kötet – részben talán szerkesztőjének szándéka ellenére is – újabb kutatási irányokat jelölhet ki, és nem csak a Kosztolányi-filológia számára. És hogy mit kezdjünk mindeközben szegény Kosztolányi Dezsővel? Most úgy érzem, talán Lukács Györgynek lehetett igaza, aki szerint – ahogy ezt a recepciótörténeti alfejezet is idézi – „Kosztolányi jelentékeny költő annak ellenére is, hogy a *Pardon*-rovatot csinálta, de ennek az időnek, ennek az állásfoglalásnak, ennek a magatartásnak – mint vonásnak nem szabad hiányoznia írói arcképéből” (41.). Az életmű és az életrajz tudományos igényű feldolgozásaiból, mint arról fentebb szó volt, eddig sem hiányzott ez a vonás, bár sokszor ideológiai előfeltevések mentén formálódó ítéletek argumentációját szolgálta. S hogy mit kezd ezzel a „művelt nagyközönség”? Erre, azt hiszem, mindannyian őszintén kíváncsiak lehetünk.